

דו"ח מחקרי מסכם בנושא:
שינויים באופי החקלאות והכפר:
עמדות של תושבי המרחב הכפרי באזור
המרכז

מגישים :

ד"ר לריסה פליישמן
פרופ' ערן פייטלסון
מר מנחם זלוצקי

מחלקה לגיאוגרפיה
האוניברסיטה העברית

פברואר 2008

תוכן העניינים

3 תקציר	
6 מבוא	.1
10 המועצה האזורית דרום השרון וישובי המחקר	.2
12 שיטות המחקר	.3
12 אוכלוסיית המחקר	3.1
13 שיטות העבודה וכלי המחקר	3.2
14 ביצוע הסקרים	3.3
17 ממצאי המחקר	.4
17 התפלגות המשיבים לפי מאפייני רקע	4.1
19 מעמד הנסקרים ומקורות הכנסתם	4.2
26 קשר בין מאפיינים דמוגראפיים- חברתיים לתעסוקתיים	4.3
29 עמדות הנשאלים באשר למרכיבים המעצבים את הישובים הכפריים והמרחב הכפרי	4.4
48 עמדות הנשאלים באשר לכיווני פיתוח במגזר הכפרי	4.5
57 רצון להמשיך ולהתגורר בישוב	4.6
58 אפשרות לחקלאות תיירותית	4.7
62 עמדות באשר לכיווני פיתוח במגזר הכפרי כפונקציה של תפיסותיהם ומאפייניהם של הנשאלים	4.8
70 עיקר הממצאים והמסקנות	.5
71 הממצאים העיקריים	5.1
74 מסקנות והמלצות	5.2
77 מראי מקום	
79 נספחים	

תקציר

היישוב הכפרי בארץ והשטחים החקלאיים במרחב הכפרי עוברים תמורות רבות בשני העשורים האחרונים. המרחב הכפרי באזור המרכז נחשף ללחצי פיתוח כבדים ביותר, כאשר ללחצים אלו השלכות מרחיקות לכת הבאות לידי ביטוי בשינוי בדפוסי התעסוקה ובייעודה של קרקע חקלאית למטרות עסקיות לא חקלאיות. בתגובה למגמות אלו חלו במערכות התכנון הארצי והמחוזי שינויים, שעיקרם חיזוק השמירה על שטחים חקלאיים כפתוחים תוך דגש על נושאי סביבה, נוף ותיירות כפרית (ת/מ/א 31, ת/מ/א 35, ת/מ/מ/מ/3/21). לצורך ניהול יעיל של המקרקעין במרחב הכפרי ומימוש מדיניות השמירה על הייעוד החקלאי ועל הנוף הכפרי, חשוב להבהיר את עמדותיהם והתייחסותם של תושבי המרחב הכפרי בנוגע לעתידו בכלל, ולתנאים הנדרשים להמשך הפעילות החקלאית, בפרט.

המטרת העיקרית של העבודה היא לזהות ולאפיין את דפוסי הפיתוח הראויים באזור הכפרי על-פי דעות של תושבי המגזר הכפרי באזור המרכז. בנוסף, המחקר בא לזהות את התנאים, לרבות מערכת התמריצים, שלדעתם של התושבים יאפשרו לעוסקים בחקלאות להמשיך בעיבוד החקלאי.

מקרב אוכלוסיית המחקר, שהיא תושבי המרחב הכפרי באזור המרכז, נבחנו מספר מדגמים מצורות יישוב שונות מתחום המועצה האזורית דרום השרון: חמישה מושבים (גבעת ח'ן, שדה ורבורג, נווה ימין, שדי חמד וחגור), שלושה קיבוצים (רמת הכובש, אייל ועינת) ושני ישובים קהילתיים (מתן ונירית). הבדיקה נעשתה באמצעות הסקרים משני סוגים: הראשון, והעיקרי, נערך באמצעות ראיונות אישיים עם תושבי היישובים שנבחרו במהלך שנת 2007 (199 ראיונות - 67.2% מכלל המדגם); הסוג השני של הסקר הוא סקר דואר בקרב תושבי הקיבוצים אייל, עינת ורמת הכובש הנערך בקיץ-סתיו 2007 (97 שאלונים אפקטיביים - 32.8% מכלל המדגם). כלי עיקרי של המחקר הוא שאלון לו מספר גרסאות שונות במקצת בהתאם לצורת הישוב וסוג הסקר. סדרת תמונות המייצגות סוגי אלמנטים בנויים שונים המעצבים את הנוף במרחב הכפרי שימשו כלי עזר לנשאלים בהבנת השאלות על עמדותיהם בנוגע למרכיבים השונים.

עיקר הממצאים

באופן כללי, ממצאי המחקר הנוכחי מעידים, כי המועצה האזורית דרום השרון מהווה אחד האזוריים האופייניים המייצגים את התמורות המתרחשות במגזר הכפרי, בייחוד במרכז הארץ: פגיעה דרמטית בתפקידה של חקלאות כמקור הכנסה עיקרית לאוכלוסייה הכפרית ויציאת האוכלוסייה הכפרית לשוקי עבודה עירוניים באזור, שינוי בשימושי הקרקע ובנוף הפיזי. מרבית התושבים מצורות יישוב שונות תומכים בפיתוח עסקים לא חקלאיים בישוב כהשלמה או כתחליף לעיסוק בחקלאות. עם זאת, המחקר מלמד על רצון התושבים לשמור על הצביון הכפרי של האזור ואף על פוטנציאל מסוים להמשך קיומה של חקלאות כחלק בלתי נפרד מהאופי הכפרי של האזור. מידת הסתמכותם של תושבי היישובים החקלאיים, בעיקר קיבוצים, על חקלאות כמקור ההכנסה העיקרית היא מועטה ביותר. עם זאת, במושבים נצפית שיעור גבוה יותר של התושבים שלא פוסלים את חקלאות כאופציה לעיסוקם העתידי. לדעתם של רוב הנסקרים, העניין של תמיכה ממשלתית, רווחיות כלכלית ואפשרות להתפרנס מחקלאות – אלו התנאים העיקריים העשויים להשפיע על הרצון ועל היכולת של חקלאים להמשיך לעסוק בחקלאות.

א) עמדות הנשאלים בנוגע למרכיבים ושימושי קרקע המעצבים את המרחב הכפרי

חלק לא מבוטל של תושבי הישובים החקלאיים רואים בחיוב פיתוח עסקים לא חקלאיים בישוב, אך ברובם מחזיקים דעה כי עסקים אלו צריכים להיות מוקמים באזור נפרד המיועד לכך ולא בתוך מרקם המגורים. כמו כן, הדעה הרווחת היא שמיקומם של פעילויות ושימושי קרקע לא חקלאיים הפזורים במרחב הכפרי הוא פחות מועדף. עם זאת, קיימים פערים בעמדותיהם של תושבי הישובים מסוגים השונים. תושבי הקיבוצים הביעו תמיכה חזקה יותר בפיתוח עסקים לא חקלאיים מאשר תושבי המושבים, ואילו תמיכתם של תושבי הישובים הקהילתיים בפל"ח היא מתונה הרבה יותר בהשוואה לתושבי המושבים והקיבוצים. שימנושים לא חקלאיים כגון גני אירועים מעוררים התנגדויות בעוצמה רבה ביותר בקרב תושבי המושבים והישובים הקהילתיים, בעוד שבקיבוצים התושבים תומכים בגני אירועים הממוקמים מחוץ לאזור המגורים. פעילות כלכלית אינטנסיבית (כגון, מתחמי מסחר ותעסוקה גדולים) לא זכתה בתמיכה חזקה במיוחד מתושבי הישובים מסוגים השונים. התייחסות שונה של הנשאלים נצפית בנוגע לאטרקציות תיירותיות: לדעתם של תושבי המרחב הכפרי, אטרקציות ופעילויות של התיירות הכפרית המבוססות על פעילות חקלאית תואמות יותר את האופי הכפרי של האזור ומשתלבות בו, מאשר דפוסי נופש ואטרקציות שאין להם זיקה כלשהי למהות חקלאי-כפרי.

באופן כללי, מידת תמיכתם של הנשאלים בשימושים לא חקלאיים, מסחריים ואחרים, היא פחותה יותר בהשוואה לתמיכה בפעילויות ושימושי קרקע חקלאיים, בקיומם של שטחים פתוחים טבעיים ובפעילויות תיירות ונופש.

ב) עמדות הנשאלים באשר לכיווני פיתוח במגזר הכפרי

חרף ההתייחסות החיובית לפיתוח עסקים לא חקלאיים בישוב, רוב הנשאלים מסכימים עם הטענה כי פעילות לא חקלאית באזור הכפרי פוגעת בנוף הכפרי. יתרה מכך, שיעורים לא מבוטלים של המשיבים סבורים כי פל"ח בישובים פוגעת גם באיכות החיים של התושבים. הדעה כי פעילות לא חקלאית יכולה לשמש תעסוקה משלימה לחקלאות, היא רווחת יותר מאשר הטענה כי יש לפתח פעילות לא חקלאית כתחליף לעיסוק בחקלאות, כאשר מרבית המשיבים סבורים כצריך להסדיר את הפעילות העסקית הלא חקלאית באמצעות כללים ברורים הקובעים את סוג הפעילות המותרת, היקפה ומיקומה. הרוב המכריע של הנשאלים מכל הישובים מודעים לחשיבות השמירה על הצביון הכפרי במרחב הכפרי וסבורים כי הפעילות החקלאית תורמת לאיכות החיים. אולם הדעה לגבי הצורך בהגנה על השטחים החקלאיים באזור מפני שינוי ייעודם, אינה כה מכרעת.

תושבי הקיבוצים תומכים באופן חזק יותר בכל התמריצים האפשריים שהוצעו להערכה, בהשוואה לתושבי המושבים והישובים הקהילתיים.

ג) אפשרות לחקלאות תיירותית

בקבוצים קיים פוטנציאל לא מבוטל לחקלאות תיירותית, לדעתם של תושביהם. בעיקר, תומכים הנשאלים בפעילות מודרכת ומאורגנת שהקיבוץ יכול להרוויח ממנה. תושבי המושבים שהתייחסו לסוגיה זו, גילו התייחסות מפקפקת יותר. לדעתם של התומכים בחקלאות התיירותית, הן בקיבוצים והן במושבים, התנאים הנדרשים לפיתוחה הינם תמיכה כלכלית של הממשלה, יזמות, הדרכה והכשרת חקלאים-מדריכים, כדאיות כלכלית למפעילים (חקלאים), תמיכה משפטית, ארגונית ותקשורתית ברמות שונות החל מהנהלת הישוב וכלה במינהל ובממשלה.

עיקר המסקנות והמלצות

1. חרף הכרסום בתפקידה של חקלאות לשמש תעסוקה ומקור הכנסה עיקריים בכפר במרכז הארץ, נתוני הבדיקה מעוררים "אופטימיות זעירה" בנוגע לגורלה של חקלאות באזור ואפשרויות ל"החיית" החקלאות בו. ברם, על מנת להבטיח קיומו של חקלאות במרכז הארץ, יש צורך חיוני שגם הצעירים והמשכילים יותר ימצאו עניין כלכלי בעיסוק חקלאי.

2. לאור הממצא כי תושבי המרחב הכפרי לא בהכרח תומכים במתחמי מסחר ותעסוקה גדולים הממוקמים במרחב הכפרי באזור המרכז (וזאת בניגוד לדעה הרווחת בקרב כלל הציבור וכן בקרב מקבלי החלטות), ההחלטות בנוגע להקמתם ומקומם של שימושי קרקע כגון אלו באזור צריכות להתקבל, בין היתר, בהתחשב בשאיפות של תושביו.

3. ממצאי המחקר מלמדים על כדאיות כלכלית להשקיע בענף התיירות הכפרית-חקלאית במרכז הארץ כחלק מפעילות המשק החקלאי ואחת האטרנטיבות הנוספות לתעסוקה. כמו כן, התפתחות הענף מהווה גורם חשוב למימוש המדיניות לשמירה על חקלאות נופית ועל צביון הכפרי של המרחב הכפרי באזור המרכז. ממצאים אלו מהווים מידע חיוני למתכננים ולמקבלי החלטות. מכאן, ראוי לסייע לישובים לפתח תיירות כפרית-חקלאית בליווי העסק משלב הרעיון ועד לשיווק וביסוס העסק, ולהסדירו על פי מדיניות התכנון ברמה מקומית-פרטנית שמטרתה העיקרית לצמצם את החסמים הבירוקרטים המונעים מחקלאים לפתח את הענף.

לסיכום, ברור כי דינאמיקה של שינויים במגזר הכפרי, המוכרת גם בארצות מפותחות אחרות כחלק מהתאמה לתנאים הכלכליים של העולם המודרני, תמשיך גם בעתיד. ברם, ממצאי המחקר מעידים כי באמצעות כלים כלכליים, תכנוניים ורגולטיביים ניתן לעצב ולארגן את המרחב הכפרי באופן יעיל, לרבות על ידי איזורו (zoning – חלוקה פונקציונאלית של השטח), בניסיון להגיע לרווחתם של כל הגורמים המעצבים את המרחב והנוף הכפרי.

המחקר הנוכחי בדק את כיווני הפיתוח של מרחב הכפרי באזור המרכז כפי שהם נתפסו על ידי תושבי הישובים הכפריים לסוגיהם. ממצאי המחקר עשויים לספק מידע חיוני לקביעת מדיניות תכנונית אופרטיבית באשר לעיצוב המרחב הכפרי בכלל, ובאזור המרכז בפרט, במטרה לשמור על הנוף ועל הצביון הכפרי-חקלאי. עם זאת, חשוב לבדוק מה מידת ההתאמה (או אי-התאמה) בין הגורמים השונים המעצבים את המרחב הכפרי, בין הציפיות והעמדות לבין ההחלטות השונות המתקבלות ברמה המקומית, ומהו תפקידן של הרשויות והועדות המקומיות בתהליך זה. נושאים אלו ואחרים ראויים למחקרים נוספים.

1. מבוא

היישוב הכפרי בארץ והשטחים החקלאיים במרחב הכפרי עוברים תמורות רבות ומשמעותיות בשני העשורים האחרונים. המרחב הכפרי באזור המרכז נחשף ללחצי פיתוח כבדים ביותר, כאשר ללחצים אלו השלכות מרחיקות לכת הבאות לידי ביטוי בשינוי בדפוסי התעסוקה של תושבי המרחב הכפרי וכתוצאה מכך, בשינוי בייעודה של קרקע חקלאית למגורים, מסחר, ומטרות עסקיות אחרות לא חקלאיות. הצירוף של לחצי פיתוח ושינוי המדיניות הקרקעית בשנות התשעים יצרו מציאות חדשה במרחב הכפרי (בר שיטת ופייטלסון, 1998). מעבר לכך, עקב משבר החובות בחקלאות, התפוררות הקואופרציה ירידת הרווחיות בחקלאות ובשל לחץ היזמים, מסתמנת במגזר החקלאי מגמת נטישה של הקרקע החקלאית והפעילות החקלאית (Kislev, Lerman and Zusman, 1991; Kimhi, 1998; קמחי, 2004). בעקבות כך, יישובים כפריים רבים באזור מרכז הארץ, בו תופעות אלו בולטות במיוחד, משנים את פניהם במגמה לאובדן "הזהות הכפרית" ולהפוך ל"פרבר שינה" (אמדור, ש. צבן, כהן וח. צבן, 2007). על כן, עתידו של המרחב הכפרי, אופיו של היישוב הכפרי על סוגיו השונים, המשך קיומו של הנוף הכפרי – כל אלו מהווים סוגיות אקוטיות, בעיקר באזור מרכז הארץ.

רקע

מאז שנות ה-70 של המאה ה-20 התעצמו מספר מגמות במגזר החקלאי במדינות המפותחות וגם בארץ. התייעלות הגוברת והגידול המתמיד בתפוקה החקלאית לעובד גרמו לירידה ברווחיות הענפית של החקלאות וצמצום משמעותי במספר המועסקים בחקלאות. במקביל גוברת מודעות הציבור לחשיבות של איכות הסביבה ולהשפעות החיצוניות של החקלאות האינטנסיבית על איכות הסביבה; דבר שיצר לחצים על החקלאים להקטין את השימוש בחומרים מזהמים ולהגביל את מידת האינטנסיביות של היצור החקלאי. כל אלו הביאו לפיתוח תעסוקות אלטרנטיביות, לא חקלאיות, במגזר הכפרי, וכן לחיפוש אחרי התעסקה במגזר העירוני, בעיקר בשולי המטרופולינים (Robinson, 2004; Sofer, 2001; 2005; כהן וסופר, 2007). במגביל, עלו ביקושים לאיכויות נוספות של חקלאות, לרבות לנוף הכפרי-חקלאי, פנאי ונופש (Roberts and Hall, 2001; Garrod et al., 2006; פליישמן ופייטלסון, 2007).

התמורות שחלו באזורים הכפריים בישראל בעקבות מגמות אלו נמצאים עדיין בעיצומן. התמורה העיקרית היא שעם השנים החקלאות בארץ חדלה מלתפקד כמקור הכנסה עיקרי לאוכלוסיה הכפרית. נתוני השנים 1996-1997 מעידים כי רק עבור 36% ממשקי הבית במועצות האזוריות עמק חפר ולב השרון שבמרכז הארץ, תרומתה של חקלאות בהכנסותיהם הווה 50% או מעלה (Sofer, 2001). לחלופין, מתפתחים במגזר הכפרי מגוון דפוסי תעסוקה שונים, לא חקלאיים במהותם, ומופיעים בתחומי המשק החקלאי, הכפר והמרחב הכפרי מחסנים, אולמות אירועים, מבני מסחר ומשרדים וכד'.

במגביל לתמורות אלו, התעצמה גם מגמת גידול אוכלוסיה הלא-חקלאית במגזר הכפרי בצורות של הרחבות מושבים וקיבוצים והקמת יישובים קהילתיים המאוכלסים, בעיקר, במשפחות לא-חקלאיות העוברות מעיר לכפר בחיפוש אחרי אורח-החיים הכפריים, שקט ושלווה של הסביבה

הכפרית. מגמה זו, שהיא פועל יוצא, לפחות באופן חלקי, של המגמות והתמורות במבנה הארגוני והתעסוקתי של הכפר (פוט וקמחי, 2004), "העשירה" את הסוגיות במגזר הכפרי עימן צריך להתמודד. אחת מהן – ההתייחסות האמביוולנטית של האוכלוסייה הלא-חקלאית לחקלאות: מחד גיסא, הסיבה העיקרית למעבר מעיר לכפר היא שאיפה לחיות בסביבה כפרית וחקלאות חלק בלתי נפרד ממנה. מאידך גיסא, חלק מפעילות חקלאית עלולה להוות מטרד לאוכלוסיית הרחבות וישובים קהילתיים בגין ריסוס, שעות עבודה מוקדמות, רעש וריח; וההתנגשות בין העיסוק בחקלאות לבין אורח החיים הכפרי של אוכלוסייה זו הולכת ומחריפה (אלתרמן והאן, 2004).

בתגובה למגמות אלו ואחרות המתרחשות במרחב הכפרי, חלו במערכות התכנון שינויים, שעיקרם חיזוק השמירה על שטחים חקלאיים כפתוחים (פייטלסון, 1995). בכך משתקף רציונל תכנוני חדש בהגנת קרקע חקלאית כפתוחה ובשמירת נוף חקלאי כמקור לתיירות ונופש (Feitelson, 1999). כבר בת/מ/א 31 הוצע להסב את שם השטחים החקלאיים במישור החוף ל"נוף כפרי פתוח". ההצעה התקבלה חלקית, ואילו בתכנית המתאר החדשה למחוז המרכז (ת/מ/מ 21/3) התקבל מינוח זה ללא התנגדות. תמ"א 35, תכנית מתאר הארצית המשולבת לבנייה, פיתוח ושימור, רואה בחקלאות גורם עיקרי וכלי יעיל לשמירת המרחב הפתוח בכלל, ובאזורים בהם לחצי פיתוח ובינוי כבדים, בפרט. בתמ"א 35 נבחרה חלופת "חקלאות כלכלית-נופית-סביבתית" לעתידה של חקלאות בארץ, תוך דגש על נושאי סביבה, נוף ותיירות כפרית.

הגנה סטטוטורית וחוקתית על ייעוד קרקע חקלאית היא תנאי הכרחי לשמירתם, אך אינו תנאי מספיק. כל עוד השימוש החקלאי היה אינטנסיבי, ניהול המקרקעין והפיקוח עליהם התבצע בפועל על ידי החקלאים, לשם מטרה התואמת את ייעודם (התוצר החקלאי). אולם, בעת שהרנטביליות הכלכלית של השימוש החקלאי פוחתת, לא ברור מהי מהותו של הייעוד החקלאי מנקודת מבט של חקלאיים. לאור ההתפתחות המואצת של הרחבות קהילתיות בישוב הכפרי, לאוכלוסייה המוצאים במרחב הכפרי מקום מגורים בעל איכות חיים מועדפת, גם לה תפקיד לא מבוטל בעיצוב המרחב הכפרי, חרף העדר זיקה לעיסוק בחקלאות. על כן, חשוב להבהיר את עמדותיהם והתייחסותם של תושבי המרחב הכפרי, בנוגע לעתידו של המרחב הכפרי בכלל, ולתמריצים להמשך הפעילות החקלאית המוצעים בספרות המקצועית, בפרט.

לאחרונה, נעשו סקרים ומחקרים מעמיקים במטרה לאתר ולבחון את מגוון הדרכים והכלים, משפטיים, תכנוניים, כלכליים ואחרים, לשמירה על שטחים חקלאיים פתוחים ולפיתוח חקלאות בת-קיימא, לרבות מחקרים כלכליים המנסים לכמת את ערכם של שטחים חקלאיים פתוחים במונחים כספיים (חשן ולסטר, 2005; קמחי ופוט, 2004; צבן, אבנימלך, איילון, פלר ואמדור, 2004; אלתרמן והאן, 2004; שמש-עדני, 2002; פרנקל ואשכנזי, 2005).

כמו כן, בשנים האחרונות נערכו מספר מחקרים והסקרים שהתמקדו בדפוסי התעסוקה, במבנה ההכנסה ובבדיקת עמדות הציבור בארץ על מגזריו השונים באשר לנושאים השונים הקשורים לחקלאות וחשיבותה, להשפעתה על הסביבה ולתפקידה של חקלאות בעיצוב המרחב הכפרי בארץ. בין מקרים אלו: סקר שהתמקד על עמדותיו של כלל הציבור בארץ בשאלת חשיבות החקלאות בישראל (אמדור, אבנימלך וצבן, 2005); סקר שבחן את עמדותיהם של תושבי המגזר הכפרי בישראל ביחס לרמת החיים ואיכות החיים בישובים הכפריים (קמחי ופוט, 2004); מחקר שבדק את התמורות שחלו בשימושי הקרקע, במבנה התעסוקה וההכנסה של משקי הבית

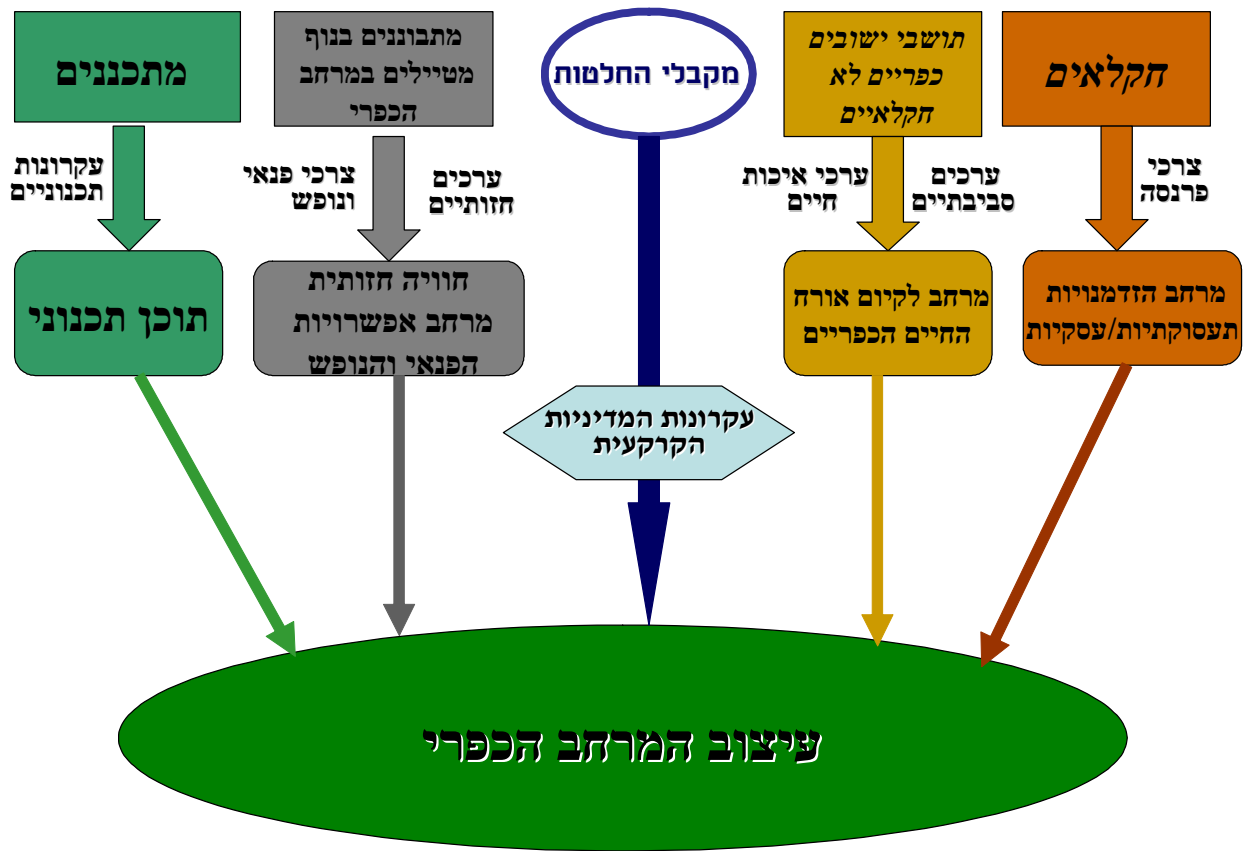
החקלאיים במושבי המועצה האזורית חוף הכרמל (כהן וסופר, 2007); סקר שנערך בקרב מקבלי החלטות וציבור המתכננים על מנת להבהיר את עמדותיהם בנוגע למטרות החשובות ביותר בפיתוח הכפר בישראל ולמפגעים אותם יש למנוע בפיתוח הכפר (אמדור, ש. צבן, כהן וח. צבן, 2007); מחקר שנערך בקרב המתכננים וכן בקרב כלל האוכלוסייה, בעיקר עירונית, במטרה לזהות ולאפיין את התוכן ואת המהות של הנוף הכפרי הפתוח, בעיני קבוצות אוכלוסייה שונות (פליישמן ופייטלסון, 2007).

ממדי התופעות המתרחשות במרחב הכפרי אינם אחידים בכל המגזר הכפרי (כהן וסופר, 2007), ובכלל זה למיקום הגיאוגרפי ולסוג היישוב הכפרי השפעה ניכרת לא רק על מבנה התעסוקה והיקף התעסוקה הלא-חקלאית, אלא גם על תפיסותיהם של החקלאים ואלו שאינם עוסקים בחקלאות, לגבי הייעוד החקלאי, המהות של הנוף הכפרי-חקלאי וכיווני פיתוח הכפר בעתיד. לפיכך, מעניין וחשוב לבחון את ההיבטים הללו בעבור תושבי יישובים כפריים על סוגיהם השונים באזור המרכז בו רוב השטחים הפתוחים הם שטחים חקלאיים הניתנים ללחצי פיתוח קשים במיוחד.

המחקר הנוכחי נועד לבדוק את מהותו של הייעוד החקלאי ושל הנוף הכפרי, ואת דימויו של המרחב הכפרי מנקודת מבט של תושבי היישובים הכפריים במרכז הארץ, תוך זיהוי התמריצים העשויים לעודד אותם לשמור על החקלאות הנופית. תושבי המרחב הכפרי הם "שחקנים ראשיים" במערכת הגורמים המעצבים את המרחב הכפרי, כאשר אנשי תכנון, מקבלי החלטות, יזמים ומפתחים, קהל המשתמשים במרחב הכפרי למטרות נופש ופנאי והמתבוננים בנוף הכפרי-חקלאי, מהווים גורמי עיצוב נוספים במערכת זו (פליישמן ופייטלסון, 2007). כל אחד מהגורמים הללו מתייחס לעיצוב המרחב הכפרי מזווית הראייה הייחודית משלו ובהתאם לעקרונות, לערכים ולצרכים הייחודיים (איור 1). בסופו של יום, המרחב הכפרי אמור לענות על מגוון הציפיות והדרישות של כל הגורמים המעורבים בעיצובו.

המחקר הנוכחי מהווה המשך המחקר הקודם (שבוצע על ידי פליישמן ופייטלסון, במימון של נקודת ח"ן) אשר בדק את תפיסות השטחים במרחב הכפרי של אנשי מקצוע (מתכננים) וכן תושבי אזור המרכז, בעיקר, תושבי היישובים העירוניים.

איור 1.1: גורמי עיצוב המרחב הכפרי

מטרת העבודה

למחקר הנוכחי שלוש מטרות עיקריות:

- 1) לזהות ולאפיין את דפוסי הפיתוח הראויים באזור הכפרי במרכז הארץ, על פי דעתם של תושבי הסקטור הכפרי;
- 2) לזהות ולבחון את התנאים הנדרשים (ובכלל זה מערכת התמריצים) על מנת לשמור על השטחים החקלאים שנותרו באזור המרכז כפתוחים, מחד גיסא, ותגרום לעוסקים בחקלאות לוותר על "החלום הנדל"ני" ולהמשיך בעבודה חקלאית, מאידך גיסא;
- 3) לבחון את מידת ההסכמה בין תושבי היישובים הכפריים מסוגים השונים (קיבוצים, מושבים וישובים קהילתיים) בדבר עתידו של המרחב הכפרי, לרבות תפיסותיהם של תושבי היישובים הכפריים בנוגע לדימוי של הנוף הכפרי.

2. המועצה האזורית דרום השרון וישובי המחקר¹

המחקר התמקד ביישובי המועצה האזורית דרום השרון, כאשר התהליכים והשינויים העוברים על היישובים בתחומה של המועצה הם מואצים למדי. אזור המועצה האזורית דרום השרון ממוקם במרכז הארץ, הגובל בצפון במועצה אזורית לב השרון, במזרח במועצה אזורית שומרון ובקלקיליה, במערב במועצה אזורית חוף השרון ובדרום במועצה אזורית חבל מודיעין. המועצה האזורית דרום השרון ממוקמת בסמוך למרכזים העירוניים פתח תקווה, ראש העין, כפר סבא, הוד השרון וערים אחרות. במועצה 31 יישובים, מתוכם 19 מושבי עובדים, 7 קיבוצים ו-3 יישובים קהילתיים. אזור המועצה נסמך על צירי תחבורה ראשיים: כביש מס' 5, כביש מס' 6, מסילת רכבת. למיקומה המרכזית של המועצה ישנה השפעה דו-צדדית: מצד אחד, ערך הקרקעות הגבוה במיוחד, פוטנציאל לבנייה ולפיתוח עסקים לא חקלאיים בקרקע חקלאית וירידה בכידות העיסוק בחקלאות, כל אלו מביאים לירידה בעיבוד החקלאי. מצד שני, הקרבה לריכוזי האוכלוסייה העירונית ומחסור בשטחי נופש בסביבה מגדילים את הביקוש לתועלות ציבוריות שהחקלאות יכולה לספק: נוף, אפשרויות נופש ופעילות חקלאית-כפרית-תיירותית, שירותים אקולוגיים-סביבתיים (קליטת מזהמים ופסולת עירונית). כל אלו מבליטים את חשיבות ההמשך בפעילות החקלאית ביישובי המועצה בעתיד.

מאפיינים בסיסיים²:

אוכלוסיית המועצה: 21,244 תושבים

מספר משקי בית: 6,188

שטח שיפוט: 95,063 דונם

דירוג סוציו-כלכלי: דרגה 7

ענפי החקלאות העיקריים: לולים, מטעים ופרדסים, גידולי שדה, פרחים וירקות

גודל השטח החקלאי: כ-47,800 דונם

הואיל והסקטור הכפרי במועצה אינו הומוגני מבחינת אופיו והמבנה הארגוני של היישובים, מבחינת עיסוקם של תושבי היישובים וכן מבחינת מידת האינטנסיביות של השינויים העוברים על היישובים השונים במועצה, נבחרו למחקר עשרה יישובים כפריים המייצגים שלוש קטגוריות שונות של היישוב הכפרי. יישובי המחקר הם³:

- חמישה מושבים – גבעת ח'ין, שדה ורבורג (שניהם מושבים ותיקים שנוסדו לפני קום המדינה בשנות השלושים של מאה ה-20), נווה ימין, שדי חמד וחגור (שלושתם נוסדו עם ראשית המדינה);
- שלושה קיבוצים - רמת הכובש (שהוקם לפני קום המדינה בשנות השלושים), אייל ועינת (שנוסדו אחרי קום המדינה). קיבוץ אייל עבר תהליכי הפרטה בשנים האחרונות;

¹ תיאור הסוגיות ותהליכים העוברים על המועצה האזורית דרום השרון מבוסס על השיחות עם סגן ראש המועצה ועם אנשי קשר הממלאים תפקידים שונים בועדי היישובים ובאגודות חקלאיות, וכן על חומר כתוב על המועצה.

² מקור: למ"ס, 2005

משרד החקלאות, ריכוז הנתונים על החקלאות והכפר 2001-2002

³ יישובים כפריים למחקר נבחרו בתיאום עם סגן ראש המועצה האזורית דרום השרון

• שני ישובים קהילתיים – מתן, אחד מישובי הכוכבים שהוקם ביוזמת משרד הבינוי והשיכון בשנת 1995 ומונה יותר מ-1500 משפחות, ונירית, נוסד בשנת 1981 ועד שנת 1988 היה מאוכלס ב-15 משפחות במצפה, בשנת 2005 מנה כ-240 משפחות.

רוב הישובים החקלאים מימשו את זכותם להרחבה (למעט מושב גבעת ח"ן). כל הקרקעות בישובים כפריים אלו הן קרקעות המנהל, למעט המושב רמת הכובש.

מועצה אזורית דרום השרון מהווה אחת הדוגמאות הבולטות ביותר לתופעת התעצמות הפעילות העסקית הלא-חקלאית על קרקע חקלאית ויציאה חלקית או סופית מחקלאות. קרבה למרכזים עירוניים ונגישות לשוקי עבודה בעיר, זמינות התעסוקה בשכר, מחד גיסא, ורווחיות גבוהה מפיתוח עסקים לא חקלאיים על חשבון עיבוד חקלאי ומהשכרת שטחים ומבנים לאחסון ועסקים לא חקלאיים אחרים, מאידך גיסא, תורמים לעיסוק בפרנסות מגוונות אלטרנטיביות הן בתוך ישוב המגורים והן מחוצה לו. לדברי חברי המועצה, מספר המועסקים בחקלאות ירד גם בשל תנאי סחר ושיווק קשים, ותחרות הגבוהה במקצוע החקלאי, הדורש התמחות וידע מקצועי בתחום החקלאות והשיווק.

כתוצאה מכך, בחלק מהישובים, ובעיקר הממוקמים בסמוך לערים כפר סבא וראש העין (כגון, במושבים חגור, נווה ימין ואלישמע) פיתוח עסקים לא חקלאיים (בעיקר, מחסנים להשכרה) על קרקעות שיעודם חקלאי, בחלקם ללא אישורים, ללא תשתיות נדרשות וללא טיפול סביבתי ראוי, הביא לעתים להזנחת שטחים חקלאיים סביבם ולהפיכת שטחים אלו למעין "אזור תעשייה". רובם של המבנים כאלו בנויים בחלקה א', לעתים קרובות בקרבה מיידית לבתי מגורים (ראה תמונות מס' 1-3); מרביתם הוקמו תחילה כמבנים חקלאיים ועברו הסבה לשימושים אחרים, וחלקם נבנו במיוחד למטרות הפל"ח. ישנם גם דוגמאות למימוש הסנקציות המשפטיות נגד העסקים הלא חקלאיים שהופעלו בקרקע חקלאית ללא אישורים הנדרשים לשימוש חורג: לפני שנים אחדות הרסו את גן האירועים שהוקם במרחק של כחצי קילומטר ממושב חגור; בעל העסק, בו עבדו רבים מילדי הישוב והסביבה, הוא תושב המושב חגור.

כל אלו אומנם מהווים מקורות הכנסה אלטרנטיביים לתושבי ישובים כפריים. ברם, מצב דברים זה גורם להידרדרות באיכות חייהם של תושבי הישובים הללו.

יש לציין, כי תהליכים אלו עוברים על ישובי המועצה במידת האינטנסיביות שונה. ישנם ישובים (למשל, מושבים גבעת ח"ן, שדה ורבורג, נווה ירק) בהם מרבית השטחים החקלאיים מעובדים, ורוב התושבים מתפרנסים מחקלאות, באופן מלא או יחד עם תעסוקות אחרות; אם כי אחוז העוסקים בחקלאות מצטמצם עם השנים גם בישובים כגון אלו. בישובים אחרים (כגון, כפר סירקין) החקלאות מרוכזת על ידי מספר מצומצם של משפחות.

יחד עם מגמת הצטמצמות העיסוק בחקלאות, בשנים האחרונות מסתמן כיוון הפוך בשימושי הקרקע: עם הקמת המפעלים לחשבת קולחין של יישובי הסביבה והגעת מים מושבים לשדות החקלאיים, וכן בניית מאגרי מים (מי שיטפונות) ברמת הכובש ובאזורים הסמוכים למקורות הירקון, מופעים סימני התחדשות העיבוד החקלאי.

כמו כן, לחקלאות באזור דרום השרון קיים פוטנציאל הטמון, בין היתר, בפיתוח תיירות כפרית המתבססת על הנוף החקלאי, על פעילויות הנופש והפנאי סביב משק חקלאי ועל פעילויות הנופש הניתנות להפעלה בשטחים הפתוחים שיצאו משימוש חקלאי ואף בשטחים חקלאיים המשמשים לגידולים עונתיים. עסקי תיירות, כגון חוות סוסים (כאלו כבר קיימות במועצה, למשל במושבים

גבעת ח"ן, חגור ונווה ימין), פינות חי, קטיף עצמי והתנסויות חקלאיות, סיורי יום, פעילות הקשורה לעיבוד ולמכירתם של מוצרים חקלאיים בהם מגלה עניין ציבור התיירים (כגון, יקבים, מחלבות, בתי בד), הפעלת אתרי הדרכה ומסלולים לרכיבה על טרקטורונים, שבילי אופניים וכד', מהווים אפשרות תעסוקתית ליישובים הכפריים.

לדברי חבריה, המועצה האזורית דרום השרון מעוניינת בפיתוח תיירות כפרית. המועצה מעורבת במספר פרויקטים שמטרתם לשקם את הירקון ולפתח פעילויות נופש סביבו. לאור פעילות זו, לשטח החקלאי באזור תפקיד מערכתי-סביבתי-חברתי חשוב כמעטפת ירוקה לירקון ולמוקדי נופש שיפותחו סביבו. כמו כן, תכניות המועצה לפעילות תיירותית כוללות יקבים, מחלבה ובתי בד, אך גורמי התכנון אינם מוכנים לאשר זאת בטענה כי פעילות תיירותית לא מתאימה לחלקה א'.

היות ופיתוח התיירות הכפרית במועצה האזורית דרום השרון, בדומה למועצות אחרות הממוקמות במרכז הארץ, אינו כרוך בלינה כפרית בהיקפים המשווים לתיירות כפרית ביישובי הפריפריה, לא זכתה המועצה בתמיכה הולמת ממשרד התיירות, ממ"י ומנהל התכנון; בכך טמון קושי מסוים בפיתוח התיירות הכפרית במרכז הארץ, שכן הפוטנציאל התיירותי של הנוף החקלאי והמרחב הכפרי כמרכיב חשוב של פיתוח חקלאות בר-קיימא וכבסיס לשמירה על השטחים הפתוחים והחקלאיים ועל איכות החיים באזור המרכז, עדיין לא מופנם בקרב מקבלי החלטות במשרדי הממשלה.

3. שיטות המחקר

3.1 אוכלוסיית המחקר

בהתאם למטרות המחקר, אוכלוסיית היעד של המחקר היא תושבי הסקטור הכפרי באזור המרכז. בקרב אוכלוסייה זו נערך סקר, על בסיס מדגם אשכולות בו נאספו נתונים על תפיסותיהם ועמדותיהם של תושבי הסקטור הכפרי בנוגע לדפוסי פיתוח הראויים באזור הכפרי והתמריצים הנדרשים להמשך הפעילות החקלאית. על מנת ללמוד את דעתו של הקהל המגוון עד כמה שניתן, ובהתחשב בסוגים שונים של היישובים, מדגמי המחקר הוכללו:

- תושבי היישובים החקלאיים, לרבות:
 - חקלאיים וותיקים העוסקים בעבודה חקלאית שנים רבות וממשיכים בעיסוק חקלאי בלבד;
 - תושבי היישובים החקלאיים שעסקו בחקלאות בעבר ועתה עוסקים בפעילות אלטרנטיבית כתעסוקת השלמה;
 - תושבי היישובים החקלאיים שעסקו בחקלאות בעבר ועתה עוסקים בפעילות אלטרנטיבית כתעסוקת תחליף.
- תושבי היישובים הכפריים שמלכתחילה החקלאות אינו תחום תעסוקתם, לרבות:
 - תושבי יישובים קהילתיים בהם משפחות שחיפשו איכות חיים כפרית כתחליף לאורח חיים עירני;

- תושבי יישובים קהילתיים ו"הרחבות" היישובים החקלאיים שהם דור המשך לחקלאיים, אך אין הם עסקו ולא עוסקים בעבודה חקלאית.

3.2 שיטת העבודה וכלי המחקר

המדגם נערך בשני שלבים. ראשית נדגמו היישובים שבהם יערך המחקר, וזאת באמצעות מדגם משוכב על פי סוגי היישובים ותכונותיהם, לרבות מידת האינטנסיביות של הליכי שינוי באופיים של היישובים כתוצאה מתמורות בתחום התעסוקה של המתיישבים והרחבות היישובים. יישובים לבדיקה נבחרו על סמך המידע שסיפק סגן ראש המועצה דרום השרון עימו נערכו מספר פגישות. היישובים שנבחרו לבדיקה מאופיינים בשונות מסוימת מבחינת גודלם, מצבם הכללי, סוגיות מיוחדות, תהליכים ומידת השינויים העוברים על היישובים, קיום "הרחבות" וכד'. בחירת היישובים לבדיקה נעשתה, בין היתר, בהתחשב בקיומן של "הרחבות" הבנייה למגורים ברוב היישובים החקלאיים (כגון שדה ורבורג, נווה ימין ואחרים) לעומת מעט היישובים בהם אין "הרחבות" (כגון גבעת ח"ן).

במקביל, נערכו סיורים במרחב הכפרי באזור המרכז, בעיקר באותם יישובים שנבחרו לבדיקה. אחת המטרות לסיורים אלו היא להכין סדרת תמונות שייצגו את האלמנטים המסוימים המעצבים את הנוף הן בתוך היישובים הכפריים והן מחוצה להם, כגון חממות מסוגים שונים, מבנים המשמשים למטרות לא חקלאיות כגון מחסנים וסוגי תעסוקה אחרים, וכד'. חשוב לציין, כי הנשאלים לא התבקשו להתייחס לתמונות כמוקד ההערכה. התמונות שימשו כלי עזר בלבד לנשאלים בהבנת השאלות על עמדותיהם בנוגע למרכיבים השונים (בייחוד, מרכיבים בנויים) המעצבים את המרקם הכפרי. שאלות כגון אלו מניחות הבחנה ברורה (לפחות, הבחנה וויזואלית) בדפוסי פיתוח שונים כגון סוגי חממות שונים (חממות בפלסטיק לעומת חממות עונתיות, או "בתי רשת"), מבנים הקשורים לאיכות הסביבה כגון מכון טיהור שפכים, וכד'. מתוך מספר רב של צילומים נבחרו 8 תמונות המייצגות סוגי אלמנטים בנויים שונים. במהלך הסקרים, מסתבר כי נעזרו בתמונות אלו בעיקר תושבי היישובים הקהילתיים, שכן היכרותם עם העיסוק בחקלאות אינה בלתי אמצעית בד"כ, ועל כן, מוגבלת ולא תמיד הם יכולים להבחין בין סוגי מבנים שונים המשמשים מטרות שונות.

בשלב המדגם השני נערך בתוך כל אחד מהיישובים שנבחרו מדגם מקרב תושביהם. נתונים הנדרשים להשגת מטרות המחקר נאספו באמצעות הסקרים משני סוגים: הראשון, והעיקרי, נערך באמצעות שאלונים בהם נעשה שימוש בראיונות אישיים עם תושבי היישובים הכפריים; הסוג השני של הסקר הוא סקר דואר בקרב תושבי היישובים החקלאיים. לשאלון שלוש גרסאות שונות במקצת שמהותן מתואם לסוג היישובים (מושבים, קיבוצים ויישובים קהילתיים) וכן לסוג הסקר (נספח 1).

סוגי הסקרים הכתיבו את דרכי העבודה וההכנה. דהיינו, התהליך המחקרי דרש מאמצים לוגיסטיים לא מבוטלים על מנת להשיג את מטרותיו, לרבות היה צורך להיעזר בגורמים חיצוניים רבים ובתאומים עמם ועם הנסקרים, על מנת לבצע המחקר.

ביצוע ראיונות אישיים דרש תיאום מראש עם תושבי היישובים שנבחרו למחקר, לגבי מועדי הראיונות. על מנת להשלים את המשימה, התקבלו ממזכירות המועצה האזורית דרום השרון מספרי טלפונים של אנשי קשר הממלאים תפקידים שונים בועדי היישובים ובאגודות חקלאיות,

בכל אחד מהיישובים שנבחרו; זאת בכדי להיעזר בהם ליצירת הקשר עם תושבי היישובים ועריכת הסקרים בהם. יש לציין כי אנשים אלו גילו נכונות לסייע בכל הנדרש. בפרט, סיפקו לצוות המחקר רשימות של טלפונים וכתובות של תושבי חלק מהיישובים, וכן מכתבים מועדי היישובים עם בקשה לתושביהם לשתף פעולה עם החוקרים והסקרים. עקרונית, גם תושבים עצמם גילו עניין בנושא המחקר ונכונות להקדיש זמן לראיון ולהיפגש בביתם עם הסוקר.

ביצוע ראיונות אישיים עם תושבי היישובים הכפריים, היא שיטת העבודה יעילה ומתאימה ביותר על מנת להשיג את מטרות המחקר, אך יש לה גם חסרונות מסוימים - השיטה היא יקרה ואיטית. הואיל וכך, הוחלט להשלים את הראיונות האישיים על ידי ביצוע סקר דואר בחלק מהיישובים, כלומר, הופצו באמצעות הדואר את השאלונים בקרב תושבי היישובים. שאלוני דואר היו משובים במכתב מצוות המחקר המסביר את מטרותיו, וכן במכתב מועד היישוב בו פונים לתושבי היישוב בבקשה לשיתוף הפעולה.

באמצעות הראיונות והסקרים ניתן היה ללמוד על היבטים תפיסתיים, התנהגותיים, ארגוניים וכלכליים של דפוסי פיתוח ושימוש בשטחים הכפריים.

3.3 ביצוע הסקרים

טרם הסקרים העיקריים, נערך סקר גישוש (Pilot) בהיקף מצומצם בקרב עובדי המזכירות של היישוב נווה ימין וכן בקרב תושבי היישוב הקהילתי נירית (ראיונות אישיים); זאת על מנת לבדוק את מידת ההתאמה של ניסוח השאלות, שימוש במושגים ובהירותם, מידת היכרות והבנות. כתוצאה מסקר ה-Pilot, ניתן היה להסיק כי עקרונית השאלון מתאים ומובן דיו, אם כי נעשו בשאלונים שינויים הנדרשים. לאחר מכן, בוצעו סקרים עיקריים משני סוגים:

- ראיונות אישיים בקרב תושבי המושבים, הקיבוצים והיישובים הקהילתיים שנבחרו למחקר. הראיונות נערכו במהלך שנת 2007, ובסה"כ בוצעו 199 ראיונות ביישובים אלו (67.2% מכלל המדגם), כאשר מספר הראיונות שנערכו בכל אחד מהיישובים משתנה בהתאם לגודל היישוב ונכונות תושביו לשתף פעולה. להלן, מספר השאלונים האפקטיביים שהתקבלו כתוצאה מראיונות האישיים:

סוג ושם היישוב	N	אחוזים
קיבוצים:		
- אייל	18	56.3
- עינת	14	43.7
סה"כ	32	100
מושבים		
- גבעת חן	15	16.3
- חגור	17	18.5
- נווה ימין	13	14.1
- שדה חמד	15	16.3
- שדה ורברגר	32	34.8
סה"כ	92	100
הרחבות ויישובים קהילתיים		
- מתן	41	54.7
- נירית	30	40.0
- הרחבה של המושב נווה ימין	4	5.3
סה"כ	75	100
סה"כ ראיונות בכל היישובים	199	

אחד היתרונות של השיטה הוא שבמהלך הראיונות האישיים קיבלו המרואיינים אפשרות להתייחס לא רק לנושאים שהוכללו בשאלון, אלא גם להביע את דעתם באשר לנושאים והיבטים נוספים הקשורים לעניין ונראים חשובים בעיניהם.

- סקרים מסג שני, סקרי דואר, נערכו באמצעות שאלון דואר שהופץ בקרב תושבי הקיבוצים אייל, עינת ורמת הכובש (קיץ-סתיו 2007). לציבור הנשאלים ניתנו שתי האפשרויות להחזר השאלונים לבחירתם: תושבי היישוב (חברי המדגם) יכלו להשאיר את השאלונים במזכירות היישוב ממנו נשלחו השאלונים לחוקרים באופן מרוכז; או, לחלופין, לשלוח את השאלונים במעטפות גוביינא (מעטפות אלו סופקו לנשאלים יחד עם השאלון) באמצעות דואר רגיל. בס"כ התקבלו 97 שאלונים אפקטיביים כתוצאה מסקר דואר (32.8% מכלל המדגם), כאשר שיעור ההיענות בסקר נע בין 27% (רמת הכובש) ל-16% (אייל). להלן, מספר השאלונים האפקטיביים לפי הקיבוצים:

קיבוצים	N	אחוזים
רמת הכובש	44	45.4
- אייל	23	23.7
- עינת	30	30.9
סה"כ	97	100

לאחר קידוד השאלונים, הוקלדו נתוני הסקרים כקבצי מחשב בתכנת JMP. על סמך נתונים אלה נערכו עיבוד וניתוח סטטיסטיים על מנת לתת מענה לשאלות המחקר. בדיקות אלו בוצעו באמצעות שיטות ניתוח שונות, לרבות ניתוחים חד-משתניים ודו-משתניים (זיהוי ממוצעים, שכחיות, שיעורים ופרופורציות, מתאמים בין המשתנים וכד'), ניתוח שונות ומודלי רגרסיה רב-משתניים. בפרקים הבאים מוצגים ממצאי הניתוחים הסטטיסטיים של הנתונים שנאספו במהלך הסקרים, וההסברים הרלוונטיים.

איור 1
מחסנים, מושב נוה ימין

איור 2
מחסנים, מושב נוה ימין

איור 3
חנויות, מושב נווה ימין

4. ממצאי המחקר

ההגיון העומד מאחורי בחירת המדגמים הוא שמכתיב גם את ההבחנה בין שלוש קבוצות המדגמים עבורן נערך ניתוח סטטיסטי – לפי צורת הישוב. ניתוח סטטיסטי של הנתונים כולל, בין היתר, פילוח המדגמים של תושבי היישובים מסוגים השונים, על פי תחומי תעסוקה ומקורות ההכנסה, שנות וותק של מגורים ביישוב, ומאפייניהם החברתיים-כלכליים והתרבותיים של הנשאלים, זאת על מנת לנסות ולהקיש ממדגם זה לגבי כלל אוכלוסיית המחקר. כמו כן, נבחנו ההבדלים בתפיסותיה ועמדותיה של אוכלוסית המדגם בנוגע לדפוסי פיתוח הראויים באזור הכפרי, כפונקציה של צורת הישוב ומיקומו ביחס לסביבתו וליישובים אחרים.

4.1 התפלגות המשיבים לפי מאפייני רקע

בלוח 4.1 מוצגים נתוני רקע בעבור לנסקרים לפי צורות הישוב השונות. התפלגויות מוצגות ע"י שכיחויות גולמיות וגם ע"י אחוז מתוך סך הכול של הקבוצה הרלוונטית; בכך ניתן להשוות בין הקבוצות השונות.

כפי שניתן לראות, בקיבוצים האוכלוסייה מבוגרת יותר, ומבנה הגילאים בקיבוצים מפולג בצורה אחידה יותר מאשר ביישובים מסוג אחר. בהשוואה לקיבוצים ומושבים, ביישובים הקהילתיים בולטת קבוצת המרואיינים בגיל הביניים: שיעורה מסך הנשאלים גבוה במיוחד. כמו כן, ביישובים הקהילתיים שיעור התושבים בעלי השכלה אקדמית (תואר ראשון ומעלה) הוא הגבוה ביותר (כ-72%). נתונים אלו צפויים למדי, שכן אוכלוסיית היישובים הקהילתיים והרחבות היישובים הכפריים המגיעה לכפר בחיפוש אחרי איכות החיים, מורכבת, בעיקר, משכבות אוכלוסיה בגילאי ביניים, מושכלת ויציבה מבחינה כלכלית.

בקיבוצים שיעור בעלי השכלה אקדמית או טכנית הוא גבוה יותר בהשוואה למושבים, בעוד שמושבים מובילים מבחינת שנות הלימוד של בעלי תואר אקדמי.

מבחינת המצב המשפחתי, כשלושה רבעים מתושבי הקיבוצים והמושבים חיים עם בן או בת זוג, לעומת כ-87% ביישובים קהילתיים. מספר הילדים המתגוררים באופן קבוע בבית המרואיינן נמוך ביותר בקיבוצים וגבוה ביותר ביישובים קהילתיים. הבדלים אלו משויכים, לפחות בחלקם, להבדלים בהתפלגות הגילאים ובמצב המשפחתי.

שיעור ילידי ישראל בקיבוצים הוא הגבוה ביותר (89%), אם כי ההבדלים בין צורות ישוב שונות אינם משמעותיים מבחינה זו. מילידי מדינות אחרות, שיעור התושבים ממוצא מערבי בדור הראשון גבוה יותר בהשוואה לקיבוצים ויישובים קהילתיים.

יש לציין, כי ממצאים אלו וגם אחרים הקשורים במאפיינים דמוגרפיים-חברתיים של תושבי יישובים כפריים בארץ, דומים לממצאי סקר תושבים במגזר הכפרי שנערך בשנת 2003 על ידי המרכז למחקר בכלכלה חקלאית (קמחי ופוט, 2004).

לוח 4.2 מציג את התפלגות הוותק ביישוב. בהתחשב במועד הקמתם של יישובים קהילתיים שבבדיקה, אין טעם להשוותם עם הקיבוצים והמושבים מבחינת שנות וותק של תושביהם. שני התושבים של הרחבת המושב נווה ימין ציינו סך הכול שנות התגוררות ביישוב. תושבי הקיבוצים הם ותיקים יותר בהשוואה לתושבי המושבים. בקיבוצים למעלה מ-60% מהנשאלים מתגוררים ביישוב יותר מ-30 שנה, לעומת 39% מתושבי המושבים עם שנות ותק ביישוב מעל 30 שנה. כמו כן,

במושבים שיעור תושבים "חדשים" המתגוררים במושבים עד 10 שנים, הוא גבוה בהרבה מאשר בקיבוצים (31.5% לעומת 7.8% בהתאמה), ייתכן כי לתושבים אלו אין זיקה לחקלאות.

לוח 4.1: התפלגות הנשאלים בקבוצות מדגם שונות לפי מאפייניהם החברתיים-דמוגרפיים

ישובים קהילתיים		מושבים		קיבוצים		ערכים	משתנים
%	N	%	N	%	N		
100	75	100	92	100	127		סה"כ
17.3	13	26.1	24	12.6	16	- 23-34	גיל
40.0	30	25.0	23	16.5	21	- 35-44	
30.7	23	18.5	17	22.1	28	- 45-54	
10.7	8	23.9	22	33.1	42	- 55-64	
1.3	1	6.5	6	15.7	20	- 65+	
100	75	100	92	100	128		סה"כ
1.3	1	3.3	1	-	-	- עד 8 שנות לימוד	השכלה
14.7	11	29.3	27	21.1	27	- השכלה תיכונית	
12.0	9	18.5	17	27.3	35	- לימודים חלקיים באוני' / ביה"ס טכני	
52.0	39	30.4	28	43.0	55	- תואר ראשון באוני' / ביה"ס טכני	
20.0	5	18.5	17	8.6	11	- תואר שני ומעלה	
100	75	100	92	100	128		סה"כ
86.7	65	75.0	69	77.3	99	- נשוי/אה או חי עם בן/בת זוג	מצב משפחתי
13.3	10	25.0	23	22.7	29	- אחר	
100	75	100	92	100	116		סה"כ
9.3	7	43.5	40	52.6	61	- אין ילדים	מס' ילדים המתגוררים בבית ההורים
52.0	39	27.2	25	28.4	33	- 1-2 ילדים	
38.7	29	29.3	27	19.0	22	- 3+	
100	75	100	92	100	127		סה"כ
86.7	65	87.0	80	89.0	113	- ישראל	ארץ מוצא
6.7	5	9.8	9	4.7	6	- אירופה, קנדה, ארה"ב	
5.3	4	2.2	2	1.6	2	- אסיה ואפריקה	
1.3	1	1.1	1	4.7	6	- ברה"מ לשעבר	
100	75	100	92	100	128		סה"כ
4.0	3	2.2	2	21.9	28	- אין	מס' כלי רכב במשפחה
13.3	10	23.9	22	53.1	68	- אחד	
82.7	62	73.9	68	25.0	32	- שניים או יותר	

לוח 4.2: התפלגות הנשאלים לפי מספר שנים בישוב

ישובים קהילתיים		מושבים		קיבוצים		מספר שנים בישוב
%	N	%	N	%	N	
100	75	100	92	100	116	סה"כ מדגם
21.3	16	20.6	19	5.2	6	- עד 5 שנים
36.0	27	10.9	10	2.6	3	- 6-10
38.7	29	12.0	11	8.6	10	- 11-20
1.3	1	17.4	16	22.4	26	- 21-30
1.3	1	13.0	12	19.0	22	- 31-40
-	-	9.8	9	11.2	13	- 41-50
1.3	1	16.3	15	31.0	36	- יותר מ- 50 שנה

4.2 מעמד הנסקר ומאפייני מקורות הכנסתו

לוח 4.3 מציג את התפלגות מעמד המרואיינים/משפחות. במושבים יותר ממחצית מהמשפחות הן בעלות יחידת משק, והמשיב אחד בלבד בעל משק עזר. 38% מהמשפחות הן בעלות בית מגורים וכ- 10% מתגוררים בשכירות. בקיבוצים כ- 87% מסך המרואיינים הם חברי קיבוץ, ועוד כ- 3% בני זוגם של חברי קיבוץ; 1.6% בלבד מתגוררים בשכירות. בישובים קהילתיים, כ- 93% מהמשפחות חיות בבית מגורים בבעלותם, וכ- 7% מתגוררות בשכירות.

לוח 4.3: התפלגות הנשאלים לפי מעמדם בישוב

ישובים קהילתיים		מושבים		קיבוצים		מעמד הנשאל בישוב
%	N	%	N	%	N	
100	75	100	92	100	129	סה"כ מדגם
-	-	-	-	86.8	112	- חבר קיבוץ
-	-	-	-	3.1	4	- בן/בת זוג של חבר קיבוץ
6.7	5	9.8	9	1.6	2	- מתגורר/ת בשכירות
93.3	70	38.0	35	-	-	- בעל בית מגורים
-	-	51.1	47	-	-	- בעל משק חקלאי
-	-	1.1	1	-	-	- בעל משק עזר
-	-	-	-	8.5	11	- אחר

מנתוני הלוח 4.4 ניתן להסיק על מקור ההכנסה העיקרי וכן על ישוב בו נמצא מקום העבודה העיקרית של אוכלוסיית המרואיינים. כפי שעולה מהלוח, בקיבוצים כמחצית מסך הנשאלים מועסקים בענפי קיבוץ, בעוד שכ- 34% מתפרנסים מעבודה בשכירות ועוד כ- 7% מעסק עצמאי; כ- 60% מוסקים בקיבוץ עצמו, כ- 5% בישוב כפרי אחר וכ- 22% בישוב עירוני. במושבים כ- 5% בלבד מהתושבים מתפרנסים בעיקר מהמשק החקלאי, נתון זה נמוך בהרבה מממצאי הסקר כלל ארצי (קמחי ופוט, 2004), לפיו כ- 21% מתושבי המושבים מתפרנסים בעיקר מהמשק החקלאי; בכך מתבטא, ככל הנראה, את מיקומם המרכזי של ישובי המחקר הממוקמים בסמיכות יחסית לערי המרכז ולמטרופולין תל אביב (כהן וסופר, 2007). למעלה מ- 43% מתפרנסים משכר עבודה, ועוד 38% מעסק עצמאי. שיעור המועסקים במושב המגורים נמוך בהרבה בהשוואה לקיבוצים

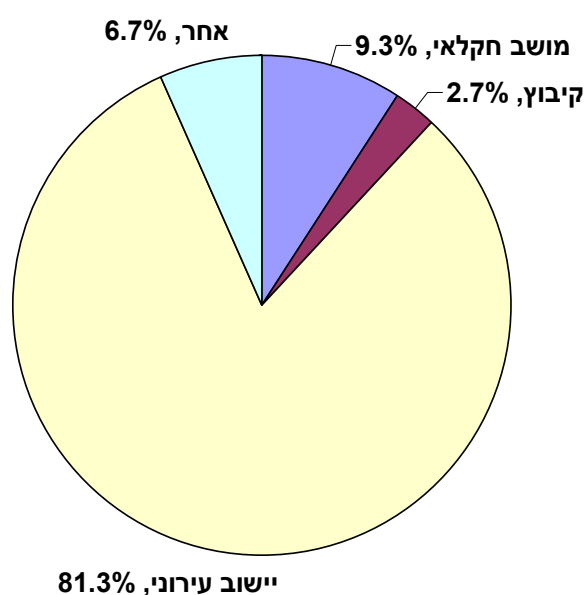
(33% לעומת 60%), ואילו שיעור תושבי המושבים העובדים ביישוב עירוני גבוה יותר מכפליים בהשוואה לקיבוצים (59% לעומת 22%).

בהתחשב באופיו של הישוב הקהילתי ולאור העובדה שרובם מתושבי הישובים הקהילתיים הגיעו לשם מערים (איור 4.1), צפוי כי מקום עבודתם של רוב תושבי הישובים הקהילתיים נמצא בישוב עירוני (72%) ואילו השאר מתחלקים באופן שווה בין ישוב מגורים לבין ישוב כפרי אחר. רוב תושבי הישוב מתפרנסים מעבודה בשכר (כ- 71%).

לוח 4.4: התפלגות הנשאלים לפי מקור ההכנסה ומקום העבודה העיקריים

ישובים קהילתיים		מושבים		קיבוצים		
%	N	%	N	%	N	
100	75	100	92	100	125	סה"כ
-	-	-	-	50.4	63	מקור ההכנסה / עיסוק⁴ עיקרי :
-	-	5.4	5	-	-	- תעסוקה בענפי קיבוץ
70.7	53	43.5	40	33.6	42	- משק חקלאי
20.0	15	38.0	35	7.2	9	- תעסוקה כשכיר
1.3	1	4.3	4	3.2	4	- עסק עצמאי
8.0	6	8.8	8	5.6	7	- גמלאי
						- אחר
100	75	100	92	100	126	סה"כ
						מקום העבודה נמצא:
9.3	7	32.6	30	60.3	76	- ביישוב המגורים
9.3	7	6.5	6	4.8	6	- ביישוב כפרי אחר
72.0	54	50.0	46	22.2	28	- ביישוב עירוני
9.4	7	10.9	10	12.7	16	- אחר

איור 4.1: התפלגות המרואיינים בישובים הקהילתיים לפי מקום מגוריהם הקודם

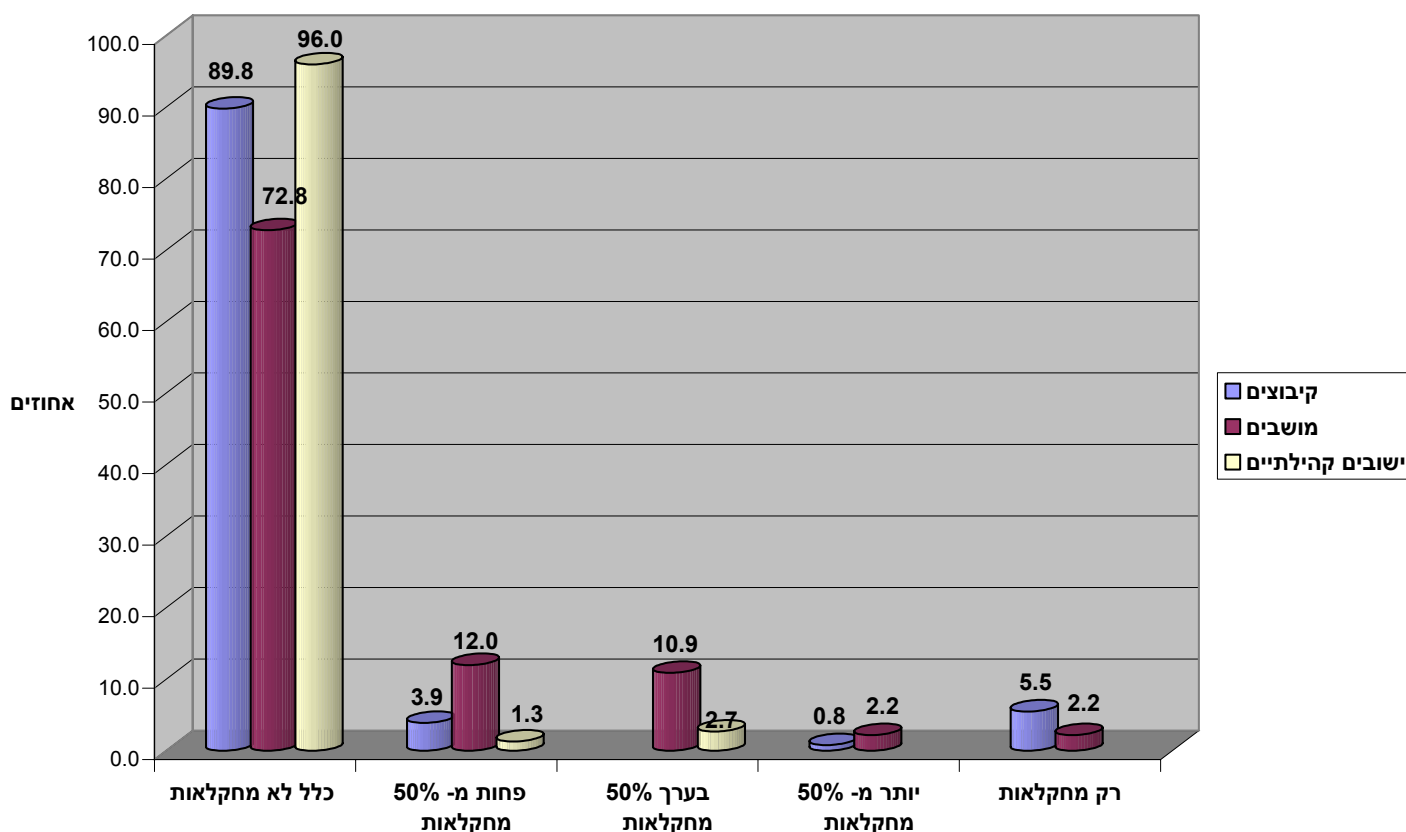

⁴ בשאלה זו שהופנתה לתושבי הקיבוצים נשאלו המרואיינים על מקור העיסוק העיקרי ולא על מקור ההכנסה העיקרי, בהתחשב במאפיינים הארגוניים של הקיבוץ.

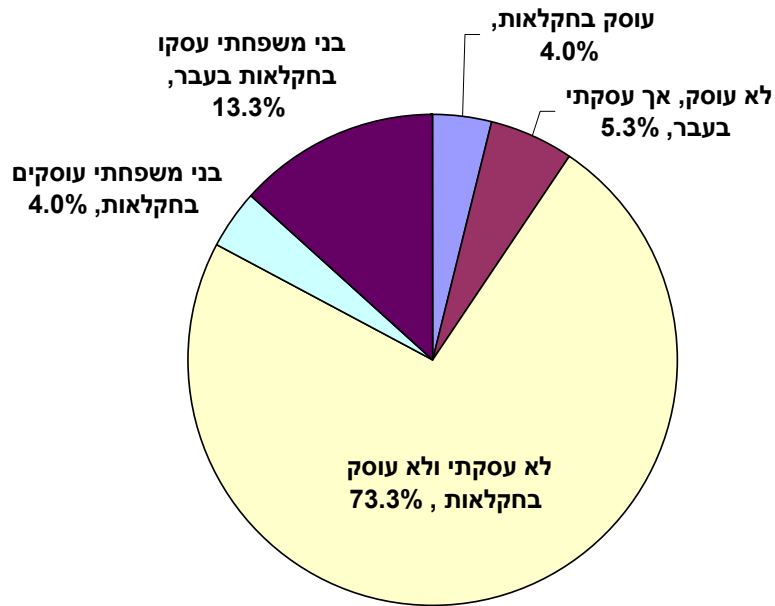
באיור 4.2 מוצגים ממצאי הבדיקה של מידת ההסתמכות של המשפחה על חקלאות כמקור הפרנסה. ממצאים מלמדים כי חקלאות כבר לא מהווה מרכיב עיקרי בהכנסתם של משקי הבית באופן כללי. ל- 27% מהמשפחות במושבים חקלאות עדיין מהווה חלק מהכנסתם, כאשר לכ- 15% מהם ההכנסה מחקלאות מהווה 50% מסך ההכנסה או יותר. לעומת זאת, בקיבוצים כ- 90% מהתושבים כלל אינם מתפרנסים מחקלאות, עם זאת, כ- 5.5% מהמשפחות בקיבוצים מתפרנסים מחקלאות בלבד. ממצאים אלו מבליטים את העובדה שבמרכז הארץ שיעור המתפרנסים מחקלאות בקיבוצים ובמושבים אף נמוך יותר בהשוואה לאזורי הפריפריה ולכלל ארצי (כהן וסופר, 2007; קמחי ופוט, 2005).

ידוע כי לרוב תושבי הישובים הקהילתיים כבר מלכתחילה אין זיכה לחקלאות. באיור 4.3 ניתן לראות, כ- 73% מהמרואיינים הם ללא "עבר חקלאי". רק 4% מכלל המרואיינים עוסקים בחקלאות, המהווה לא יותר מ- 50% מהכנסתם (איור 4.2). מרואיינים אלו מתגוררים בהרחבת המושב נווה ימין. כ- 5% מתושבי הישובים הקהילתיים עסקו בחקלאות קודם, ועוד כ- 17% מבני משפחותיהם עוסקים בחקלאות או עסקו בחקלאות בעבר.

איור 4.2: חקלאות כמקור הכנסה/תעסוקה

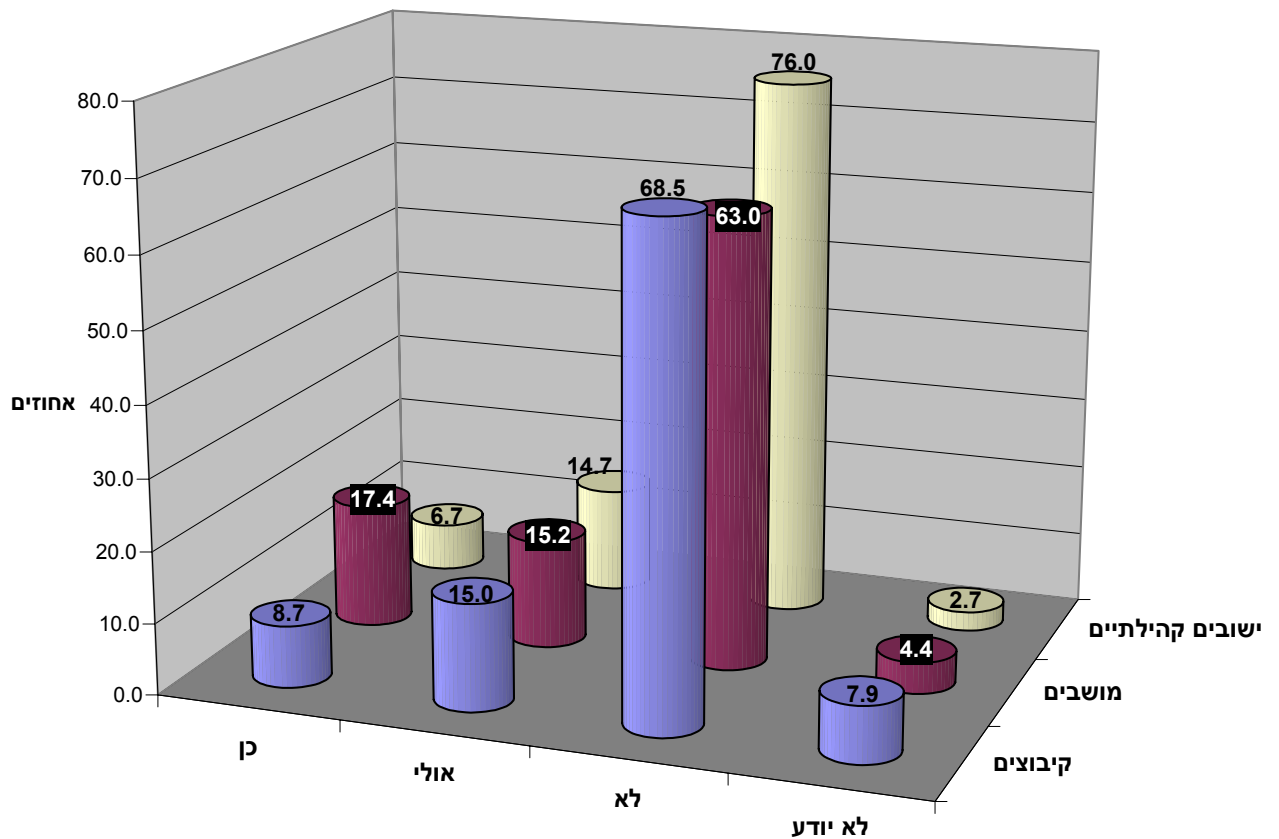

איור 4.3: התפלגות המרואיינים בישובים הקהילתיים לפי התנסותם בחקלאות

באשר לחברי המדגמים בכל הישובים נבדק, האם קיימת כוונה לעסוק בחקלאות בעתיד, בין אם המשיב עוסק בחקלאות ובין אם לאו, ומהם התנאים הנדרשים לכך. איור 4.4 מציג את ממצאי הבדיקה בנוגע לכוונה לעסוק בחקלאות.

איור 4.4: כוונת הנשאלים לעסוק בחקלאות בעתיד

נתוני הבדיקה "מעוררים תקווה" באשר לעתיד החקלאות במרכז הארץ, בייחוד בהשוואה למצב הקיים (איור 4.2). לשאלה על אפשרות העיסוק בחקלאות בשלילה השיבו 63% מתושבי המושבים וכ- 68% מתושבי הקיבוצים. הבדלים אלו, לפחות בחלקם, ניתן לשייך למבנה הגילאים בסוגי ישובים אלו (שיעור גבוה יותר של זקנים בקיבוצים, לוח 4.1); לפיכך, ייתכן שההבדלים אינם מבטאים את השוני בין המושבים לבין הקיבוצים, מבחינת אי-רצונם של תושביהם לעסוק בחקלאות בעתיד. עם זאת, במושבים שיעור המתכוונים לעסוק בחקלאות בעתיד הוא גבוה בהרבה בהשוואה לקיבוצים (17% לעומת 9%). אם להוסיף לכך את אלו שהשיבו לשאלה זו בתשובה "אולי", שיעור הנשאלים בקרב תושבי המושבים שרואים בחקלאות אופציה לעיסוקם העתידי המסתכם בכ- 33%. מבחינה זו, בקיבוצים מצב דברים פחות אופטימי.

בישובים הקהילתיים תוצאות הבדיקה מפתיעות למדי: אף על פי ש- 96% מתושבי הישובים כלל לא עסקים בחקלאות (איור 4.2), לשאלה על הכוונה לעסוק בחקלאות בעתיד השיבו בשלילה 76% מהנשאלים. חרף האופי הלא החקלאי של ישובים מסוג זה, והעדר ה"עבר" החקלאי אצל רוב תושביהם, כ- 21% מהם לא פוסלים את חקלאות כאופציה לעיסוקם העתידי. אף אם לרוב מדובר על עיסוק בחקלאות כתחביב, הדבר עשוי לתרום לשמירה על הצביון הכפרי של המרחב.

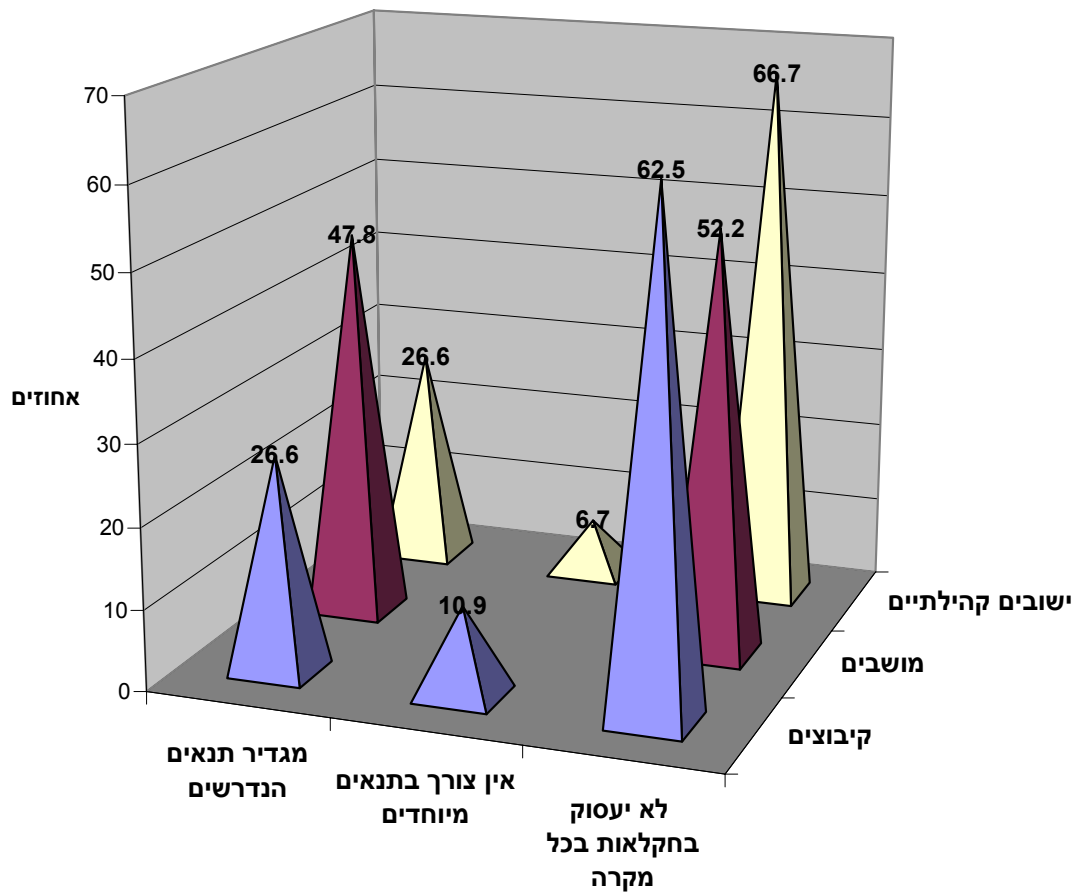
מסתבר, כי קיימים הבדלים בכוונתם של הנשאלים לעסוק בחקלאות בעתיד, גם בין הישובים השונים מאותו סוג. לדוגמה, בקיבוץ רמת הכובש אף אחד מהנשאלים לא נתן תשובה חיובית לשאלה זו, ואילו בקיבוץ אייל כ- 10% מהמשיבים מתכוונים לעסוק בחקלאות ובקיבוץ עינת אחוז הבוחרים בחקלאות כתעסוקה עתידית מגיע עד ל- 16%.

בין חמשת המושבים המשתתפים במחקר, מושב גבעת ח"ן (היחיד בין מושבי המחקר שהוא ללא הרחבה) בולט מבחינת "עתידו החקלאי": שליש מהנשאלים בוחרים בחקלאות כתעסוקה עתידית, לעומתו במושב שדה חמד כ- 7% בלבד מהנשאלים ענו בחיוב על שאלה זו. מבחינת הכוונות לעיסוק בחקלאות בעתיד, שלושת המושבים האחרים תופסים מקומות ביניים. חשוב לציין, כי למעט המושב שדה ורבורג, בשאר המושבים היקפי מדגם הם קטנים למדי (בין 13 ל- 17 נשאלים בכל אחד מהמושבים הללו), לאור כך לממצאי בדיקה ספציפית זאת יש להתייחס ביתר זהירות.

אין הבדל מבחינה זו בין הישובים הקהילתיים מתן ונירית.

כמו כן, התבקשו חברי המדגמים בכל הישובים לציין, האם קיימים תנאים מיוחדים הנדרשים בכדי שהם יעסקו בפעילות חקלאית בעתיד, ולהגדיר את התנאים הללו אם המשיבים לא פוסלים כלל את אפשרות העיסוק בחקלאות. איור 4.5 מציג את תוצאות הבדיקה.

איור 4.5: קיום תנאים הנדרשים לעיסוק בחקלאות בעתיד

ראשית, חשוב לציין כי ממצאי בדיקה זו, בדומה לבדיקה הקודמת, מחזקים את "האופטימיות הזעירה" בנוגע לגורלה של החקלאות במרכז הארץ ולשאיפות תעסוקתיות של תושבי האזור הכפרי: שיעורי המשיבים בכל הישובים שענו כי לא יעסקו בחקלאות בכל מקרה, הם נמוכים יותר בהשוואה לשיעורי הנדגמים שהשיבו בשלילה לשאלה לגבי כוונה לעסוק בחקלאות בעתיד (איור 4.4), אולם היחס בין סוגי הישובים נשמר. כלומר, הן תוצאות הבדיקה הקודמת (איור 4.4), והן ממצאי בדיקה זו (איור 4.5), מעידים כי במושבים שיעור הפוסלים לחלוטין את עיסוק בחקלאות הוא נמוך יותר מאשר בקיבוצים ובישובים הקהילתיים. יתרה מכך, לדעתם של כ- 48% מהנשאלים במושבים אין צורך בתנאים מיוחדים על מנת שיעסקו בחקלאות. אחוז זה של תושבי הקיבוצים והישובים הקהילתיים (כ- 26%) הגדירו את התנאים הנדרשים לעיסוק בחקלאות.

בהתחשב בסוגי הישוב ובאופיים, השאלה לגבי התנאים הנדרשים לעיסוק בחקלאות הוצעה לתושבי הקיבוצים והישובים הקהילתיים כשאלה פתוחה, בעוד שתושבי המושבים התבקשו להתייחס לתנאים המוגדרים מראש (נספח 1). בלוח 4.5 סוכמו את ממצאי הבדיקה עבור תושבי המושבים.

לוח 4.5: התפלגות הנשאלים לפי התנאים הנדרשים לעיסוק בחקלאות (מושבים)

תנאים הנדרשים לעיסוק בחקלאות	N	%
- עובדים זרים	14	15.2
- מימון / הון	18	19.6
- מים	15	16.3
- תשואה גבוהה יותר	24	26.1
- תמיכה ממשרד החקלאות	20	21.7
- אחר	7	7.6
סה"כ		*106.7

* - סה"כ אחוז המציינים מעל 100% (מסך המדגם - 92), מפני שחלק מהמשיבים ציינו יותר מתנאי אחד

כפי שניתן לראות, לדעתם של תושבי המושבים העניין של רווחיות כלכלית ותמיכה ממשלתית, לרבות תמיכה פיננסית, אלו הגורמים הקריטיים לעשייתם לתרום להמשך העיסוק בחקלאות בעתיד. בין שאר התנאים: "שהמדינה לא תעביר את הקרקעות לערים בסביבה", "שלא יסגרו ענפי חקלאות", "ביקוש לתוצרי חקלאות" וגם התנאים הקשורים למצב משפחתי ומצב פיזי של הנשאל.

אף על פי שבקיבוצים השיבו הנשאלים לשאלה פתוחה, גם בתשובותיהם בולט הנושא של רווחיות כלכלית: מ- 33 המשיבים שהתייחסו לתנאי העיסוק בחקלאות, כ- 55% ציינו את הרווח הכלכלי ואפשרות להתפרנס מחקלאות כתנאי הכרחי לעיסוק בחקלאות. בנוסף לכך, כ- 24% ציינו את העניין, החדשנות והסיפוק מהעבודה החקלאית כתנאי הנדרש כדי לעסוק בה, לדעתם של כ- 12% מהנשאלים נדרשת תמיכת הממשלה. בין שאר התנאים צוינו תנאים אישיים הקשורים, בעיקר, במצב פיזי ובריאותי של הנשאל.

מתוך אלו שהתייחסו לתנאי העיסוק בחקלאות בישובים הקהילתיים (20 איש), רובם ציינו את ההיבטים השונים של רווחיות כלכלית ואמצעי היצור החקלאי כתנאי הנדרש (65%), בעבור לרבע מהם "המניעים הפנימיים" יכולים לגרום להם לעסוק בחקלאות. כ- 7% מכלל הנשאלים בישובים הקהילתיים אף ציינו כי אין צורך בתנאים מיוחדים כדי שיעסקו בחקלאות. ברור, כי אין

בתוצאות אלו על מנת להסיק כי שליש מתושבי הישובים הקהילתיים הם "חקלאים פוטנציאליים". אכן, המניע העיקרי המביא את תושבי הישובים הללו מעיר לכפר הוא חיפוש אחרי איכות החיים. עם זאת, ממצאי בדיקות אלו רומזים כי בתנאים המעודדים אף בישובים הכפריים הלא חקלאיים, קראי, ישובים קהילתיים, קיים פוטנציאל מסוים לעיסוק בחקלאות. ייתכן, כי זאת התוצאה של מודעות התושבים לכך שלא חקלאות אין הצביון הכפרי במרחב שהם בחרו לחיות בו.

4.3 קשר בין מאפיינים דמוגרפיים-חברתיים לתעסוקתיים

סעיף זה עוסק בבדיקת הקשרים בין המאפיינים הדמוגרפיים-חברתיים של הנשאל לבין מאפייני תעסוקתו, כגון: מקור ההכנסה (או מקור העיסוק) העיקרי, מקום העבודה, כוונות לעסוק בחקלאות בעתיד ותנאים הנדרשים לכך, וכן מעמדו של הנשאל בישוב מגוריו. הבדיקות נעשו בעבור כל אחת מקבוצות המדגם בנפרד באמצעות מבחן Cross-Tab (Chi-Square Test). להלן, מוצגים אך ורק ממצאי הבדיקות שנמצאו מובהקים מבחינה סטטיסטית.

לוח 4.6: קיבוצים: זיקה בין השכלה וגיל לבין מקום העבודה

סה"כ	מקום העבודה נמצא בישוב עירוני	מקום העבודה נמצא בישוב כפרי אחר	מקום העבודה נמצא בקיבוץ	
(23) 20.9%	7.10%	16.7%	26.3%	השכלה - תיכונית - על תכונית לא אקדמית - תואר ראשון ומעלה
(32) 29.1%	17.9%	16.7%	34.2%	
(55) 50.0%	75.0%	66.6%	39.5%	
100%	100%	100%	100%	סה"כ
				pv=0.051
(13) 11.9%	32.1%	0.0%	5.3%	גיל - 23-34 - 35-44 - 45-54 - +55
(20) 18.4%	21.4%	16.7%	17.3%	
(22) 20.2%	14.3%	33.3%	21.3%	
(54) 49.5%	32.2%	50.0%	56.1%	
100%	100%	100%	100%	סה"כ
				pv=0.019

לוח 4.7: קיבוצים: זיקה בין השכלה למקור העיסוק העיקרי

סה"כ	עסק עצמאי	שכיר מחוץ לקיבוץ	תעסוקה בענפי קיבוץ	
(24) 21.6%	11.1%	10.3%	30.2%	השכלה - תיכונית - על תכונית לא אקדמית - תואר ראשון ומעלה
(30) 27.0%	55.6%	20.5%	27.0%	
(57) 51.4%	33.3%	69.2%	42.8%	
100%	100%	100%	100%	סה"כ
				pv=0.018

הנתונים מבליטים את העובדה שתושבי הקיבוצים צעירים ומשכילים יותר נוטים לעבוד בשכר בעיר. עסק עצמאי מהווה מקור העיסוק העיקרי בעיקר בעבור בעלי השכלה על תכנית לא אקדמית (לימודים חלקיים באוניברסיטה או ביה"ס טכני).

לוח 4.8: מושבים: זיקה בין השכלה למקום העבודה

סה"כ	מקום העבודה נמצא בישוב עירוני	מקום העבודה נמצא בישוב כפרי אחר	מקום העבודה נמצא במושב	
השכלה				
- תיכונית	8.7%	50.0%	50.0%	
- על תכנית לא אקדמית	15.2%	50.0%	23.3%	
- תואר ראשון ומעלה	76.1%	0.0%	26.7%	
סה"כ	100%	100%	100%	
pv<0.0001				

עבור תושבי המושבים, הקשר שבין רמת ההשכלה של הנשאל למקום עבודתו נמצא אף חזק יותר מאשר בעבור לתושבי הקיבוצים: משכילים יותר עובדים מחוץ לישוב מגוריהם, ובעיקר, בישוב עירוני.

לוח 4.9: מושבים: זיקה בין השכלה וגיל לבין מידת ההכנסה מחקלאות

סה"כ	פחות מ-50% מסך ההכנסה מחקלאות או כלל לא מחקלאות	50% או יותר מסך ההכנסה מחקלאות	
השכלה:			
- תיכונית	28.2%	57.1%	
- על תכנית לא אקדמית	20.5%	7.2%	
- תואר ראשון ומעלה	51.3%	35.7%	
		P=0.091	
גיל:			
- 23-34	28.2%	14.2%	
- 35-44	29.5%	0.0%	
- 45-54	14.1%	42.9%	
- +55	28.2%	42.9%	
סה"כ	100%	100%	
pv=0.003			

נתוני הלוח 4.9 מראים, כי חקלאות מהווה מרכיב חשוב בהכנסתם של אנשים מבוגרים יותר ופחות משכילים.

לוח 4.10: מושבים: זיקה בין השכלה לקיום תנאים לעיסוק בחקלאות בעתיד

סה"כ	לא יעסוק בחקלאות בכל מקרה	מגדיר תנאים הנדרשים לעיסוק בחקלאות בעתיד	
השכלה:			
- תיכונית	20.8%	45.5%	
- על תכנית לא אקדמית	16.7%	20.4%	
- תואר ראשון ומעלה	62.5%	34.1%	
סה"כ	100%	100%	
pv=0.014			

לוח 4.11: מושבים: זיקה בין מעמד הנשאל במושב לבין השכלתו, גילו ומאפייני תעסוקתו

ממוצע	מתגורר בשכירות	בעל בית מגורים	בעל משק חקלאי	
(23) 20.9%	22.2%	20.0%	54.1%	השכלה:
(32) 29.1%	11.1%	14.3%	21.6%	- תיכונית
(55) 50.0%	66.7%	65.7%	24.3%	- על תכונית לא אקדמית
				- תואר ראשון ומעלה
1005	100%	100%	100%	סה"כ
pv=0.004				
(13) 11.9%	55.6%	17.1%	16.2%	גיל:
(20) 18.4%	33.3%	42.9%	8.1%	- 23-34
(22) 20.2%	11.1%	14.3%	27.0%	- 35-44
(54) 49.5%	0.0%	25.7%	48.7%	- 45-54
				+55
100	100%	100%	100%	סה"כ
pv=0.0004				
(27) 37.5%	11.1%	19.4%	62.5%	מקום העבודה נמצא:
(4) 5.6%	11.1%	0.0%	9.4%	- במושב מגורים
(41) 56.9%	77.8%	80.6%	28.1%	- בישוב כפרי אחר
				- בישוב עירוני
100	100%	100%	100%	סה"כ
pv<0.0001				
(52) 64.2%	77.9%	82.9%	43.2%	כוונה לעסוק בחקלאות:
(29) 35.8%	22.1%	17.1%	56.8%	- לא
				- אחר (כן, אולי, לא יודע)
100	100%	100%	100%	סה"כ
pv=0.001				
(38) 46.9%	22.2%	25.7%	73.0%	קיום תנאים הנדרשים לעיסוק בחקלאות בעתיד:
(43) 53.1%	77.8%	74.3%	27.0%	- מגדיר תנאים
				- לא יעסוק בחקלאות בכל מקרה
100	100%	100%	100%	סה"כ
pv<0.0001				

תוצאות הבדיקה (לוח 4.11) מלמדים, כי בעל משק חקלאי במושב הוא מבוגר יותר, משכיל פחות (בעל השכלה תיכונית או טכנית לא אקדמית), שמקום עבודתו נמצא במושב ושמתכוון לעסוק בחקלאות בעתיד ולכן גם נוטה להגדיר את התנאים הנדרשים כדי שיממש את כוונותיו. בעלי בתי מגורים בלבד הם בעיקרון צעירים ומשכילים יותר, העובדים בעיר ואינם מתכוונים לעסוק בחקלאות בעתיד. ממצא בנוגע לקשר ישיר שבין ההשכלה לבין אי-עיסוק בחקלאות, קונסיסטנטי עם תוצאות המחקר שנערך עבור תושבי המושבים במועצה האזורית חוף הכרמל, על ידי כהן וסופר (2007).

לאור התוצאות שהובאו בסעיף זה ובעקבות הנתונים שהוצגו בסעיף הקודם, ניתן להסיק כי "האופטימיות" בנוגע לעתידה של חקלאות במרכז הארץ ולשאיפות תעסוקתיות של תושבי המגזר הכפרי באזור, היא אכן "זעירה": על מנת להבטיח קיומו של חקלאות במרכז הארץ, יש צורך חיוני שגם הצעירים והמשכילים ימצאו עניין כלכלי בעיסוק חקלאי.

כיצד המרחב הכפרי אמור להיראות, ומהו הנוף הכפרי בעיני תושביו מצורות ישוב שונות – סוגיות אלו מהוות מוקד העניין של הסעיפים הבאים.

4.4 עמדות הנשאלים באשר למרכיבים המעצבים את הישובים הכפריים והמרחב הכפרי

כאמור, נבדקו במחקר תפיסותיהם ועמדותיהם של תושבי הישובים הכפריים מסוגים השונים בנוגע למרכיבי המרחב הכפרי, הן מבחינת ייעודם והן מבחינת מיקומם ביחס לישוב מגוריהם של הנשאלים. דהיינו, המשיבים התבקשו להביע את דעתם לגבי מידת התאמתם של האלמנטים השונים, לרבות המרכיבים הבנויים בייעודם השונים, המעצבים את הישוב הכפרי ואת המרחב הכפרי. בפרט, התבקשו הנשאלים להתייחס למבנים חקלאיים המשמשים למשק חי (רפתות, לולים וכד'), וחממות למיניהם, למבנים לא חקלאיים (מחסנים, מבני תעסוקה ומשרדים, גני אירועים וכד'), למבנים המשמשים למטרות התיירות (חדרי אירוח, אטרקציות, בתי קפה וכד'), ולמבנים אחרים, בין אם אלו ניצבים בישוב המגורים של הנסקר בפועל ובין אם לאו (באזור המגורים לעומת המרוכזים באזור הנפרד) כנגד הפזורים בשטח החקלאי ובמרחב הכפרי הפתוח. כמו כן, נבדקו גם עמדותיהם של הנשאלים בנוגע לשטחים החקלאיים לסוגיהם השונים והשטחים הטבעיים. כל אלו באמצעות סולם בן חמש דרגות, שבו דרגה 5 פירושה תמיכה (או התאמה) מלאה, ואילו דרגה 1 פירושה התנגדות חזקה (או אי-התאמה מוחלטת) (נספח 1).

לוחות 1 ו- 2 (נספח 2) מציגים את התפלגות הנשאלים לפי הערכותיהם לגבי פעילויות ושימושי קרקע שונות. כדי להקל על קריאת הממצאים, במקום התפלגותם של המשיבים לפי חמש דרגות על-פי הסולם המקורי, אוחדו שיעורי הנשאלים אשר לדעתם פעילות, מבנה או שימוש קרקע "מתאים" (דרגה 4) או "מתאים מאד" (דרגה 5) למרחב הכפרי, לעומת שיעור הנשאלים שלדעתם המרכיב "כלל לא מתאים" (דרגה 1) או "לא מתאים" (דרגה 2) למרחב הכפרי. אותה פרוצדורה נעשתה בעבור לעוצמת התמיכה ב- או התנגדות לפעילויות ושימושים קרקע שונים: חוברו שתי קטגוריות העליונות, הדרגות "תומך מאד" או "תומך", לעומת הדרגות "מתנגד" או "מתנגד מאד". בניתוחים אלו דרגה 3 הוגדרה כעמדה "ניטרלית" כאשר הנשאלים "לא תומכים, אך גם לא מתנגדים" לפעילות ולשימוש קרקע מסוימים.

ניתוח השוואתי של מידת התמיכה בפעילות ושימושי קרקע בישוב הכפרי לעומת המרחב הפתוח

על מנת לאמוד את עוצמת התמיכה (או התנגדות) של המשיבים במרכיבים הבנויים לפעילויות ושימושי קרקע שונים כפונקציה של מיקומם במרחב הכפרי, חושבו ציוני הממוצע לכל המרכיבים שלגביהם נבדקו העמדות ונערך עבורם מבחן T (T-test) לבדיקת המובהקות הסטטיסטית של ההבדל בין הממוצעים. בדיקות אלו נערכו עבור תושבי הקיבוצים, המושבים והישובים הקהילתיים, בנפרד; וזאת בכדי להעריך את הפערים בעמדותיהם של תושבי הישובים מסוגים השונים. תוצאות המבחנים (הממוצעים ומובהקויות סטטיסטיות של ההבדלים ביניהם) מוצגות בלוחות 4.12 – 4.14, ועל בסיס התוצאות הללו נבנו איורים 4.6 – 4.8 המראים אותן הממצאים בצורה וויזואלית.

באופן כללי, ניתן לציין כי תוצאות הבדיקה מעידות על הבדלים משמעותיים ומובהקים מבחינה סטטיסטית בין הדעות שתושבי הישובים השונים מחזיקים לגבי פעילויות ושימושי קרקע ומיקומם השונים.

לוח 4.12: מידת התמיכה של תושבי הקיבוצים בפעילויות ושימושי קרקע שונים

פעילות / שימושי קרקע ממוקמים: (ממוצעים)			פעילויות ושימושי קרקע
במרחב הכפרי (3)	בתוך הקיבוץ		
		באזור נפרד (2)	באזור המגורים (1)
-	3.74	4.24	מוסדות חינוך (גנים, בתי-ספר)*
-	3.81	4.22	מוסדות תרבות*
-	4.07	3.94	מתקני ספורט
3.22	3.77	2.69	חדרי אירוח*
3.99	3.99	2.70	פעילות מסחרית מינורית: בתי קפה, מסעדות, חנויות, גלריות וכד'***
3.48	3.85	2.32	אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים*
4.12	4.09	2.93	מבנים הקשורים לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם, כגון: יקבים, מחלבות, בתי בד, וכד'***
3.07	3.82	2.30	מחסנים*
-	3.99	2.76	מבני תעסוקה ומשרדים***
3.08	3.60	1.99	גני אירועים*
3.75	4.03	3.92	הרחבת המגורים

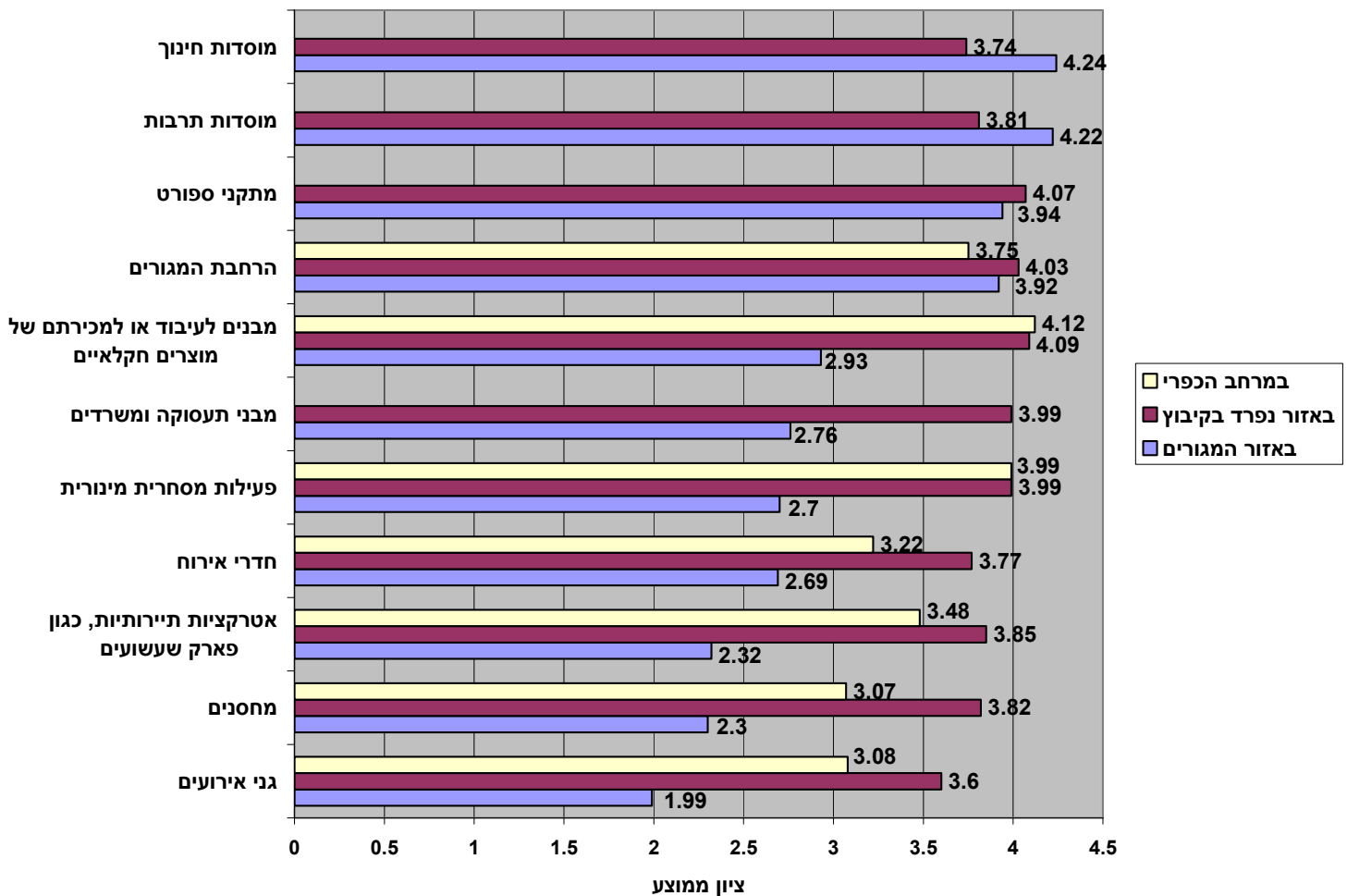
* - הבדלים בין כל זוג הממוצעים מובהקים ברמה של 5% לפחות
 ** - הבדל בין הממוצע בעמודה (2) לבין הממוצע בעמודה (3) לא מובהק, בשאר הוריאציות ההבדל מובהק ברמה של 5% לפחות
 *** - ההבדל מובהק ברמה של 10% לפחות

באשר לדעות תושבי הקיבוצים, ראוי לציין כי הם אינם מתנגדים לשימושים מסחריים ואפשרויות תעסוקה לא חקלאית, אך לא באזור מגוריהם. נהפוך הוא: הם תומכים בשימושים אלו, כאשר בעוצמה רבה יותר של תמיכתם זכו שימושים לא חקלאיים הממוקמים בישוב מגוריהם באזור נפרד המיועד לכך. שימושים כאלו הפזורים במרחב הכפרי פחות רצויים, לדעתם של הנשאלים.

באופן ספציפי, מהשוואת ממצאי הבדיקה עבור תושבי הקיבוצים, עולה כי:

- בתמיכה חזקה ביותר זכו מבנים ציבוריים לשירות תושבי הישוב: מוסדות חינוך, תרבות וספורט, ובעיקר הממוקמים באזור המגורים (ציוני ממוצע גבוה מדרגה 4). בנוסף, תושבי הקיבוצים תומכים (ציוני ממוצע גבוה מדרגה 3) גם בהרחבת המגורים בתוך אזור המגורים הקיים, כאשר אין הבדל מובהק במידת תמיכתם של הנשאלים מקיבוצים בין הרחבת המגורים בתוך הישוב להרחבת שטחי מגורים במרחב הכפרי, אם כי התמיכה המרבית הובעה לגבי הרחבת המגורים בישוב מחוץ לאזור מגורים הקיים. יש לציין, למעט מבנים ציבוריים המשרתים את תושבי הישוב וכן הרחבת המגורים, אנשים כלל מתנגדים (ציוני ממוצע נמוך מ-3) לשימושי קרקע אחרים הממוקמים באזור המגורים.

איור 4.6: מידת התמיכה של תושבי הקיבוצים בפעילויות ושימושי קרקע שונים

- תושבי הקיבוצים הביעו תמיכה במבנים העוסקים בעיבוד מוצרים חקלאיים או במכירתם, כגון יקבים, מחלבות, בתי בד וכד', וכן בפיתוח פעילות מסחרית מינורית, כגון בתי קפה, חנויות, גלריות וכד'. אולם, כל אלו מחוץ לאזור המגורים בישוב, כלומר, באזור נפרד בתוך הישוב או במרחב הכפרי.
- תושבי הקיבוצים תומכים גם באטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים, ובחדרי אירוח, בתנאי שהם ממוקמים ופעילים באזור נפרד בישוב.
- כמו כן, תושבי הקיבוצים רואים בחיוב גם הקמתם של מבני התעסוקה ומשרדים באזור המיועד לכך בישוב.
- מחסנים וגני אירועים הפזורים במרחב הכפרי קיבלו ציון ממוצע המבטא תמיכה זעירה מאוד, אך אותם שימושים הממוקמים באזור נפרד בישוב זכו בתמיכה רבה יותר, והבדלים אלו מובהקים מבחינה סטטיסטית ברמה של 5% (לוח 4.12). עם זאת, שימושים אלו המצויים בתוך אזור המגורים מעוררים התנגדותם החזקה ביותר של תושבי הקיבוצים.

לוח 4.13 ואיור 4.7 מציגים ממצאי הבדיקה בעבור לתושבי המושבים.

לוח 4.13: מידת התמיכה של תושבי המושבים בפעילויות ושימושי קרקע שונים

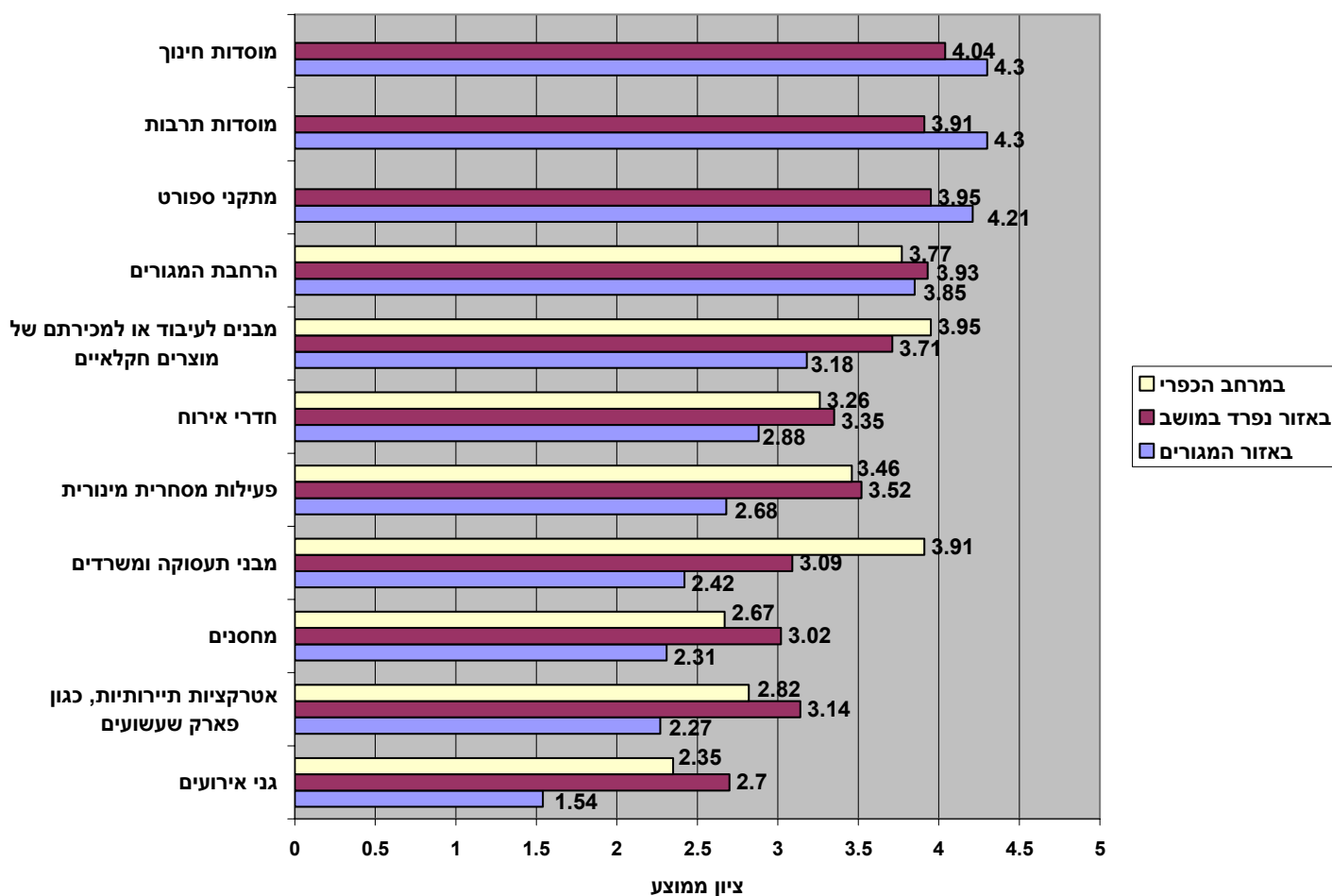
פעילות / שימושי קרקע ממוקמים: (ממוצעים)			
במרחב הכפרי (3)	בתוך המושב		
	באזור נפרד (2)	באזור המגורים (1)	
-	4.04	4.30	מוסדות חינוך (גנים, בתי-ספר)***
-	3.91	4.30	מוסדות תרבות*
-	3.95	4.21	מתקני ספורט
3.26	3.35	2.88	חדרי אירוח**
3.46	3.52	2.68	פעילות מסחרית מינורית: בתי קפה, מסעדות, חנויות, גלריות וכד'***
2.82	3.14	2.27	אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים*
3.95	3.71	3.18	מבנים הקשורים לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם, כגון: יקבים, מחלבות, בתי בד, וכד'*
2.67	3.02	2.31	מחסנים*
3.91 (מבני תעסוקה משותף למסי' ישובים)	3.09	2.42	מבני תעסוקה ומשרדים*
2.35	2.70	1.54	גני אירועים*
3.77	3.93	3.85	הרחבת המגורים

- * - הבדלים בין כל זוג הממוצעים מובהקים ברמה של 5% לפחות
 ** - הבדל בין הממוצע בעמודה (2) לבין הממוצע בעמודה (3) לא מובהק, בשאר הוריאציות ההבדל מובהק ברמה של 5% לפחות
 *** - ההבדל מובהק ברמה של 10% לפחות

בעיקרון, "מבנה התמיכה/התנגדויות" של תושבי המושבים והקיבוצים במרכיבים הבנויים של פעילויות ושימושי קרקע, הוא דומה.

- מוסדות ציבוריים הממוקמים באזור המגורים של הישוב רצויים מאוד. תושבי המושבים תומכים גם בהרחבת המגורים, ללא הבדל מובהק במידת תמיכתם בין הרחבת המגורים בתוך הישוב להרחבת שטחי מגורים במרחב הכפרי.
- תושבי המושבים הביעו תמיכה במבנים העוסקים בעיבוד מוצרים חקלאיים או במכירתם, כגון יקבים, מחלבות, בתי בד וכד', אף אם הם ממוקמים בתוך אזור המגורים בישוב מגוריהם. אולם, לדעת הנשאלים, ראוי יותר למקם את המבנים הללו במרחב הכפרי ולא בתחום הישובים. הבדלים אלו מובהקים מבחינה סטטיסטית ברמה של 5% (לוח 4.13).
- פיתוח פעילות מסחרית מינורית (כגון בתי קפה, חנויות, גלריות וכד') באזור נפרד בתוך הישוב או במרחב הכפרי קיבל תמיכה מתושבי המושבים, אך במידה מתונה יותר בהשוואה לתושבי הקיבוצים (לוחות 4.12 ו-4.13).

איור 4.7: מידת התמיכה של תושבי המושבים בפעילויות ושימושי קרקע שונים

- מבני התעסוקה ומשרדים הממוקמים ביישוב זכו בתמיכתם של תושבי המושבים, שהיא זעירה הרבה יותר בהשוואה לתושבי הקיבוצים (3.09 לעומת 3.99 בהתאמה). חשוב לציין כי לתושבי המושבים הופנתה שאלה נוספת לגבי מידת תמיכתם במבני תעסוקה ומשרדים הממוקמים באזור נפרד של היישוב המשמש אזור תעסוקה משותף למספר יישובים (נספח 1, שאלון המושבים); עוצמת התמיכה באופציה זו היא גבוהה בהרבה (3.91) מאשר אפשרויות מיקום אחרות של שימושי קרקע אלו (איור 4.7).

- לדעתם של תושבי המושבים, חדרי אירוח פחות רצויים ביישוב, אף באזור מיוחד, בהשוואה לעמדותיהם של תושבי הקיבוצים (3.35 לעומת 3.77 בהתאמה). כמו כן, בניגוד לנשאלים בקיבוצים, תושבי המושבים אינם תומכים באטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים, הממוקמות במרחב הכפרי; מיקום האטרקציות באזור מיוחד ביישוב, גם הוא קיבל עוצמת תמיכה מתונה הרבה יותר, בהשוואה לקיבוצים (לוחות 4.12 ו-4.13).

- שימושים לא חקלאיים כגון מחסנים, הממוקמים באזור נפרד ביישוב, לא זכו בתמיכה כה חזקה מתושבי המושבים, בהשוואה לתושבי הקיבוצים. יתרה מכך, הנשאלים ממושבים הביעו התנגדות לשימושי קרקע כגון אלו במרחב הכפרי.

- הקמתם של גני אירועים כלל לא קיבלו תמיכה מתושבי המושבים, לא בישוב עצמו ולא במרחב הכפרי הפתוח.

בלוח 4.14 ובאיור 4.8 מוצגים ממצאי הבדיקה בעבור לתושבי הישובים הקהילתיים.

לוח 4.14: מידת התמיכה של תושבי היישובים הקהילתיים בפעילויות ושימושי קרקע שונים

פעילות / שימושי קרקע ממוקמים: (ממוצעים)	בתוך הישוב		
	במרחב הכפרי (3)	באזור נפרד (2)	
מוסדות חינוך (גנים, בתי-ספר)****	-	4.03	4.38
מוסדות תרבות	-	4.12	4.17
מתקני ספורט	-	4.17	4.29
חדרי אירוח (צימרים)**	3.64	3.43	2.57
פעילות מסחרית מינורית: בתי קפה, מסעדות, חנויות, גלריות וכד'*	4.07	3.67	2.63
אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים*	3.44	3.05	1.89
מבנים הקשורים לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם, כגון: יקבים, מחלבות, בתי בד, וכד'*	3.81	3.20	2.23
מחסנים**	2.64	2.47	1.43
מבני תעסוקה ומשרדים*	3.81 (מבני תעסוקה משותף למס' ישובים)	2.96	1.75
גני אירועים**	2.64	2.31	1.30
הרחבת המגורים****	3.72	3.27	3.11

* - הבדלים בין כל זוג הממוצעים מובהקים ברמה של 5% לפחות

** - הבדל בין הממוצע בעמודה (2) לבין הממוצע בעמודה (3) לא מובהק, בשאר הוריאציות ההבדל מובהק ברמה של 5% לפחות

*** - הבדל בין הממוצע בעמודה (1) לבין הממוצע בעמודה (2) לא מובהק, בשאר הוריאציות ההבדל מובהק ברמה של 5% לפחות

**** - ההבדל מובהק ברמה של 10% לפחות

כפי שניתן לראות, תושבי הישובים הקהילתיים הרבה יותר "ביקורתיים" בנוגע לפעילות ושימושי קרקע לא חקלאיים, הממוקמים הן במרחב הכפרי והן בתוך הישוב, למעט מוסדות הציבור (חינוך, תרבות, ספורט) המשרתים את התושבים עצמם. הסיבות לכך ברורות למדי: ראשית, בשימושים אלו תושבי הישובים הקהילתיים אינם רואים אפשרויות לתעסוקתם. יתרה מכך, על מנת לקבל שקט ושלווה ותועלות אחרות של "חיים כפריים" שבחיפושן אנשים הגיעו לשם, יש להימנע, לדעתם, מפיתוח שימושי קרקע שעלולים לפגוע באותן תועלות. בפרט, מנתוני הלוח 4.14 עולה:

- תושבי הישובים הקהילתיים תומכים בהרחבת המגורים, אם כי תמיכתם מתונה הרבה יותר בהשוואה לתושבי המושבים והקיבוצים. כמו כן, הם תומכים בהרחבת המגורים בעיקר מעבר לישוב מגוריהם, ההבדל במידת תמיכתם בין הרחבת המגורים בתוך הישוב להרחבת שטחי מגורים במרחב הכפרי, מובהק מבחינה סטטיסטית. לאור ממצאים אלו,

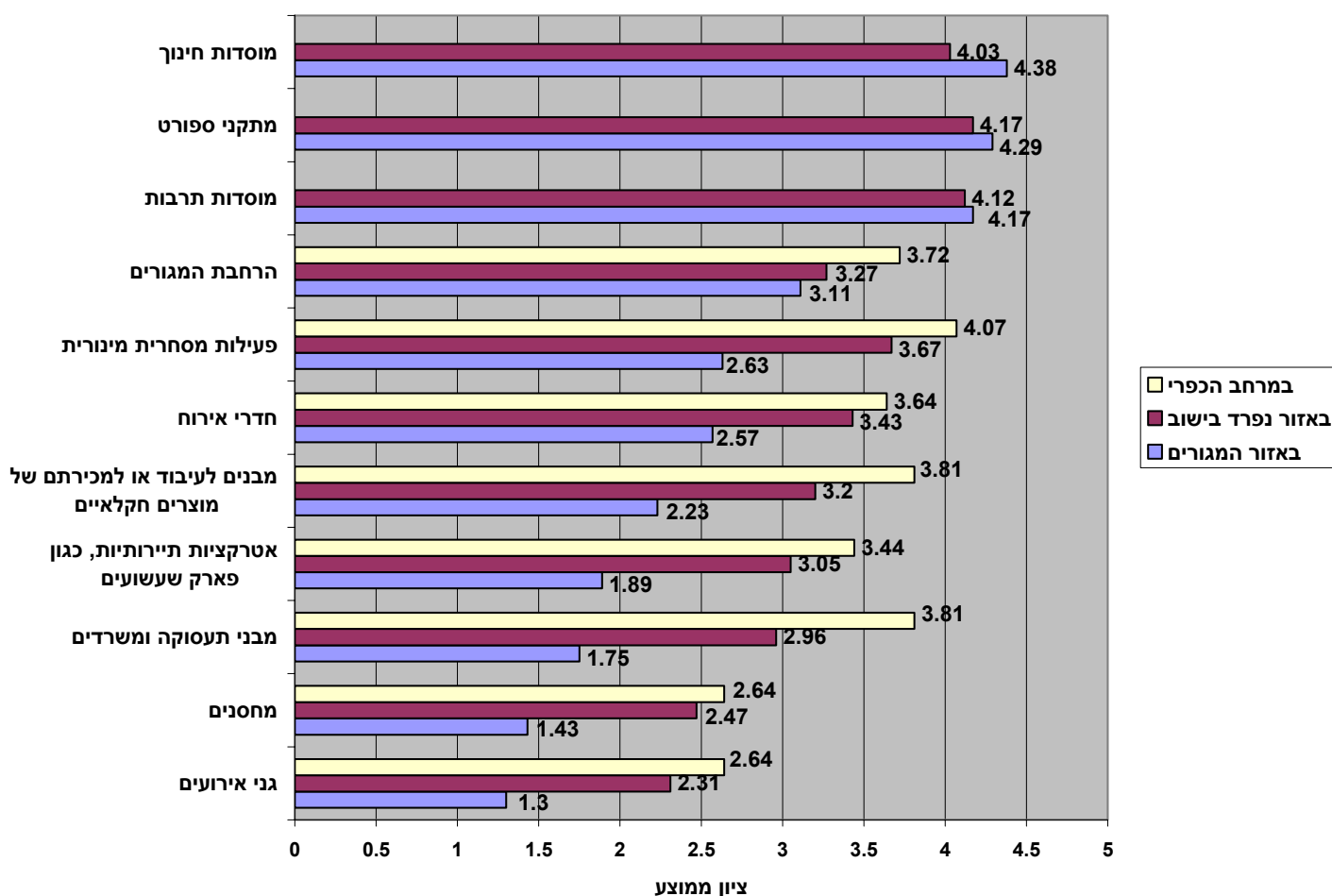
ראוי לציין כמרבית התושבים מישוב נירית אינם תומכים בהרחבת ישובם מחשש כי הדבר עלול להביא לכריתת היער בסמוך לישוב.

- פעילות מסחרית מינורית (בתי קפה, חנויות, גלריות וכד'), פעילות הקשורה לעיבוד ו/או למכירתם של מוצרים חקלאיים (יקבים, מחלבות וכד'), וכן מבנים הקשורים לתיירות באופן ישיר (צימרים ואטרקציות) – בכל אלו תושבי הישובים הביעו תמיכה בתנאי השימושים הללו ממוקמים מחוץ לאזור המגורים, ורצוי יותר – מחוץ לישוב עצמו; הבדלים אלו מובהקים סטטיסטית ברמה של 5%.

- בדומה לתושבי המושבים, לדעתם של תושבי הישובים הקהילתיים, השימושים הלא חקלאיים, כגון מחסנים וגני אירועים, כלל לא מתאימים לא למרחב הכפרי, וודאי לא לישוב מגוריהם של הנשאלים.

- למבני תעסוקה ומשרדים הממוקמים בישוב, תושבי הישובים הקהילתיים מתנגדים פחות בהשוואה לשימושים לא חקלאיים אחרים, כגון מחסנים וגני אירועים. עם זאת, תושבי הישובים הקהילתיים הביעו תמיכה למבני תעסוקה ומשרדים הממוקמים באזור נפרד של הישוב אשר משמש אזור תעסוקה משותף למספר ישובים.

איור 4.8: מידת התמיכה של תושבי הישובים הקהילתיים בפעילויות ושימושי קרקע

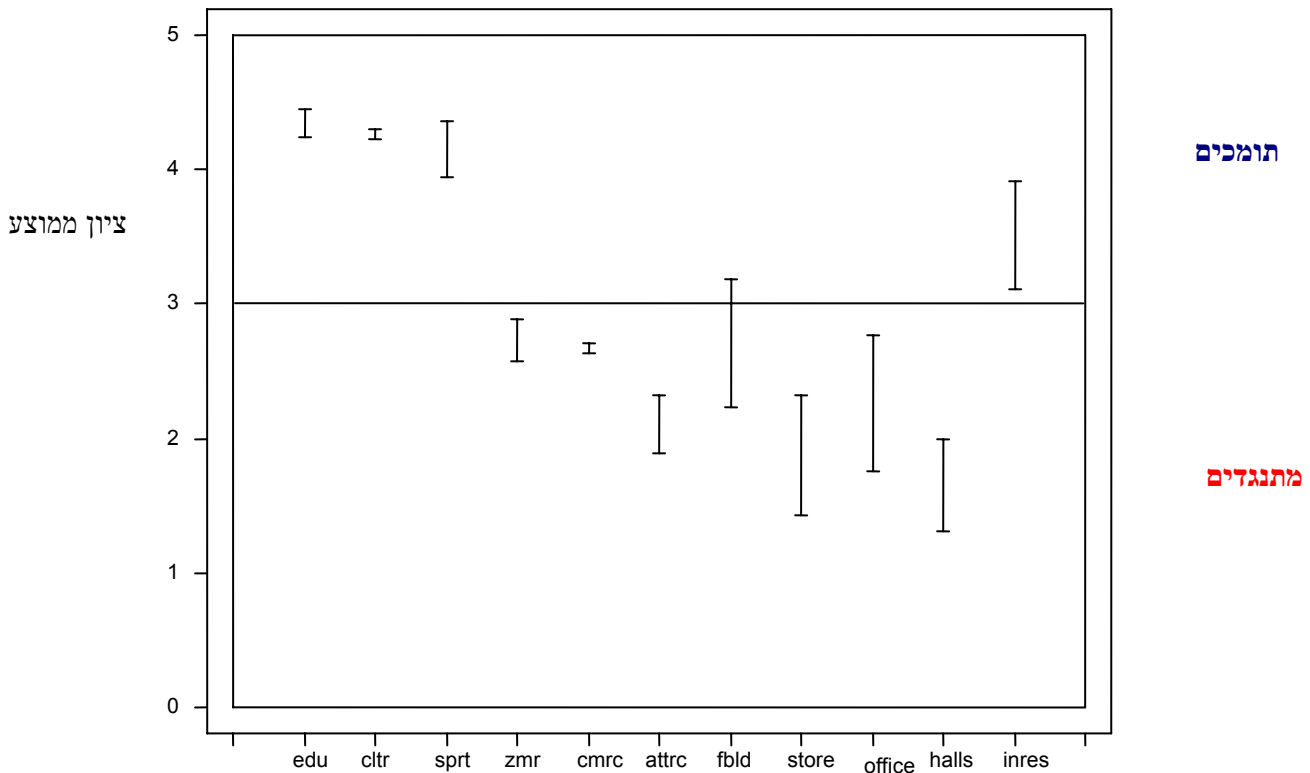
כמו כן, למרואיינים בכל הישובים ניתנה אפשרות להביע את דעתם לגבי פעילויות ושימושי קרקע נוספים הרצויים בישובי מגוריהם או במרחב הכפרי. בחלקם, הנשאלים חזרו לאותם השימושים שהתייחסו אליהם קודם במסגרת שאלות סגורות (נספח 1), אך בד"כ בצורה ספציפית יותר. לדוגמה, המשיבים שוב הדגישו את תמיכתם בפעילויות ושימושים, כגון: מרכזי ספורט ובריכות, מוסדות ופעילות תרבות (תערוכות ומוזיאונים), עסקים קטנים (חנויות וגלריות), אטרקציות תיירותיות, צימרים, חוות סוסים ואחרים. בנוסף לכך, תושבי הישובים הכפריים הביעו תמיכתם בפעילות ושימושי קרקע נוספים, חלקם בהתאם לרוח המאפיינים של צורות ישוב שונות. להלן, פעילויות ושימושי קרקע בהם תומכים כמה מהנשאלים⁵:

- תושבי הישובים הקהילתיים ציינו רצונם בפיתוח פעילות לנוער, פינות חי וכן אזורי חקלאות "ללא ריח ורעש".
- לדעתם של המרואיינים מקיבוצים כדאי לפתח בישוב מגוריהם מתחם גולף, פעילויות פנאי לגילאים +40, מועדון ריקודים, חי-טק, שימור אתרים היסטוריים, אזור תעשייה ותחנות דלק, דיור מוגן למבוגרים והרחבות קהילתיות. לגבי מרחב הכפרי, אנשים תומכים בפעילויות ובשטחי נופש, כגון פארקים, נקודות תצפית לטיולים רגליים, מסלולים ושטחים לטיולי אופניים וגיפים, פארק מים, שיקום הנחלים ואטרקציות תיירותיות סביב הנחלים, אזורי תעשייה "נקייה".
- נציגי המושבים ציינו את הפעילויות הבאות הרצויות בישוב: פעילויות לילדים, כולל פינת חי, פעילויות הקשורות לספורט ותרבות, בית אבות אזורי, אזורי תעשייה, אזורי מסחר "איכותי וידידותי לסביבה", אתרי בילוי ומרכז מסחרי משותף למספר ישובים וגם "כל פעילות שיכולה להביא פרנסה לבעל הקרקע".

כפי שמלמדים נתוני הלוחות 4.12 – 4.14 והאיורים 4.6 – 4.8, קיימים פערים מסוימים בין דעותיהם שחברי קבוצות המדגמים השונות מחזיקים לגבי מידת התאמתם של המרכיבים הבנויים (ברובם לא קשורים לחקלאות ביעודם) המעצבים את צביונם ואת אופיים של הישובים הכפריים והמרחב הכפרי. על מידת הסכמתם של תושבי הקיבוצים, המושבים והישובים הקהילתיים באשר למרכיבים אלו הממוקמים בתוך אזור המגורים וכן באזור נפרד בישוב, ניתן להסיק מאיורים 4.9 ו-4.10 בהתאמה. אורך הקווים המיוחסים לכל אחד מהמרכיבים מבטא את מידת הקונצנזוס בין המשיבים מהקבוצות השונות לגבי מרכיב מסוים: קווים קצרים יותר פירושים עוצמת התמיכה או התנגדות של כלל הנשאלים אחידה יותר.

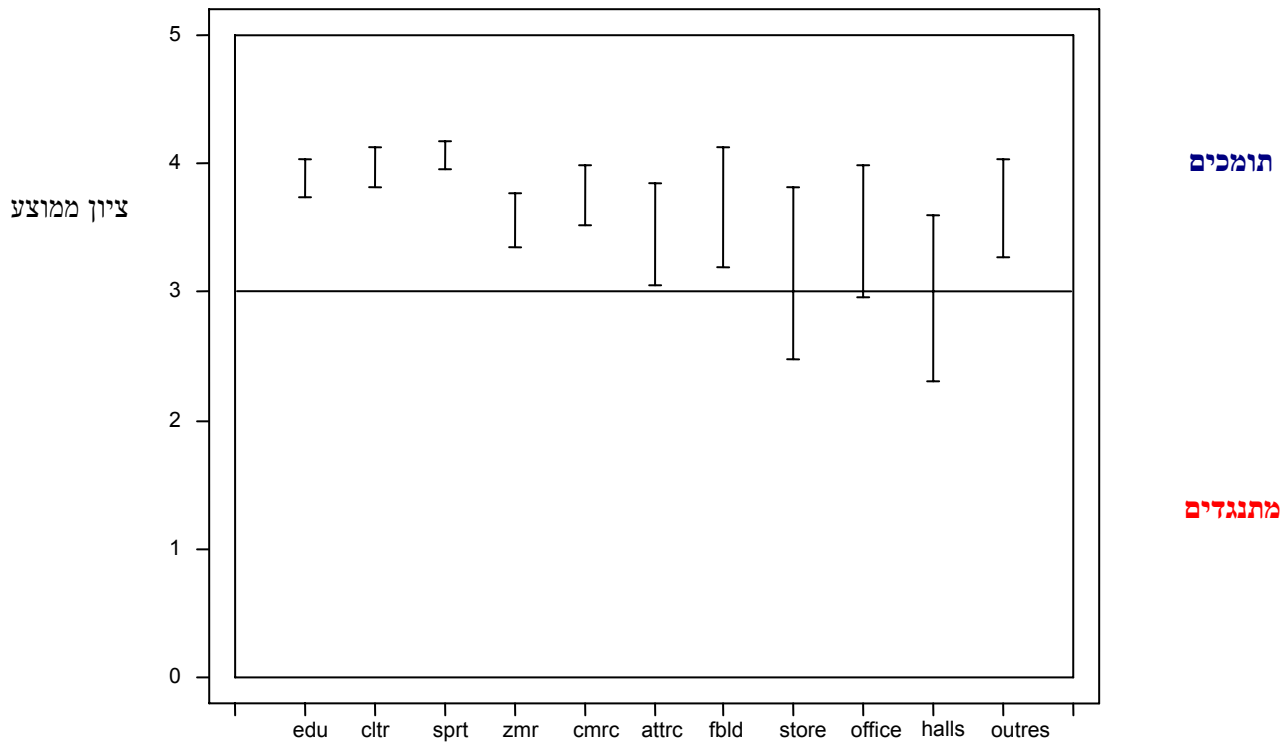
⁵ לגבי רוב הפעילויות הללו הביעו תמיכה לא יותר משני אנשים מכל קבוצת המדגם

איור 4.9: מידת הקונצנזוס בין הנשאלים מהישובים השונים לגבי פעילויות ושימושי קרקע האפשריים באזור המגורים בישוב מגוריהם

- edu מוסדות חינוך
- cltr מוסדות תרבות
- sprt מתקני ספורט
- zmr חדרי אירוח (צימרים)
- cmrc פעילות מסחרית מינורית (מסעדות, בתי קפה, חנויות, גלריות וכיו"ב)
- attrc אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים וכיו"ב
- fbld מבנים הקשורים לעיבוד ו/או למכירתם של מוצרים חקלאיים
- store מחסנים
- office מבני תעסוקה ומשרדים
- halls גני אירועים
- inres הרחבת המגורים בתוך השטח הבנוי הקיים

איור 4.10: מידת הקונצנזוס בין הנשאלים מהישובים השונים לגבי פעילויות ושימושי קרקע האפשריים באזור נפרד בישוב מגיריהם

מהמבחן הוויזואלי של טווחי ההסכמה לגבי פעילויות ושימושי קרקע באזור המגורים לעומת אזור נפרד בישוב מגוריהם של הנשאלים, עולה כי:

- ✓ בנוגע לאלמנטים מסוימים הניצבים באזור מגורים מידת התמיכה (במוסדות החינוך והתרבות) ועוצמת ההתנגדות (בפעילות מסחרית, כגון: מסעדות, בתי קפה, חנויות וכד') הן אחידות יותר, בהשוואה למידת התמיכה באותן אלמנטים הניצבים באזור נפרד;
- ✓ עוצמת התמיכה במוסדות תרבות וכן עוצמת ההתנגדות לפעילות מסחרית מינורית, הממוקמים באזור המגורים, הן כמעט זהות בעבור לכל הנשאלים מקבוצות מדגם שונות.
- ✓ באשר למוסדות ציבוריים, חדרי אירוח ופעילות מסחרית מינורית, קיימת מידת הסכמה (עוצמת התמיכה או התנגדות) גבוהה יותר, בעוד שמבנים הקשורים לעיבוד ומכירתם של מוצרים חקלאיים, מחסנים, מבני תעסוקה, משרדים וגני אירועים, מעוררים חילוקי דעות בקרב קבוצות המדגם השונות.
- ✓ שימושים לא חקלאיים, כגון גני אירועים ומחסנים, מעוררים חילוקי דעות משמעותיות ביותר, אף כאשר מדובר במיקומם באזור נפרד של ישוב המגורים.
- ✓ טווח ההסכמה לגבי הרחבת שטח המגורים בתוך השטח הבנוי הקיים ומחוצה לו, מעיד על חילוקי דעות לא מבוטלים בין תושבי הישובים מסוגים השונים.

לסיכום:

- ❖ חלק לא מבוטל של תושבי ישובים חקלאיים רואים בחיוב פיתוח עסקים לא חקלאיים בישוב, אך ברובם מחזיקים דעה כי עסקים אלו צריכים להיות ממוקמים באזור נפרד ומיועד לכך ולא בתוך מרקם המגורים.
- ❖ ככלל, תושבי הקיבוצים הביעו תמיכה רבה יותר בפיתוח עסקים לא חקלאיים מאשר תושבי המושבים.
- ❖ הרעיון לגבי אזור תעסוקה משותף למספר ישובים זכה לתמיכה מתושבי המושבים וכן מתושבי ישובים קהילתיים.
- ❖ הדעה הרווחת בקרב תושבי המושבים והקיבוצים היא שמיקומם המועדף של פעילויות ושימושי קרקע הלא חקלאיים הוא באזור נפרד בישוב ולא הפזורים בשטח חקלאי במרחב הכפרי.
- ❖ תמיכתם של תושבי הישובים הקהילתיים בפעילות ושימושי קרקע לא חקלאיים היא הרבה יותר מתונה בהשוואה לתושבי המושבים והקיבוצים, למעט מוסדות הציבור המשרתים את תושבי הישובים. עם זאת, הם פחות מתנגדים לשימושים הלא חקלאיים הממוקמים במרחב הכפרי (ואף תומכים בחלק מהם), ומתנגדים בעוצמה רבה יותר לשימושים אלו בישוב מגוריהם, אף מצויים באזור נפרד.
- ❖ גני אירועים הוא סוג השימוש הלא חקלאי שמעורר התנגדויות בעוצמה רבה ביותר בקרב תושבי המושבים והישובים הקהילתיים, בעוד שבקיבוצים התושבים תומכים בגני אירועים הממוקמים מחוץ לאזור המגורים.

עמדותיהם של הנשאלים לגבי פעילות ושימושי קרקע במרחב הכפרי

כאמור, נבדקו במחקר עמדותיהם של הנשאלים לא רק אודות המרכיבים הבנויים (שברובם שימושים מסחריים ביעוד לא חקלאי) הממוקמים בישובים הכפריים לעומת המרחב הכפרי הפתוח, אלא גם בנוגע לשימושי קרקע בסיסיים המעצבים את הנוף במרחב הכפרי, לרבות השטחים החקלאיים והפתוחים לסוגיהם השונים, מתקנים הקשורים לגידולים חקלאיים (חממות למיניהם) ובעלי חיים (רפתות, לולים וכד'), וכן מתקני תיירות ונופש כפרי. איורים 4.11 – 4.13 מציגים את הפער בין שיעורי הנשאלים (לפי קבוצות המדגם השונות) שלדעתם שימושי קרקע שונים מתאימים למרחב הכפרי (דרגות 5 ו-4). האיורים מבוססים על נתוני לוח 2 (נספח 2).

איור 4.11 מציג את שיעור הנשאלים מקיבוצים, מושבים וישובים קהילתיים, שלדעתם פעילויות ושימושי קרקע חקלאיים תואמים את המרחב הכפרי. כפי שעולה מהאיור:

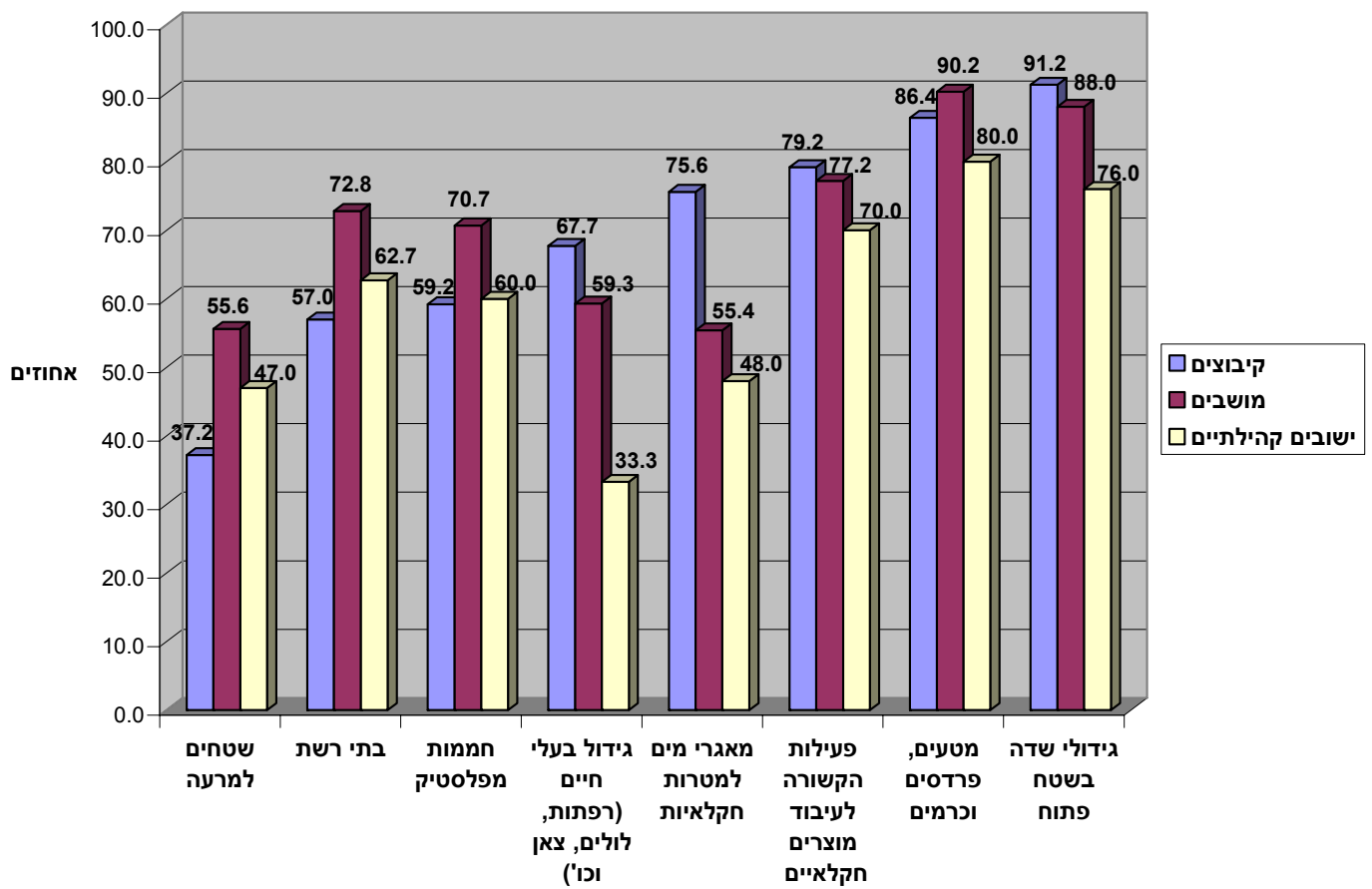
- כצפוי, בקרב המשיבים מכל סוגי הישובים הכפריים שיעור של אלו שהעריכו את הגידולים החקלאיים בשטחים הפתוחים (גידולי שדה ומטעים) כמתאימים למרחב הכפרי, הוא הגבוה ביותר.
- באופן כללי, שיעור תושבי הישובים הקהילתיים המעריכים את כל שימושי הקרקע החקלאיים כתואמים למרחב הכפרי, הוא נמוך יותר בהשוואה לתושבי המושבים, אם כי שיעורי התומכים בגידולי שדה, פרדסים ומטעים, ובפעילות הקשורה לעיבוד או מכירתם

של מוצרים חקלאיים, הם גבוהים למדי. שיעור נמוך במיוחד של תומכי גידול בעלי חיים הוא בקרב תושבי הישובים הקהילתיים. הסיבה לכך ברורה: פעילות חקלאית סביב משק-חי עלולה להוות מטרד (ריחות, לכלוך ורעש) עבור תושבי הישובים הקהילתיים. נראה, כי אותה סיבה עומדת מאחורי שיעור נמוך למדי של תושבי הישובים הקהילתיים התומכים בשטחי מרעה ומאגרי מים למטרות חקלאיות. דהיינו, אלו אינם מרכיבי הנוף והסביבה הכפרית שיכולים לתרום לאיכות חייהם של תושבי הישובים הקהילתיים; וזאת לעומת חממות מפלסטיק וחממות עונתיות (בתי רשת) שלדעתם של תושבי הישובים הקהילתיים מהווים את המרכיבים המתאימים למרחב הכפרי.

לאור העובדה כי תושבי היישובים הקהילתיים, רובם ככולם, הגיעו לישובים אלו מישובים עירוניים (איור 4.1), מעניין להשוות את הממצאים הללו עם הממצאים שהתקבלו במחקר הקודם שבדק את תפיסותיהם של התושבים העירוניים לגבי האלמנטים הנופיים התומכים והסותרים את הנוף הכפרי הפתוח (פליישמן ופייטלסון, 2007). בפרט, מסתבר, כי לדעתם של תושבים עירוניים, בדומה לתושבי ישובים קהילתיים בעלי "עבר עירוני", מבנים הקשורים לעיבוד ו/או למכירתם של מוצרים חקלאיים וחממות מסוגים שונים הפזורים בשטח חקלאי, תואמים בהחלט את דימוי הנוף הכפרי הפתוח. לעומת זאת, התייחסותם של תושבי עיר כלפי מבנים חקלאיים המשמשים למשק-חי, היא שונה מעמדותיהם של תושבי ישובים קהילתיים. תושבי עיר מעריכים פעילות זו כי תואמת מאד את דימוי הנוף הכפרי, בעוד שלתושבי הישובים הקהילתיים, עבורם חוויית "המפגש" עם לול או רפת היא חוויה יום-יומית עקב קרבתם של מבנים אלו לבית מגורים, פעילות הקשורה לגידול בעלי חיים לא נראית כמתאימה למרחב הכפרי.

- למעט הגידולים החקלאיים בשטחים הפתוחים (גידולי שדה ומטעים) וכן פעילות הקשורה לעיבוד מוצרים חקלאיים, בכל שאר הפעילויות ושימושי קרקע נצפים פערים משמעותיים בשיעורי התומכים בקרב תושבי המושבים לעומת תושבי הקיבוצים.
- שיעורי הנשאלים בקיבוצים התומכים במאגרי מים למטרות חקלאיות ובפעילות הקשורה לגידול בעלי חיים, הם גבוהים יותר בהשוואה למושבים. לעומת זאת, בקרב תושבי המושבים שיעור גבוה יותר של אלו התומכים בחממות למיניהם ובשטחי מרעה כפעילויות המתאימות למרחב הכפרי, בהשוואה לתושבי הקיבוצים. ככל הנראה, הבדלים אלו, לפחות בחלקם, ניתן לשייך לבעיות ותחומי ההתמחות של תושבי הישובים הספציפיים מסוגים השונים בהם נעשו הסקרים.

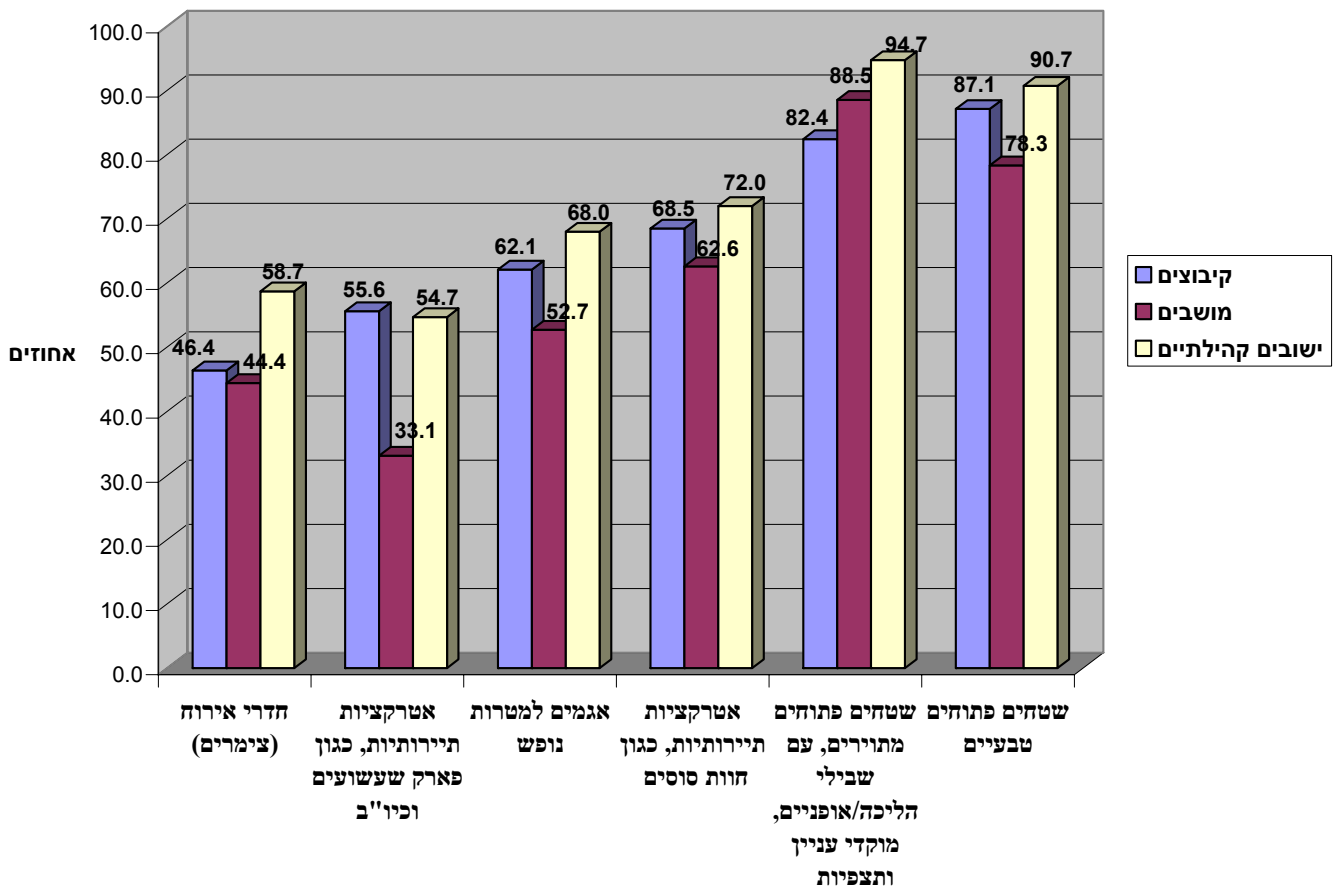
**איור 4.11 עמדות הנשאלים לגבי מידת התאמתם של הפעילויות והשימושים
החקלאיים למרחב הכפרי**

איור 4.12 מציג את שיעורי הנשאלים מקיבוצים, מושבים וישובים קהילתיים, שלדעתם שטחים פתוחים טבעיים ופעילויות ושימושי נופש ותיירות, מתאימים למרחב הכפרי. כפי שעולה מהאיור:

- בקרב המשיבים מכל סוגי הישובים הכפריים שיעור של אלו שהעריכו את השטחים הפתוחים, הטבעיים והמתוירים, כמתאימים ביותר למרחב הכפרי, הוא הגבוה ביותר.
- בניגוד להתייחסותם של תושבי הישובים הקהילתיים לפעילויות ושימושי קרקע חקלאיים (איור 4.11), שיעורם של התומכים בשטחים הפתוחים ובשימושי הנופש במרחב הכפרי, הוא גבוה יותר בהשוואה לתושבי המושבים והקיבוצים.
- התייחסות שונה של הנשאלים נצפית בנוגע לאטרקציות תיירותיות: שיעור הנשאלים בקרב תושבי הישובים השונים שלדעתם חוות סוסים מתאימות למרחב הכפרי, הוא גבוה הרבה יותר, מאשר שיעור התומכים בפארק שעשועים. מבחינה זו, בולט שיעור נמוך ביותר של תושבי המושבים התומכים בפארק שעשועים: כשליש מהם בלבד רואים בחיוב את מיקומן של אטרקציות כגון אלו במרחב הכפרי.

איור 4.12: עמדות הנשאלים לגבי מידת התאמתם של שטחים פתוחים, פעילויות ושימושי נופש ותיירות למרחב הכפרי

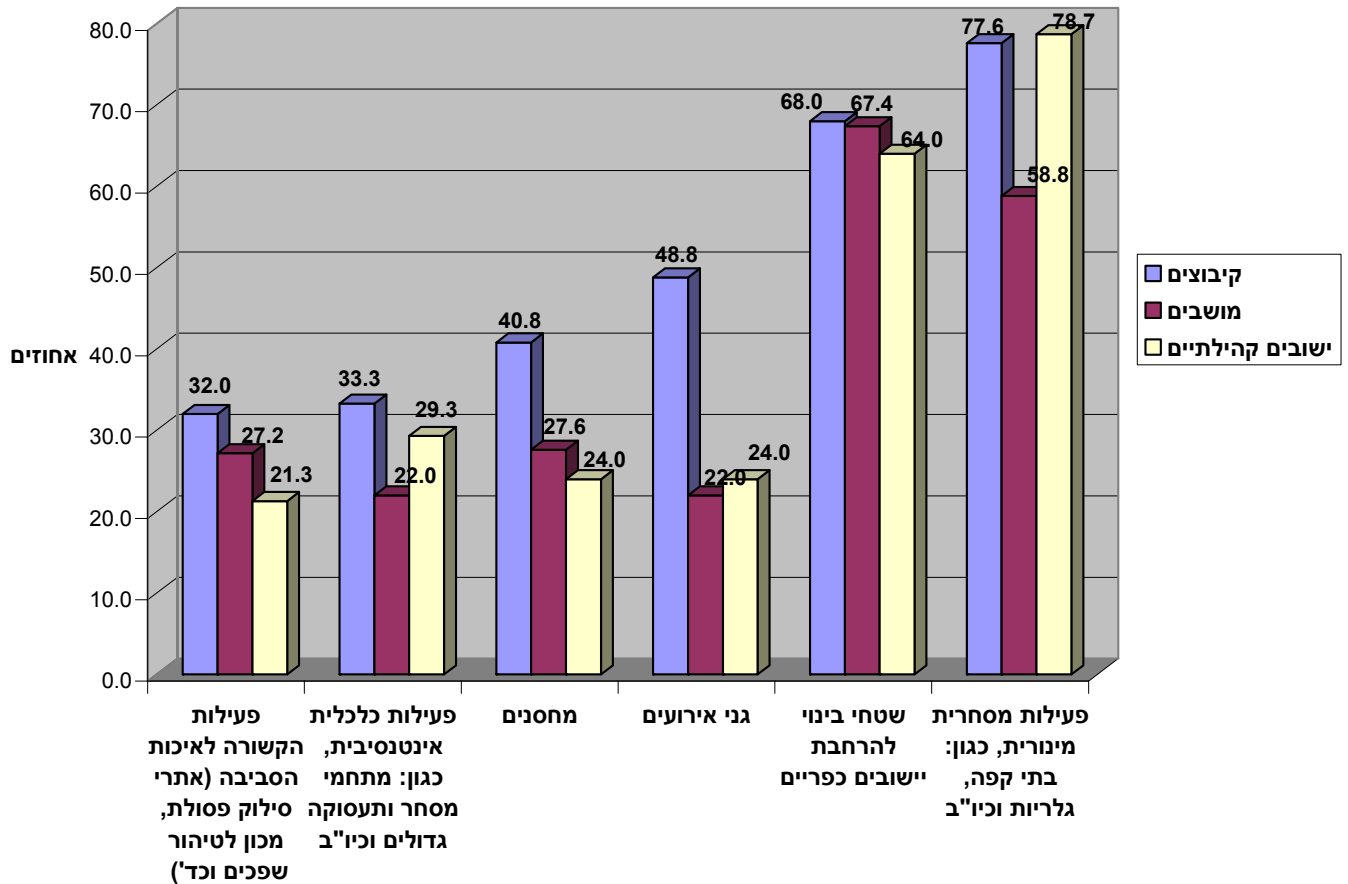
באיור 4.13 מוצגים שיעורי הנשאלים מצורות ישוב שונים אשר תומכים בפעילויות ושימושים לא חקלאיים, מסחריים ואחרים, במרחב הכפרי. נתוני האיור מעידים:

- באופן כללי, שיעור תושבי הקיבוצים המעריכים את שימושי הקרקע הלא חקלאיים כתואמים למרחב הכפרי, הוא גבוה יותר בהשוואה לתושבי המושבים והישובים הקהילתיים, בייחוד בולטים פערים גדולים יותר באשר לגני אירועים ומחסנים. הממצא עומד בקנה אחד עם ממצאים אחרים המתייחסים למאפייני התעסוקה בקיבוצים.
- פעילות מסחרית מינורית (מסעדות, בתי קפה, חנויות וגלריות) זכה בתמיכה רבה ביותר בקרב מרבית הנשאלים, אם כי בעיני תושבי המושבים פעילות זו פחות אטרקטיבית ומתאימה למרחב הכפרי, בהשוואה לדעתם של תושבי הקיבוצים וישובים קהילתיים.
- שיעור גבוה יחסית של המשיבים מכל קבוצות המדגם חושבים שהרחבה ועיבוי הבניה הכפרית – אלו כיווני פיתוח הראויים במרחב הכפרי.
- פעילות כלכלית אינטנסיבית (כגון, מתחמי מסחר ותעסוקה גדולים) לא זכתה בתמיכה חזקה במיוחד מתושבי הישובים מסוגים השונים, אם כי קיים הבדל לא מבוטל בשיעורי התומכים בפעילות זו בקרב תושבי הקיבוצים (כשליש מסך הנשאלים) לעומת תושבי המושבים (22% מסך הנשאלים).
- פעילות הקשורה לאיכות הסביבה (אתרי סילוק פסולת, מכון לטיהור שפחים וכד') הכי לא מתאימה למיקום במרחב הכפרי באזור המרכז, לדעתם של תושביו.

באופן כללי, ניתן לציין:

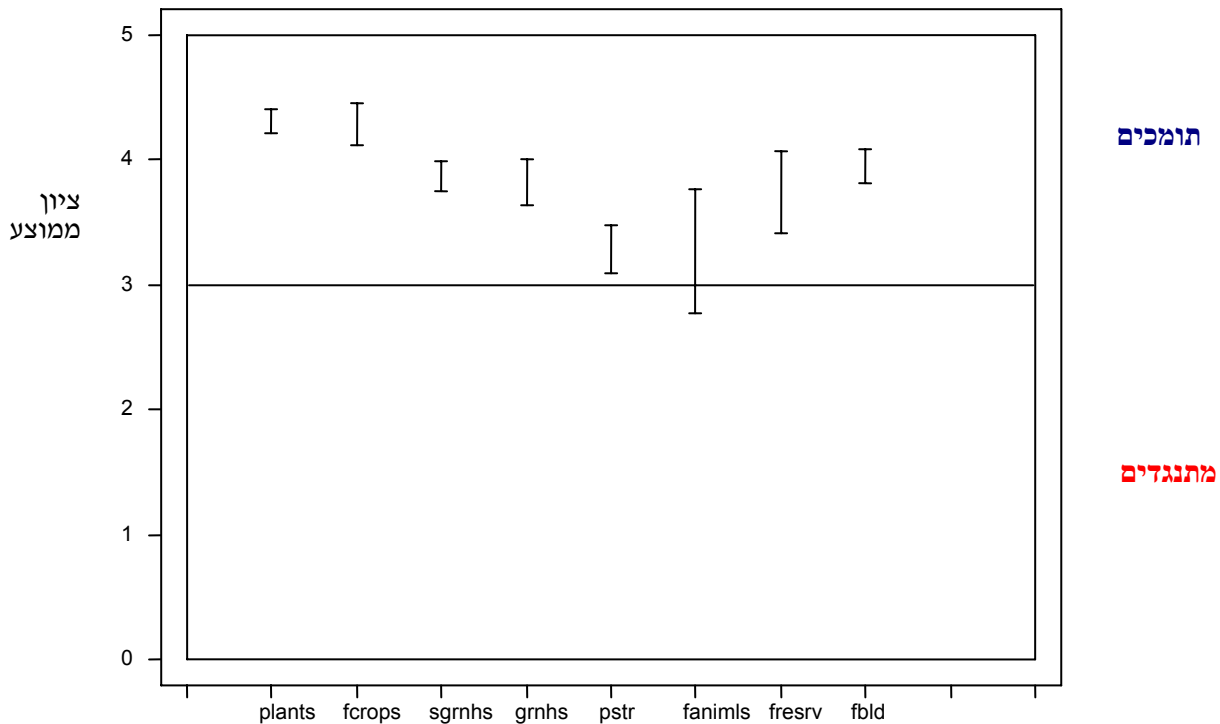
- ✓ מידת התמיכה בשימושים לא חקלאיים, מסחריים ואחרים (איור 4.13), היא פחותה הרבה יותר בהשוואה לפעילויות ושימושי קרקע חקלאיים, (איור 4.11), שטחים פתוחים ופעילויות תיירות ונופש (איור 4.12).
- ✓ לגבי פעילות הקשורה לאיכות הסביבה, דעתם של תושבי המרחב הכפרי תואמת את תפיסותיהם של התושבים העירוניים המעריכים את המבנים הקשורים לאיכות הסביבה כלא מתאימים לנוף הכפרי (פליישמן ופיטלסון, 2007).
- ✓ לדעתם של תושבי המרחב הכפרי, אטרקציות אשר מבוססות על פעילות חקלאית במהותה (גידול סוסים) הן תואמות יותר את המרחב הכפרי, מאשר אטרקציות שאין להן זיקה כלשהי למהות החקלאי-כפרי.
- ✓ מרבית תושבי המרחב הכפרי תומכים בפעילות מסחרית מינורית, כאשר חלקם רואים בפעילות זו אפשרויות תעסוקה אלטרנטיבית (משלימה או מחליפה את העיסוק בחקלאות), וחלקם תופסים אותה כחיונית לסיפוק צרכים יום-יומיים במוצרים או צרכי בילוי ופנאי. לעומת זאת, בניגוד לדעה הרווחת בקרב כלל הציבור, אנשי מקצוע ומקבלי החלטות, תושבי המרחב הכפרי, בין אם הינם עוסקים בתקלאות ובין אם לאו, לא בהכרח תומכים במתחמי מסחר ותעסוקה גדולים הממוקמים במרחב הכפרי באזור המרכז.

איור 4.13: עמדות הנשאלים לגבי מידת התאמתם של פעילויות ושימושים מסחריים ואחרים למרחב הכפרי

על מידת הסכמתם של תושבי הקיבוצים, המושבים והיישובים הקהילתיים לגבי הפעילויות ושימושי קרקע המעצבים את המרחב הכפרי באזור המרכז, ניתן להסיק מאיורים 4.14 (באשר לשימושי קרקע חקלאים), 4.15 (בנוגע לשטחים פתוחים ופעילויות הנופש), ו-4.16 (ביחס לשימושי קרקע לא חקלאיים, מסחריים ואחרים). אורך הקווים המיוחסים לכל אחד מהמרכיבים, מצביע על מידת הקונצנזוס בין הנשאלים לגבי מרכיב מסוים: קווים קצרים יותר פירושים עוצמת התמיכה או התנגדות של כלל הנשאלים אחידה יותר.

איור 4.14: מידת הקונצנזוס בין הנשאלים מישובים השונים לגבי פעילויות ושימושים חקלאיים במרחב הכפרי

- plants – מטעים, פרדסים וכרמים
- fcrops – גידולי שדה בשטח פתוח
- sgrnhs – חממות עונתיות (בתי רשת)
- grnhs – חממות מפלסטיק
- pstr – שטחים למרעה
- fanimls – גידול בעלי חיים (רפתות, לולים, צאן, דגים, סוסים)
- fresrv – מאגרי מים למטרות חקלאיות
- fbld – מבנים הקשורים לעיבוד ו/או מכירתם של מוצרים חקלאיים (יקבים, מחלבות וכד')

מהמבחן הוויזואלי של טווחי ההסכמה לגבי פעילויות ושימושי קרקע שונים במרחב הכפרי, ניתן להסיק:

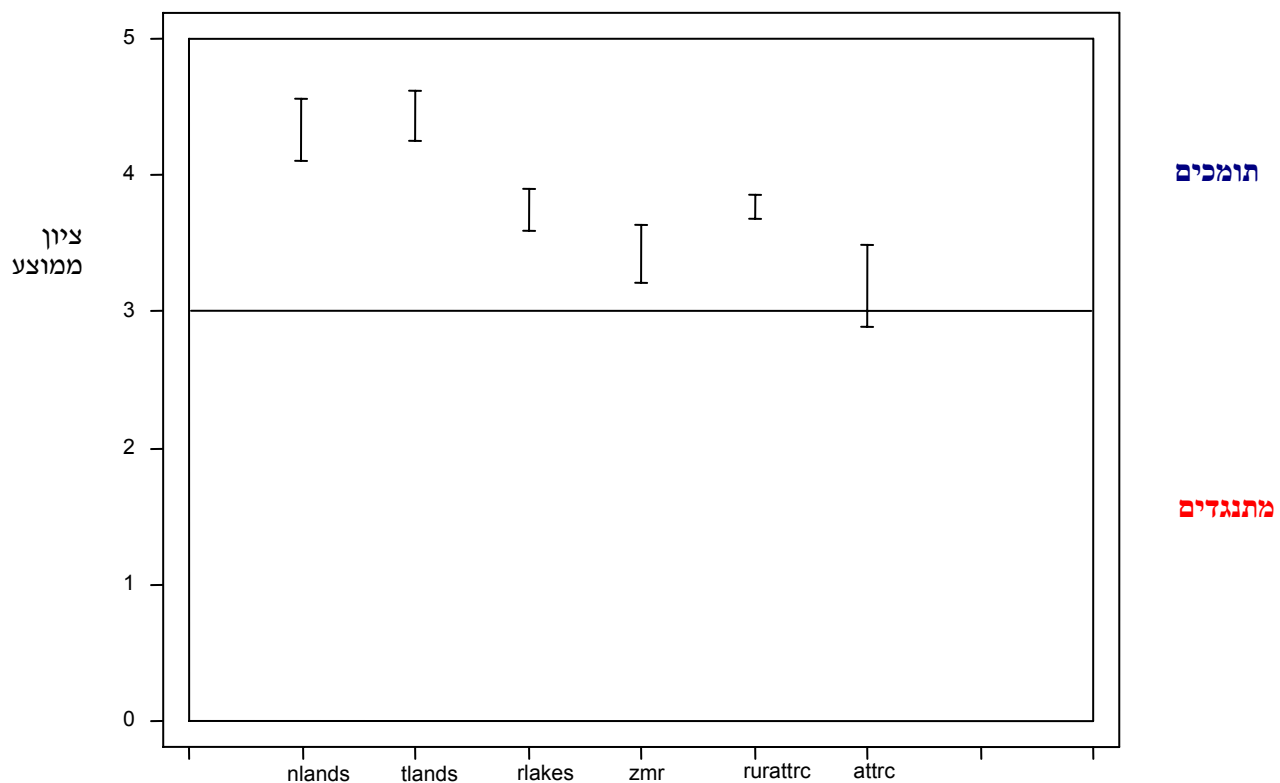
✓ מכלל השימושים החקלאיים במרחב הכפרי, בנוגע לתמיכה בגידולים החקלאיים בשטחים הפתוחים (מטעים, פרדסים וכרמים), בחממות עונתיות וכן אודות מבנים הקשורים לעיבוד ו/או מכירתם של מוצרים חקלאיים, קיימת מידת הסכמה גבוהה יותר, בעוד שגידול בעלי חיים ומאגרי מים למטרות חקלאיות מעוררים חילוקי דעות בקרב קבוצות מדגם שונות.

✓ לגבי השטחים הפתוחים ושימושי נופש במרחב הכפרי, נראה כי מידת הסכמתם של הנשאלים מהישובים השונים לגבי התמיכה באטרקציות תיירותיות, כגון חוות סוסים, היא גבוהה ביותר בין שאר אפשרויות הנופש ותיירות. בניגוד לכך, מיקומם של

אטרקציות כגון פארק שעשועים במרחב הכפרי מעורר חלוקי דעות בקרב קבוצות מדגם שונות.

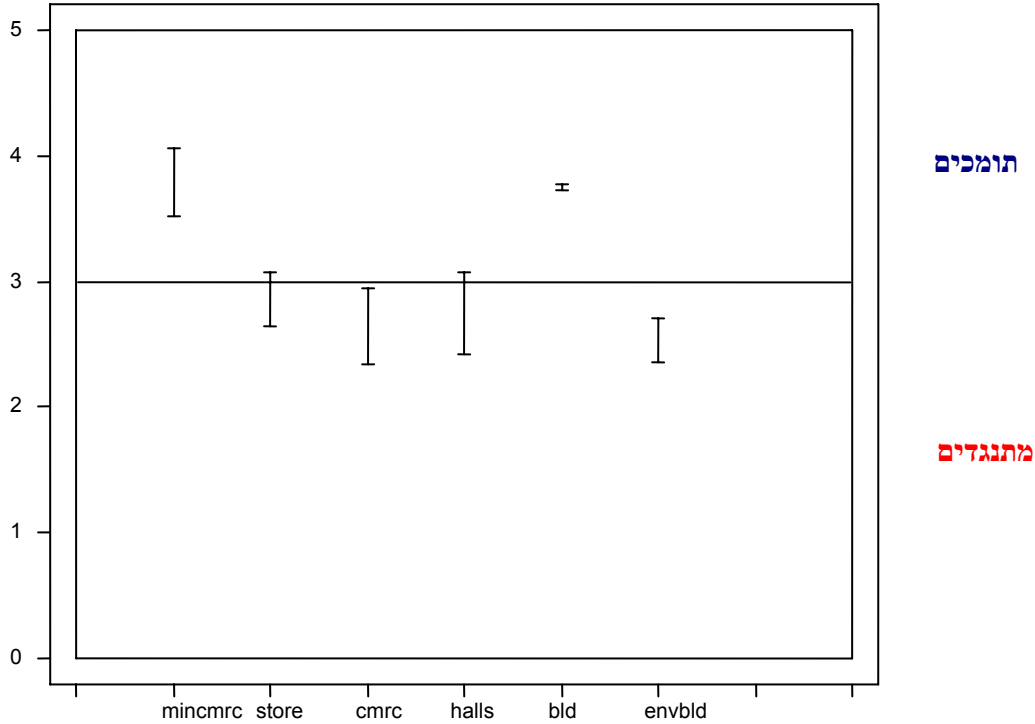
✓ עוצמת התמיכה בהרחבת שטחי הבנייה הכפרית במרחב הכפרי היא זהה כמעט לחלוטין בקרב קבוצות הנשאלים מישובים השונים ; זאת בדומה לטווח התמיכה בהרחבת הבניה למגורים בתוך הישוב.

איור 4.15: מידת הקונצנזוס בין הנשאלים מישובים השונים לגבי שטחים פתוחים ושימושי נופש במרחב הכפרי

- nlands – שטחים פתוחים טבעיים
- tlands – שטחים פתוחים מתוירים, עם שבילי הליכה/אופניים, מסלולים ומוקדי עניין
- rlakes – אגמים למטרות נופש
- zmr – חדרי אירוח (צימרים)
- rurattrc – אטרקציות תיירותיות, כגון חוות סוסים
- attrc – אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים

איור 4.16: מידת הקונצנזוס בין הנשאלים מישובים השונים לגבי פעילויות ושימושים מסחריים ואחרים למרחב הכפרי

mincmrc – פעילות מסחרית מינורית (מסעדות, בתי-קפה, חנויות, גלריות וכד')

store - מחסנים

cmrc – פעילות מסחרית אינטנסיבית (מתחמי תעסוקה ומבחר גדולים)

halls – גני אירועים

bld – הרחבת שטחי בנייה כפרית

envbld – פעילות הקשורה לאיכות הסביבה (אתרי סילוק פסולת, מכון לטיהור שפכים וכד')

באופן כללי, הדעות שהנשאלים מחזיקים לגבי המרכיבים השונים התואמים את המרחב הכפרי, לרבות בנוגע לשימושים לא חקלאיים, מסחריים ואחרים, הן אחידות יותר בהשוואה לדעותיהם אודות מיקומם של אותם מרכיבים בתוך הישובים (נתוני האיורים 4.9 ו- 4.10 לעומת נתוני האיורים 4.15 ו- 4.16).

4.5 עמדות הנשאלים באשר לכיווני פיתוח במגזר הכפרי

בנוסף לבדיקת התייחסותם של תושבי הישובים הכפריים לפעילויות ושימושי קרקע ספציפיים המעצבים את המרחב הכפרי, חשוב לברר את עמדותיהם של הנשאלים לגבי כיווני הפיתוח העתידיים במרחב הכפרי, ולעמוד על הפערים בדעותיהם כפונקציה של צורות ישוב שונות. לאור העובדה שרוב המכריע של הנשאלים העוסקים בחקלאות הדגישו את חוסר ההיענות מצידה של המדינה לסייע לענף החקלאות והגדירו את מצבם כמייאש, היה חשוב גם לבדוק את התייחסותם של המשיבים לתמריצים האפשריים אשר עשויים לגרום לחקלאיים להמשיך בעיסוק בחקלאות.

על מנת להבהיר סוגיות אלו, התבקשו הנשאלים לדרג את מידת הסכמתם עם ההיגדים המבטאים את המהויות וההתייחסויות השונות באשר לפעילות חקלאית ולא חקלאית במרחב הכפרי. כל אלו באמצעות סולם בן חמש דרגות, שבו דרגה 5 פירושה הסכמה מלאה, ואילו דרגה 1 פירושה אי-הסכמה מוחלטת. לוחות 4.15, 4.16 ו- 4.18 מציגים את התפלגות הנשאלים לפי מידת הסכמתם עם ההיגדים השונים. כדי להקל על קריאת הממצאים, במקום התפלגותם של המשיבים לפי חמש דרגות על-פי הסולם המקורי, אוחדו שתי קטגוריות עליונות - שיעורי הנשאלים אשר "מסכימים" (דרגה 4) או "מסכימים מאוד" (דרגה 5) עם ההיגדים, לעומת שתי קטגוריות הנמוכות - שיעורי הנשאלים ש"כלל לא מסכימים" (דרגה 1) או "לא מסכימים" (דרגה 2) עם ההיגדים. על נתוני לוחות אלו מבוססים איורים 4.17 – 4.19 המציגים את הפערים בין שיעורי הנשאלים המסכימים עם ההיגדים השונים (ציונים 4 ו-5) לפי קבוצות מדגם שונות.

התייחסות לפעילות החקלאית

לוח 4.15 ואיור 4.17 עוסקים בתפיסותיהם של הנשאלים מסוגי ישוב שונים לגבי הפעילות החקלאית.

לוח 4.15: התייחסותם של הנשאלים לפעילות חקלאית

ישובים קהילתיים		מושבים		קיבוצים		ערכים	היגדים
%	N	%	N	%	N		
100	75	100	92	100	125		סה"כ
90.7	68	90.2	83	90.4	113	- מסכים	חשוב לשמור על הצביון הכפרי במרחב הכפרי באזור המרכז
4.0	3	7.6	7	8.8	11	- ניטרלי	
5.3	4	2.2	2	0.8	1	- לא מסכים	
100	75	100	92	100	125		סה"כ
61.3	46	50.0	46	48.8	61	- מסכים	יש להגן על השטחים החקלאיים באזור מפני שינוי יעדם
20.0	15	19.6	18	24.0	30	- ניטרלי	
18.7	14	30.4	28	27.2	34	- לא מסכים	
100	75	100	92	100	126		סה"כ
65.3	49	80.4	74	88.1	111	- מסכים	פעילות חקלאית באזור הכפרי * תורמת לאיכות החיים של התושבים
22.7	17	14.1	13	9.5	12	- ניטרלי	
12.0	9	5.5	5	2.4	3	- לא מסכים	
100	75						סה"כ
28.0	21	-	-	-	-	- מסכים	פעילות חקלאית בשטחים הגובלים עם הישוב פוגעת באיכות החיים של התושבים
16.0	12					- ניטרלי	
56.0	42					- לא מסכים	

* - הפערים בין צורות ישובים שונות מובהקים ברמה של 1%

כפי שעולה מנתוני הלוח 4.15 ואיור 4.17, הרוב המכריע של הנשאלים מכל הישובים מודעים לחשיבות השמירה על הצביון הכפרי במרחב הכפרי במרכז הארץ: למעלה מ- 90% מכלל המשיבים מסכימים עם טענה זו. רק לדעתם של אחוזים ספורים מתושבי המרחב הכפרי אין בכך חשיבות.

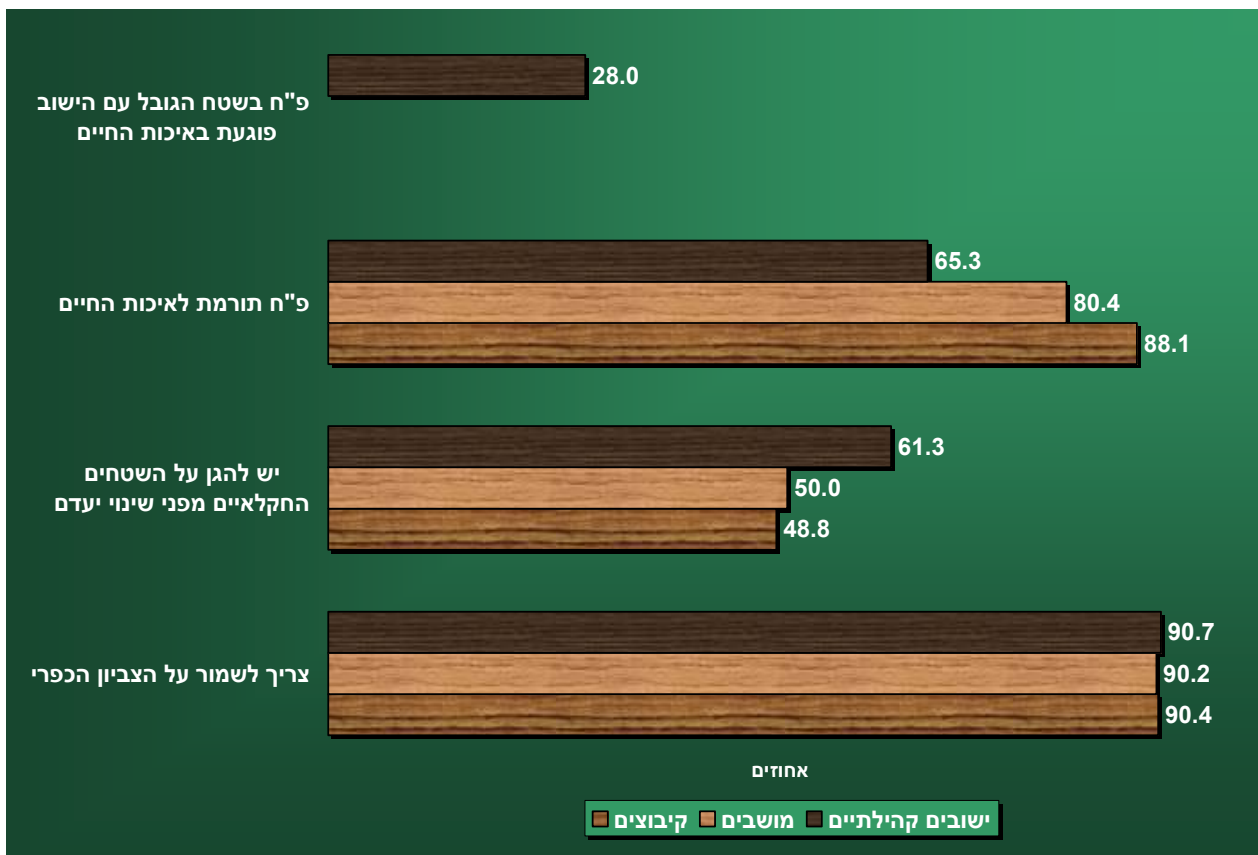
כמחצית מתושבי הקיבוצים והמושבים מסכימים כי יש להגן על השטחים החקלאיים באזור מפני שינוי ייעודם, כאשר תמיכתם של תושבי הישובים הקהילתיים בהגנה על השטחים החקלאיים הייתה חזקה יותר, אך עמדוטיהם של תושבי הקיבוצים והמושבים אינן שונות באופן מובהק מאלה של תושבי הישובים הקהילתיים.

לאמור, לדעתם של תושבי המרחב הכפרי מהותה של "כפריות" המרחב מתבטאת לא רק בחקלאות.

מרבית התושבים סבורים כי הפעילות החקלאית תורמת לאיכות החיים, ודעה זו חזקה יותר באופן מובהק בקיבוצים ובמושבים מאשר בישובים הקהילתיים ($p=0.004$).

בנוסף לשאלות המשותפות לכל חברי המדגמים, תושבי הישובים הקהילתיים התבקשו לדרג את מידת הסכמתם לטענה כי פעילות חקלאית בשטחים הגובלים עם הישוב (הכרוכה בריסוס, רעש או ריחות), פוגעת באיכות החיים של תושביו. רק 28% מהמשיבים ענו בחיוב לשאלה זו, בעוד ש- 56% אינם מסכימים עם הטענה.

איור 4.17: התייחסותם של הנשאלים לפעילות חקלאית

התייחסות לאפשרויות התמרוץ לפעילות החקלאית

לוח 4.16 ואיור 4.18 מציגים את עמדותיהם של הנשאלים אודות התמריצים האפשריים שיכולים לגרום לחקלאים להמשיך בפעילות החקלאית.

לוח 4.16: התייחסותם של הנשאלים לתמריצים להמשך הפעילות החקלאית

ישובים קהילתיים		מושבים		קיבוצים		ערכים	היגדים
%	N	%	N	%	N		
100	75	100	92	100	124		סה"כ
70.7	53	85.7	78	88.7	110	- מסכים - ניטרלי - לא מסכים	תמיכה ישירה בעיבוד חקלאי * (מענקי עיבוד)
13.3	10	9.9	9	11.3	14		
16.0	12	4.4	4	-	-		
100	75	100	91	100	122		סה"כ
65.4	49	64.8	59	85.2	104	- מסכים - ניטרלי - לא מסכים	ויתור על דמי חכירת קרקע * לחקלאי המעבד אדמתו
21.3	16	28.6	26	9.9	12		
13.3	10	6.6	6	4.9	6		
100	75	100	92	100	125		סה"כ
73.3	55	72.8	67	88.8	111	- מסכים - ניטרלי - לא מסכים	הקלה במיסים *
16.0	12	18.5	17	9.6	12		
10.7	8	8.7	8	1.6	2		
100	75	100	92	100	118		סה"כ
-	-	55.4	51	64.4	76	- מסכים - ניטרלי - לא מסכים	הגנה מתביעות בגין פעילות חקלאית הסמוכה לאזור מגורים
		27.2	25	22.0	26		
		17.4	16	13.6	16		

* - הפערים בין צורות ישוב שונות מובהקים ברמה של 1%

נתוני הלוח 4.16 ואיור 4.18 מעידים:

- ❖ הדעה הרווחת בין תושבי הישובים הכפריים, לרבות תושבי הישובים הקהילתיים, כי ראוי להפעיל את מערכת התמריצים השונים על מנת "להציל" את החקלאות באזור המרכז;
- ❖ עם זאת, קיימים פערים במידת תמיכתם של תושבי הישובים השונים בסוגי התמריצים השונים;
- ❖ תושבי הקיבוצים תומכים באופן חזק ביותר בכל התמריצים האפשריים שהוצעו להערכה.

באופן ספציפי, ניתן לציין:

- מרבית הנשאלים מקיבוצים ומושבים מסכימים כי צריך לתמוך ישירות בעיבוד החקלאי באמצעות מענקי עיבוד לחקלאיים, כאשר תמיכתם של תושבי הישובים הקהילתיים בכלי זה היא חלשה יותר באופן מובהק (<0.0001).

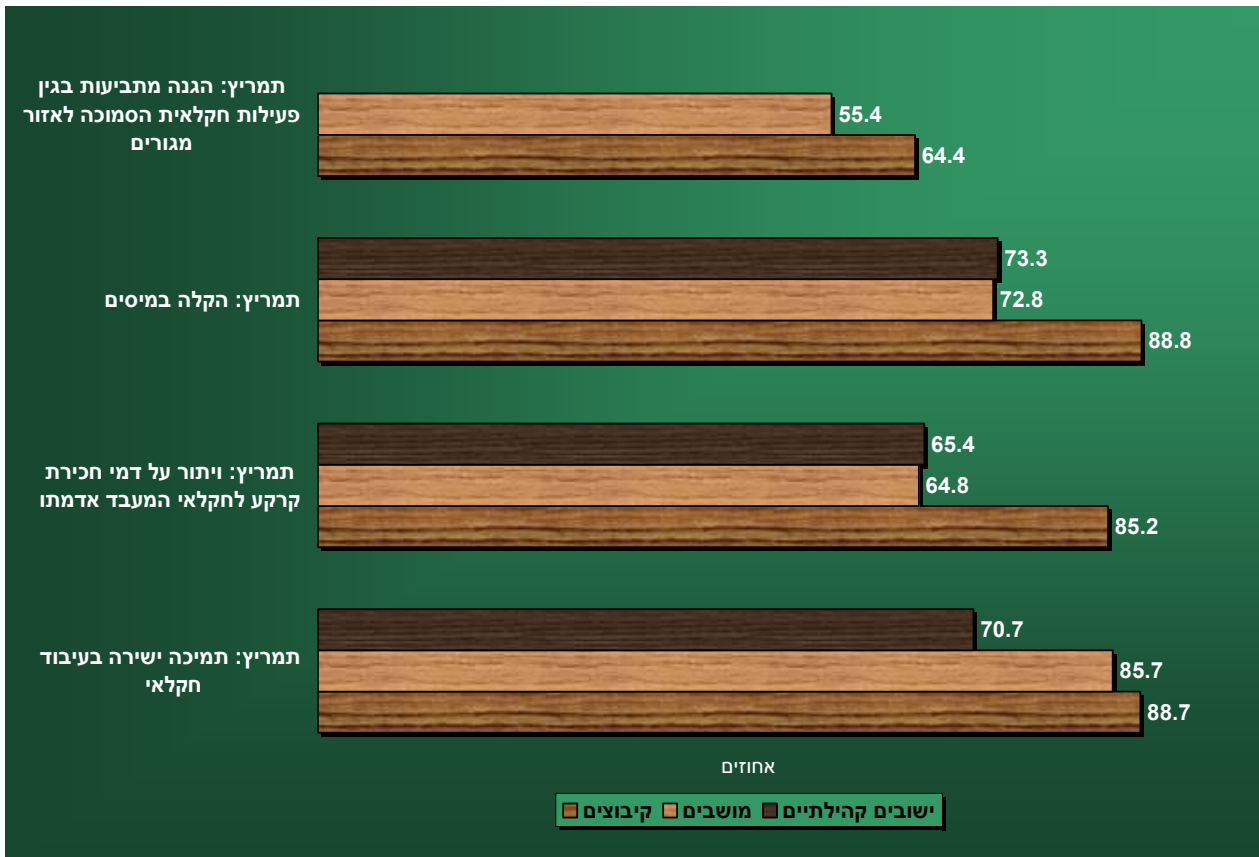
- בניגוד לתמריץ של מענקי עיבוד, לגבי תושבי הישובים החקלאיים (המושבים והקיבוצים) היו אחידים בדעתם, לגבי אמצעי אחר, ויתור על דמי

חכירת קרקע לחקלאי המעבד אדמתו, קיים הבדל משמעותי בעמדותיהם של תושבי המושבים והקיבוצים. כשני שלישי מתושבי המושבים והישובים הקהילתיים סבורים כי ויתור על דמי חכירת קרקע לחקלאי המעבד אדמתו יכול לגרום לאותו חקלאי להמשיך בעיסוק חקלאי; נמצא כי בקרב תושבי הקיבוצים ניכרת תמיכה גבוהה יותר באופן מובהק ($p=0.001$).

- בדומה לסוג התמריץ הקודם, גם באשר להקלה במיסים קיים הפער בין עמדותיהם של תושבי המושבים לבין תושבי הקיבוצים, אם כי קטן יותר. לדעתם של כ- 73% מתושבי המושבים והישובים הקהילתיים, הקלה במיסים יכולה לשמש תמריץ חשוב להמשך העיסוק בחקלאות, כאשר בקרב תושבי הקיבוצים ניכרת דעה חיובית יותר על כך, וההבדל זה מובהק באופן סטטיסטי ($p=0.01$).

- תושבי הקיבוצים והמושבים התבקשו גם להתייחס לאפשרות ההגנה מתביעות (מצד דיירי שכונות עירוניות סמוכות או מצידם של תושבים חדשים, עירוניים לשעבר, שאינם עוסקים בחקלאות), בגין מטרדים הנגרמים כתוצאה מעיסוק בחקלאות. בעיקרון, הנשאלים הביעו תמיכה בכך, אם כי חלשה יותר בהשוואה לאמצעי תמרוץ אחרים. גם בנוגע לאמצעי זה תמיכתם של תושבי הקיבוצים היא חזקה יותר.

איור 4.18: התייחסותם של הנשאלים לתמריצים להמשך פעילות חקלאית

בנוסף למתן התייחסות לסוגי התמריצים שהוצעו להערכה, התבקשו הנשאלים לציין גורמים נוספים שלדעתם עשויים לסייע לחקלאיים בעיסוקם החקלאי. לוח 4.17 מפרט את תשובותיהם של הנסקרים.

לוח 4.17: גורמים נוספים שיכולים לסייע לעיסוק בחקלאות

גורמים	קיבוצים	מושבים	ישובים קהילתיים
סה"כ משיבים שציינו גורמים נוספים*	16	5	6
סבסוד כלכלי	7	2	2
מכסות מים/הגבלת מחיר המים/עזרה בשימוש במים מושבים	7		2
עזרה במכירת התוצרת החקלאית/מחירי מינימום	1	1	-
עובדים זרים	-	1	1
ביטוח מפני נזקים	-		-
אחר	2		2

* - סה"כ אחוז המציינים מעל 100%, מפני שחלק מהמשיבים ציינו יותר מגורם אחד

כפי שניתן לראות, המשיבים שוב חוזרים בתשובותיהם לצורך סיוע כלכלי מהמדינה על מנת לגרום להמשך החקלאות באזור. בעקרון, תשובותיהם של הנשאלים תואמות את הממצאים הקודמים. לדוגמה, תושבי הקיבוצים מציינים הסדר המים ככלי עזר חשוב, הממצא תואם את עמדותיהם של תושבי הקיבוצים בנוגע לחשובות מאגרי המים למטרות חקלאיות (איור 4.11); תושב המושב מדגיש צורך בעובדים זרים, העניין שבא לידי ביטוי בהגדרת התנאים הנדרשים, לדעתם של תושבי המושבים, כדי שימשיכו לעסוק בחקלאות (לוח 4.5). כמו כן, בין הגורמים האמורים לסייע לעוסקים בחקלאות בפעילותם, ציינו תושבי הישובים הקהילתיים את "הדרכה חקלאית" ו"חקלאות שיתופית".

התייחסות לפעילות הלא חקלאית

לוח 4.18 ואיור 4.19 מציגים את עמדותיהם של הנשאלים באשר לפעילות הלא חקלאית.

מנתוני הלוח 4.18 ואיור 4.19 עולה:

- מרבית התושבים מצורות ישוב שונות רואים בחיוב פיתוח עסקים לא חקלאים בישוב. עם זאת, הדעה כי פעילות לא חקלאית יכולה לשמש תעסוקה משלימה לחקלאות, היא יותר רווחת מאשר הטענה כי יש לפתח פעילות לא חקלאית כתחליף לעיסוק בחקלאות;
- תושבי הקיבוצים תומכים באופן חזק יותר מאשר תושבי המושבים והישובים הקהילתיים בפיתוח עסקים לא חקלאיים כתעסוקה משלימה; ההבדל מובהק מבחינה סטטיסטית ($p < 0.0001$);
- אותן פרופורציות נשמרו בהתייחסותם של הנשאלים לאפשרות פיתוח העסקים הלא חקלאיים בישוב כתחליף לעיסוק בחקלאות: תושבי המושבים והישובים הקהילתיים תומכים פחות בהשוואה לתושבי הקיבוצים, וההבדל מובהק ברמה של 1% ($p = 0.001$);
- לאור הממצאים הקודמים, ברור ההיגיון של הממצא הבא: מרבית הנשאלים מתנגדים לאיסור מוחלט של הפעילות הלא חקלאית בקרקע חקלאית. התנגדות לאיסור גורף של עסקים לא חקלאיים חזקה יותר בקרב תושבי הקיבוצים והמושבים מאשר ישובים קהילתיים;
- הרוב המכריע של המשיבים סבורים כצריך להסדיר את הפעילות העסקית הלא חקלאית בישובים באמצעות כללים ברורים הקובעים את סוג הפעילות המותרת, היקפה ומיקומה; שיעור התומכים בהסדרים ברורים בקרב תושבי המושבים נמוך יותר, אך לא נמצא הבדל מובהק באופן סטטיסטי.

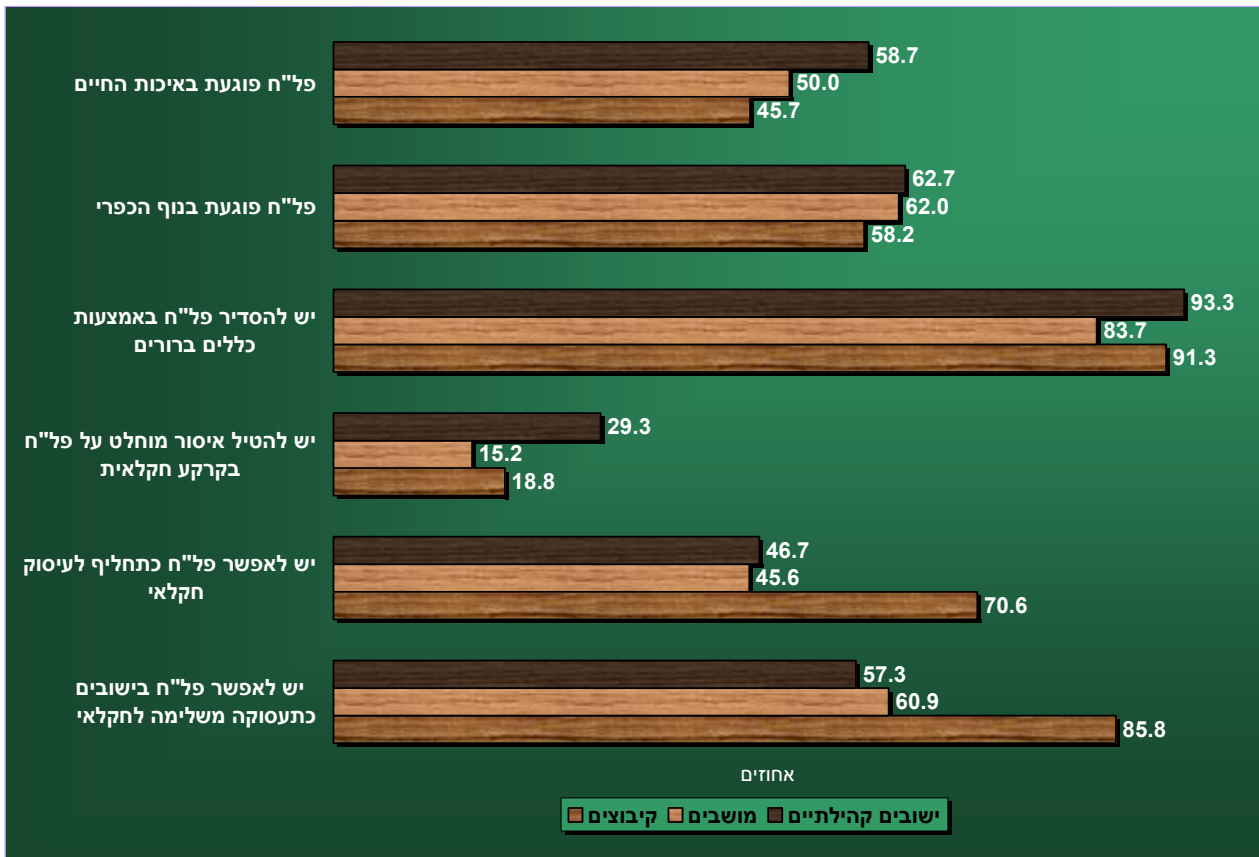
- למרות ההתייחסות החיובית לפיתוח עסקים לא חקלאיים בישוב, רוב הנשאלים מסכימים עם הטענה כי פעילות לא חקלאית באזור הכפרי פוגעת בנוף הכפרי. יתרה מכך, שיעורים לא מבוטלים של המשיבים סבורים כי פל"ח ביישובים פוגעת גם באיכות החיים של התושבים, אם כי טענה זו זכתה בתמיכה מתונה יותר. בנוגע לטענות אלו, לא נמצאו הבדלים מובהקים מבחינה סטטיסטית בין תושבי הישובים השונים.

לוח 4.18: התייחסותם של הנשאלים לפעילות הלא חקלאית

ישובים קהילתיים		מושבים		קיבוצים		ערכים	היגדים
%	N	%	N	%	N		
100	75	100	92	100	127		סה"כ
57.3	43	60.9	56	85.8	109	- מסכים	יש לאפשר פיתוח פל"ח * ביישובים כפריים כתעסוקה משלימה לחקלאי
24.0	18	15.2	14	11.0	14	- ניטראלי	
18.7	14	23.9	22	3.2	4	- לא מסכים	
100	75	100	92	100	126		סה"כ
46.7	35	45.6	44	70.6	89	- מסכים	יש לאפשר פיתוח פל"ח * ביישובים כפריים <u>בתחליף</u> לעיסוק חקלאי
28.0	21	27.2	25	16.7	21	- ניטראלי	
25.3	19	27.2	25	12.7	16	- לא מסכים	
100	75	100	92	100	126		סה"כ
29.3	22	15.2	14	18.8	24	- מסכים	יש להטיל איסור מוחלט על הפעילות הלא חקלאית בקרקע חקלאית
16.0	12	20.6	19	16.4	21	- ניטראלי	
54.7	41	64.2	59	64.8	83	- לא מסכים	
100	75	100	92	100	127		סה"כ
93.3	70	83.7	77	91.3	116	- מסכים	יש להסדיר את הפל"ח ביישובים כפריים באמצעות כללים הקובעים את סוג הפעילות המותרת, היקפה ומקומה
4.0	3	10.9	10	7.1	9	- ניטראלי	
2.7	2	5.4	5	1.6	2	- לא מסכים	
100	75	100	92	100	122		סה"כ
62.7	47	62.0	57	58.2	71	- מסכים	פל"ח באזור כפרי פוגעת בנוף הכפרי
21.3	16	19.6	18	21.3	26	- ניטראלי	
16.7	12	18.4	17	20.5	25	- לא מסכים	
100	75	100	92	100	122		סה"כ
58.7	44	50.0	46	45.7	58	- מסכים	פל"ח ביישובים כפריים פוגעת באיכות החיים של תושביהם
16.0	12	21.7	20	16.5	21	- ניטראלי	
25.3	19	28.3	26	37.8	48	- לא מסכים	

* - הפערים בין צורות ישובים שונות מובהקים ברמה של 1%

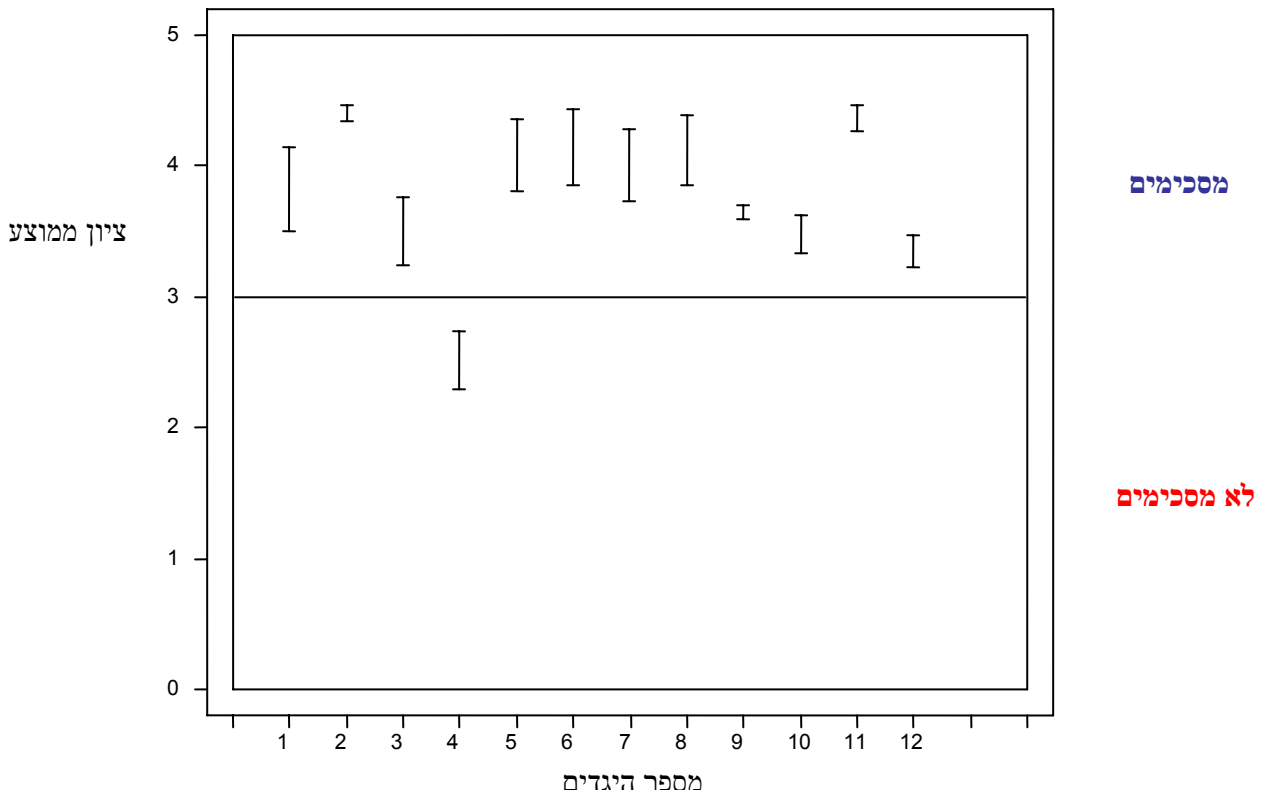
איור 4.19: התייחסותם של הנשאלים לפעילות הלא חקלאית

בהקשר לממצאי בדיקות אלו, ראוי להדגיש את המשמעות של שיעור הנשאלים שבחרו בציון 3 (ניטרלי). שיעור ה"ניטרליים" גבוה יחסית, פירושו שלרבים מהנשאלים אין דעה ברורה בנוגע לסוגיה מסוימת. לדוגמה, הטענה לגבי פיתוח עסקים לא חקלאיים כתעסוקת תחליף לתעסוקה חקלאית (לוח 4.18) או הגנה מתביעות בגין פעילות חקלאית הסמוכה לאזור מגורים, כתמריץ להמשך העיסוק בחקלאות (לוח 4.16) – ניתן לייחס לסוגיות מסוג זה. לעומת זאת, סוגיות כגון הסדרת הפל"ח בישובים באמצעות כללים ברורים (לוח 4.18) או חשיבות השמירה על הצביון הכפרי במרחב הכפרי (לוח 4.15), מעוררות דעות נחרצות אצל רוב הנשאלים.

על מידת הסכמתם של תושבי הקיבוצים, המושבים והישובים הקהילתיים אודות כיווני הפיתוח העתידיים במרחב הכפרי וכן לגבי אמצעי העידוד בחקלאות באזור המרכז, ניתן להסיק מאיור 4.20. אורך הקווים המיוחסים לכל אחד מהיגדים מצביע על מידת הקונצנזוס בין הנשאלים לגבי טענה מסוימת: קווים ארוכים יותר פירושים דעה אחידה פחות אודות הטענה.

איור 4.20: מידת הקונצנזוס בין הנשאלים מישובים השונים לגבי ההיגדים

היגדים :

- 1 - יש לאפשר פיתוח פל"ח ביישובים כפריים כתעסוקה משלימה לחקלאי
- 2 - חשוב לשמור על הצביון הכפרי במרחב הכפרי באזור המרכז
- 3 - יש לאפשר פיתוח פל"ח ביישובים כפריים כתחליף לעיסוק חקלאי
- 4 - יש להטיל איסור מוחלט על הפעילות הלא חקלאית בקרקע חקלאית
- 5 - פעילות חקלאית באזור הכפרי תורמת לאיכות החיים של התושבים
- 6 - תמריץ להמשך בפעילות חקלאית: תמיכה ישירה בעיבוד חקלאי (מענקי עיבוד)
- 7 - תמריץ להמשך בפעילות חקלאית: ויתור על דמי חכירת קרקע לחקלאי המעבד אדמתו
- 8 - תמריץ להמשך בפעילות חקלאית: הקלה במיסים
- 9 - פל"ח באזור כפרי פוגעת בנוף הכפרי
- 10 - יש להגן על השטחים החקלאיים באזור מפני שינוי יעדם
- 11 - יש להסדיר את הפל"ח העסקית ביישובים כפריים באמצעות כללים הקובעים את סוג הפעילות המותרת, היקפה ומקומה
- 12 - פל"ח ביישובים כפריים פוגעת באיכות החיים של תושביהם

מהמבחן הוויזואלי של טווחי ההסכמה לגבי ההיגדים השונים, מסתבר:

- ✓ דעות אחידות יותר (מידת ההסכמה הגבוהה) אנשים מחזיקים לגבי הנוף הכפרי, דהיינו שחשוב ביותר לשמור על הצביון הכפרי של האזור, בו פוגעים העסקים הלא חקלאיים (היגדים מס' 2 ו-9).

✓ הטענה לגבי הצורך בפיתוח עסקים לא חקלאיים ביישובים הכפריים כתעסוקה משלימה לחקלאי מעוררת חילוקי דעות חזקים ביותר בקרב קבוצות מדגם שונות (היגד מס' 1).

✓ לגבי כל שלושת התמריצים להמשך פעילות חקלאית באזור, נצפית אותה מידת ההסכמה של הנשאלים שהיא לא גבוהה במיוחד (היגדים מס' 6, 7 ו-8).

✓ המרואיינים מכל הישובים מחזיקים דעה אחידה יותר לגבי כך שאיכות החיים של תושבי הישובים הכפריים נפגעת מעסקים לא חקלאית המתפתחים באותם ישובים (היגד מס' 12), זאת בהשוואה לדעה כי פעילות חקלאית באזור הכפרי תורמת לאיכות החיים של התושבים. ככל הנראה, חילוקי דעות בנוגע לטענה האחרונה נובעים ממודעות לכך שלא כל פעילות חקלאים בהכרח תורמת לאיכות החיים באותה מידה (היגד מס' 5).

בנוסף לניתוח הפערים בתפיסותיהם ועמדותיהם של הנשאלים בנוגע לכיווני פיתוח העתידיים של המרחב הכפרי, כפונקציה של צורות ישוב שונים, היה מעניין גם לבדוק, האם קיימים פערים משמעותיים בין תפיסות הנשאלים המתגוררים ביישובים השונים מאותו סוג, כפונקציה של המאפיינים הספציפיים של כל ישוב וישוב (גודלם, מבנה תעסוקתי, מיקום גיאוגרפי וכד'). כתוצאה מהמבחן Cross-Tab (Chi-Square Test) מסתבר כי הפערים "הבין-קיבוציים" או "בין-מושביים" בנוגע לעמדותיהם של התושבים על נושאים אלו, אינם מובהקים מבחינה סטטיסטית. כלומר, ההבדלים בין סוגי ישוב שונים הינם ניכרים הרבה יותר מאשר הבדלים "פנימיים". דווקא באשר ליישובים קהילתיים נמצא פער מובהק סטטיסטי בין הישוב מתן לנירית בדבר אפשרות פיתוח עסקים לא חקלאיים ביישובים כפריים, הן כתעסוקה משלימה והן כתחליף לעיסוק בחקלאות. באופן כללי, ביישוב מתן אנשים מחזיקים דעה חיובית יותר בנוגע לכך: כ- 55% מסך הנשאלים בעד אפשרות הפיתוח עסקים לא חקלאיים כתעסוקה משלימה, ל-37% אין דעה ברורה וכ- 10% מתנגדים לרעיון (לעומת 60%, 10% ו- 30% בנירית, בהתאמה); כ- 51% מהנשאלים במתן תומכים בפיתוח פל"ח כתחליף לחקלאות, לכ- 37% אין דעה ברורה בנושא וכ- 12% מתנגדים לכך (לעומת 43%, 17% ו- 40% בנירית, בהתאמה).

4.6 רצון להמשיך ולהתגורר ביישוב

במסגרת הסוגיות הקשורות לגורלם של חקלאות ויישובים הכפריים באזור המרכז, חשוב היה לבדוק גם עניין המשכיות בין-דורית, דהיינו, הסבירות שילידי הנשאלים ירצו להתגורר ולבנות את חייהם ביישוב. לוח 4.19 מציג את ממצאי הבדיקה.

שיעור דומה של ילדי הנשאלים בקיבוצים ובמושבים גרים עתה ביישוב הוריהם. כמו כן, שיעור דומה של תושבי הקיבוצים והמושבים מתקשים לענות לשאלה זו. כמחצית מכלל הנשאלים במושבים סבורים כי ילדיהם ירצו לבנות את חייהם ביישוב, ואף אחת אינו משער כי ילדים ירצו לעזוב את הישוב. לעומת זאת, בקיבוצים רק כ- 30% מתושבי הקיבוצים סבורים שילדיהם ירצו להתגורר ביישוב, כאשר ילדיהם של כ- 18% מתושבי הקיבוצים כבר עזבו את הישוב ועתה מתגוררים במקום אחר. ביישובים הקהילתיים שיעור המרואיינים הסבורים כי ילדיהם ירצו לבנות חייהם ביישוב ולהמשיך בסגנון חיים כפריים, תופס מקום ביניים בין הקיבוצים והמושבים, עם זאת מעל 40% מתושבי הישובים הקהילתיים לא נתנו תשובה ברורה לכך.

לוח 4.19: הסבירות להמשכיות

ישובים קהילתיים		מושבים		קיבוצים		
%	N	%	N	%	N	
100	75	100	92	100	127	
9.3	7	26.1	24	27.6	35	כבר גרים בישוב של הנשאל
37.3	28	48.9	45	29.9	38	ירצו להתגורר
6.7	5	-	-	1.6	2	לא ירצו
2.7	2	1.1	1	18.1	23	ילדים כבר גרים במקום אחר
41.3	31	19.6	18	18.9	24	לא יודע
2.7	2	4.3	4	3.9	5	לא רלוונטי

4.7 אפשרות לחקלאות תיירותית

בשאלות העוסקות בהיבטי נושא המחקר שונים, הביעו הנשאלים את תפיסותיהם ועמדותיהם לגבי העסקים התיירותיים, פעילות ושטחי נופש במרחב הכפרי, דהיינו, אודות גורמי תיירות כפרית, כאשר גורמים כגון אלו הם ברובם "חיצוניים" ביחס לתחום העיסוק של המרואייין (בתי קפה, גלריות, אטרקציות למיניהם וכד').

לאור הצורך החיוני במקורות פרנסה נוספים לחקלאי ומתוך שאיפה לשמור על חקלאות באזור, נבדקה במחקר גם התייחסותם של תושבי הישובים החקלאיים לאפשרות לשלב את הפעילות החקלאית עם תיירותית חקלאית (מנקודת ראות של החקלאי, ניתן לקרוא לפעילויות כגון אלו "חקלאות תיירותית"). באשר לסוגיה זו, נוסחה השאלה בצורה שונה במקצת לתושבי הקיבוצים לעומת המרואיינים ממושבים (נספח 1), בהתאם לאופי הישוב ותעסוקת הנשאל.

בקיבוצים התבקשו כל חברי המדגם לתת מענה לשאלה, האם לדעתם, כדאי לקיבוץ לפתח את החקלאות התיירותית ולפתוח את המשק החקלאי לציבור הרחב; זאת תוך התייחסות לאפשרויות המוצעות להערכה. במושבים התבקשו הנשאלים לענות על השאלה: "האם אתה/את מעוניין/ת לשלב את עיסוקך בחקלאות עם חקלאות תיירותית ולפתוח את המשק שלך לציבור הרחב", תוך התייחסות לאותן האפשרויות. השאלה הופנתה אך ורק למרואיינים שעדיין עוסקים בחקלאות.

אפשרויות כגון אלו, אם וכאשר יתממשו, יהוו חלק בלתי נפרד מתחום התעסוקה של חקלאיים ולכן עבורם אלו הגורמים ה"פנימיים".

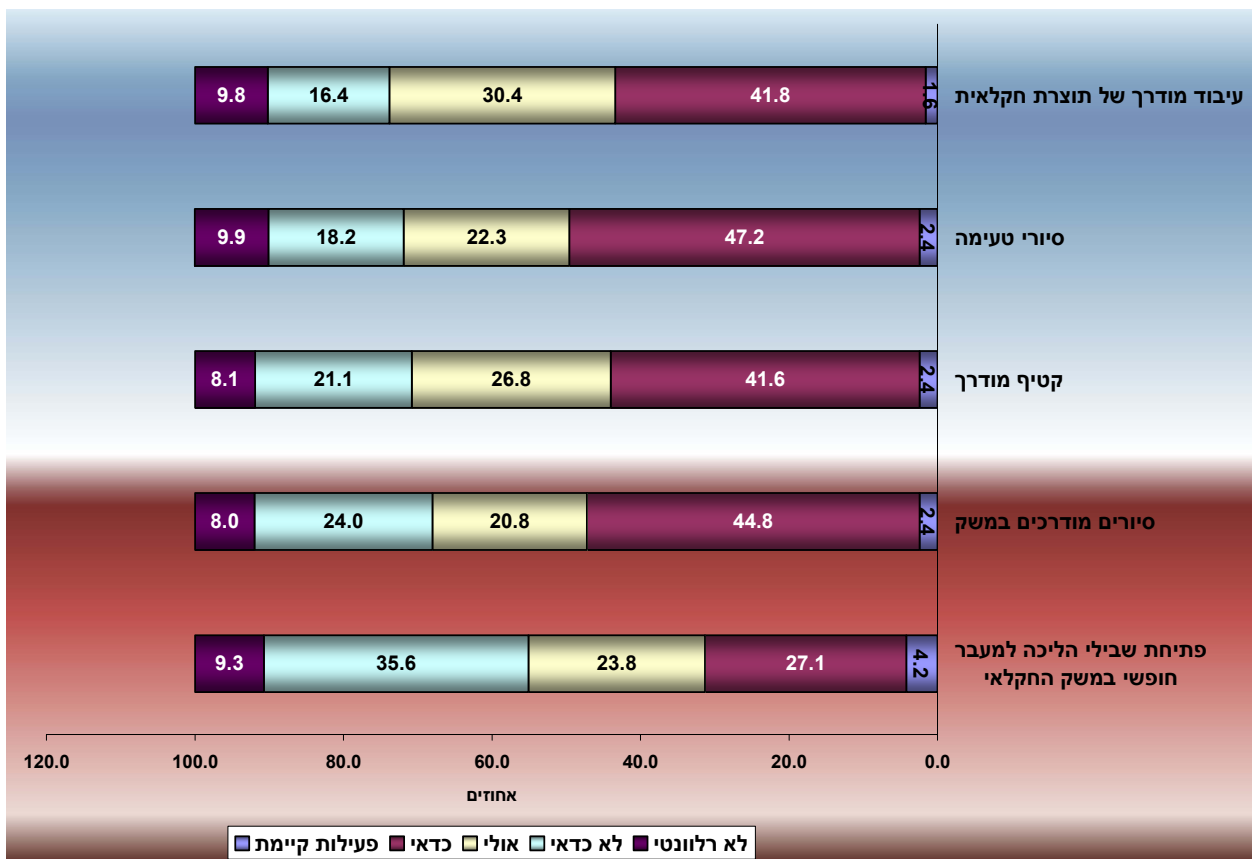
ממצאי בדיקות אלו מוצגים ביאור 4.21 (בעבור לתושבי הקיבוצים) המבוסס על לוח 4.20 (ממצאים בעבור לתושבי הקיבוצים והמושבים).

באופן כללי, מסתבר כי התייחסותם של תושבי הקיבוצים לסוגיה זו היא חיובית יותר, בהשוואה לתושבי המושבים. ייתכן מאוד כי הסיבה העיקרית לכך היא שבנוגע לקיבוצים מדובר במשק חקלאי שיתופי, ביוזמתו של הקיבוץ ובהשקעותיו בפיתוח חקלאות תיירותית ובכל מה שמשתמע מכך, אלא שבמושבים בעל משק חקלאי ראוה את עצמו כיום, המשקיע והאחראי לפעילות התיירותית במשק הפרטי שלו.

באשר לקיבוצים, ממצאי הבדיקה מעידים כי בגישה החופשית לציבור הרחב למשק החקלאי בקיבוץ תומכים כ- 27% מסך הנשאלים בלבד, בעוד ששיעור גבוה הרבה יותר של הנשאלים

תומכים בפעילות מודרכת ומאורגנת של החקלאות התיירותית שהקיבוץ יכול להרוויח ממנה. אם להוסיף לכך שיעורי הנשאלים שבחרו באופציה "אולי" לשאלות אלו, בה טמונה קונוטציה חיובית, ניתן להסיק על הפוטנציאל לא מבוטל לחקלאות תיירותית אשר קיים בקיבוצים, לדעתם של תושביהם.

איור 4.21: התייחסותם של תושבי הקיבוצים לחקלאות תיירותית

מתושבי המושבים, 24 מרואיינים (26% מסך חברי המדגם) התייחסו לסוגיה זו, כאשר התייחסותם היא מפקפקת יותר. בדומה לתושבי הקיבוצים, רוב הנשאלים ממושבים לא רואים בפתיחת שבילי מעבר חופשי במשק חקלאי, אופציה מועדפת (לוח 4.20). לגבי פעילויות מודרכות בתשלום, היחס יותר חיובי, אם כי שיעור גבוה יותר של המשיבים סבורים שלא כדאי לפתח חקלאות תיירותית במשק הפרטי או כלל מתייחסים לאפשרויות כגון אלו כ"לא רלוונטי", בהשוואה לשיעורי הנשאלים שענו על השאלה בנימה פוזיטיבית ("כדאי" או "אולי").

לוח 4.20 התייחסותם של תושבי הקיבוצים והמושבים לאפשרויות החקלאות התיירותית

מושבים		קיבוצים		ערכים	
%	N	%	N		
100	24	100	118		סה"כ
-	-	4.2	5	- פעילות קיימת	פתיחת שבילי הליכה למעבר חופשי לציבור במשק חקלאי
8.3	2	27.1	32	- כדאי	
12.5	3	23.8	28	- אולי	
50.0	12	35.6	42	- לא כדאי	
29.2	7	9.3	11	- לא רלוונטי	
					פעילויות בתשלום
100	24	100	125		
-	-	2.4	3	- פעילות קיימת	סיורים מודרכים במשק
29.2	7	44.8	56	- כדאי	
20.8	5	20.8	26	- אולי	
29.2	7	24.0	30	- לא כדאי	
20.8	5	6.0	10	- לא רלוונטי	
100	24	100	123		
-	-	2.4	3	- פעילות קיימת	קטיף מודרך
25.0	6	41.6	51	- כדאי	
20.8	5	26.8	33	- אולי	
29.2	7	21.1	26	- לא כדאי	
25.0	6	8.1	10	- לא רלוונטי	
100	24	100	121		
-	-	2.4	3	- פעילות קיימת	סיורי טעימה
20.8	5	47.2	57	- כדאי	
20.8	5	22.3	27	- אולי	
33.4	8	18.2	22	- לא כדאי	
25.0	6	9.9	12	- לא רלוונטי	
100	24	100	122		
-	-	1.6	2	- פעילות קיימת	עיבוד מודרך של תוצרת חקלאית
33.4	8	41.8	51	- כדאי	
8.3	2	30.4	37	- אולי	
37.5	9	16.4	20	- לא כדאי	
20.8	5	9.8	12	- לא רלוונטי	

בתוך פעילויות אחרות ציינו האנשים פעילויות, כגון "חוויה ברפת", פעילות במאפיה והשכרת חלקות אדמה לגידולי ירקות אורגניים.

בנוסף לכך, התבקשו תושבי הקיבוצים לציין, מהם התנאים (גורמים) הנדרשים לדעתם, על מנת שהקיבוץ יעסוק בחקלאות תיירותית? 75 נסקרים ממדגם תושבי הקיבוצים (60% מסך חברי המדגם) הביעו את דעתם. בלוח 4.21 מופיעה התפלגות התנאים הללו, כפי שהוגדרו על ידי הנשאלים.

לוח 4.21: תנאים הנדרשים לפיתוח חקלאות תיירותית בקיבוצים

תנאים	N	%
סה"כ הנשאלים שהתייחסו לשאלה	*75	
1. יזמות	24	32.0
2. כדאיות כלכלית, עידוד ותמריצים כלכליים	19	25.3
3. למצוא ולפתח פעילות חקלאית אשר יכולה לעניין את הציבור הרחב	13	17.3
4. פרסום פנימי קיבוצי וכן באמצעי תקשורת על הפעילות וחשיבותה, ועל הקיבוץ שעוסק בה	10	13.3
5. צריך להקים צוות הדרכה שיוכשר למטרה זו	8	10.7
6. פוטנציאל תיירותי מועט עקב היקף לא משמעותי של חקלאות וגם אין ביקוש, לכן לא כדי לעסוק בחקלאות תיירותית	6	8.0
7. שפעילות מסוג זה לא יהווה מטרד לתושבי הקיבוץ	5	6.7
8. גיבוי מהנהלת הקיבוץ, תכנון וחשיבה עסקית	5	6.7
8. קרקע	3	4.0
10. אחר	3	4.0

* - סה"כ אחוז המציינים תנאים שונים הוא מעל 100% מסך המשיבים, מפני שחלק מהמשיבים ציינו יותר מתנאי אחד

מנתוני לוח 4.21 ניתן ללמוד, כי העניין הארגוני להיבטיו השונים נתפס על ידי הנסקרים כתנאי חיוני וחשוב ביותר לפיתוח חקלאות תיירותית, אשר כולל, בין היתר, יזמות הפעילות (1), בחירת התחומים בחקלאות תיירותית שיהיו אטרקטיביים לציבור הרחב (3) פרסום הקיבוץ והפעילות שהוא עוסק בה (4) והקמת צוות הדרכה שיוכשר לפעילות זו (5). על מנת להתממש, הפעילות צריכה להיות רווחית לקיבוץ, הנתמכת "מלמעלה" (מינהל, ממשלה) מבחינה כלכלית (2) וכן "מלמטה" (הנהלה קיבוצית) מבחינה ארגונית ועסקית (8). עם זאת, מציינים המשיבים, פיתוח חקלאות תיירותית לא צריכה "להוות מטרד לתושבי הקיבוץ" (7), כלומר, חשוב לתושבי הקיבוץ בו יפותח הפעילות למזער את השפעתה החיצונית השלילית שלעיתים התיירות הכפרית "סובלת" ממנה. היבט זה גם הוא שייך, לפחות חלקית, לעניין הארגוני.

דהיינו, מרבית המשיבים לשאלה זו מגלים יחס חיובי לעניין ומביעים את דעותיהם לגבי התאים והגורמים הנדרשים על מנת לממשו. עם זאת, כ- 8% מסך המשיבים סבורים כי "לא כדאי לעסוק בחקלאות תיירותית" בשל היקף "לא משמעותי של חקלאות" וחוסר הביקוש.

תושבי המושבים שהתייחסו לשאלה הקודמת, התבקשו גם הם לציין את החסמים המונעים מהם פיתוח חקלאות תיירותית על בסיס המשק החקלאי שלהם. 20 אנשים מתוך 24 שהתייחסו לסוגיית החקלאות התיירותית, הביעו דעתם לגבי החסמים המונעים מהם פיתוח חקלאות תיירותית. בדומה לתושבי הקיבוצים, רובם מציינים עניין של מימון, תמריצים כלכליים וכדאיות כלכלית כתנאים הנדרשים לפיתוח תיירות חקלאית (8 מרואיינים). ששה אנשים מדגישים את ההיבט המשפטי (האישורים והתמיכה מהמינהל). כמו כן, בין החסמים לפיתוח פעילות זו מציינים הנשאלים חוסר מודעות סביבתית של הציבור הרחב, צורך בהשקעה גדולה של זמן וכסף, ועוד. ארבעה משיבים אינם מעוניינים "להכניס זרים לתחומי המשק".

4.8 עמדות באשר לכיווני פיתוח במגזר הכפרי כפונקציה של תפיסותיהם ומאפייניהם של הנשאלים

בנוסף לבדיקות וניתוחים סטטיסטיים שתוארו בסעיפים הקודמים, נעשה שימוש במודלי רגרסיה רבי משתנים. זאת על מנת לבדוק את השפעתם השולית של המשתנים השונים, כגון מאפייני תעסוקה והכנסה של הנשאלים, מאפייניהם דמוגרפיים-חברתיים, והתייחסותם למרכיבים מסוימים המעצבים את המרחב הפתוח, על עמדותיהם של הנשאלים באשר לכיווני פיתוח במגזר הכפרי ולתמריצים השונים להמשך העיסוק בחקלאות.

דירוג ההיגדים המשקפים את דעותיהם ותפיסותיהם של תושבי הישובים הכפריים משמש משתנה מוסבר במודלים אלו. הואיל והוצגו בפני הנשאלים אחד-עשר היגדים לדירוג, כאשר לכל אחד מההיגדים חשיבות ומשמעות משלו, שונה מאחרים במידה זו או אחרת (סעיף 4.5), תחילה נאמדו מודלים בעבור לכל אחד מההיגדים הללו. כתוצאה מכך, מסתבר, כי חלק מהמודלים גילו אותם קשרים ולא הוסיפו למידע שהתקבל ממודלים וניתוחים אחרים. הואיל וכך, מכל המודלים שנאמדו (11 במספר) הוחלט להציג שבעה מודלים אשר מספקים ממצאים "המספרים" על קשרים חדשים או מוסיפים ומפרטים מידע קיים.

לצורך אמידת המודלים אוחדו את המדגמים הפרטניים לפי צורות ישוב שונות. דהיינו, נתוני מדגם מאוחד שימושו בסיס להרצת הרגרסיות, כאשר נטרול השפעתה של צורת הישוב נעשתה על ידי הכנסתו במודלים המשתנה "סוג הישוב" בתור משתנה מסביר.

לצורך הרצת המודלים, הוגדרו המשתנים המוסברים כרציפים שערכיהם משתנים מ-1 עד 5, בהתאם לדרגות ההערכה. חשוב לציין, כי בכל אחד מהמודלים שנאמדו עבור היגד (טענה) מסוים כמשתנה תלוי, כל שאר ההיגדים הוכללו במודל בתור משתנים מסבירים יחד עם משתנים מסבירים אחרים.

משתנים המסבירים שהוכללו במודלים הם כדלקמן:

- קבוצות הנשאלים: משתנה בדיד, המקבל ערך 1 (תושבי הישובים הקהילתיים), 2 (תושבי הקיבוצים), או 3 (תושבי המושבים);
- משתנים המבטאים את מידת התמיכה במרכיבים ובשימושי קרקע שונים בישוב הכפרי: עשרים ושלושה משתנים (בהתאם למספר המרכיבים והשימושים, ומיקומם, שהוצעו לנשאלים לדירוג, ראה/י שאלונים בנספח 1), אלו משתנים רציפים, בעלי חמישה ערכים מ-1 (מתנגד מאד) עד 5 (תומך מאד);
- משתנים המבטאים את מידת התאמתם של פעילויות ובשימושי קרקע שונים למרחב הכפרי: עשרים משתנים (בהתאם למספר השימושים שהוצעו לנשאלים לדירוג, ראה/י שאלונים בנספח 1) אלו משתנים רציפים, בעלי חמישה ערכים מ-1 (כלל לא מתאים) עד 5 (מתאים מאד);
- מידת ההכנסה מחקלאות: משנה בדיד, המקבל ערך 1 אם הנשאל מקבל כ-50% או יותר מכלל ההכנסה מחקלאות, או 0 אם ההכנסה מחקלאות מהווה פחות מ-50% או כלל לא מחקלאות;
- כוונת העיסוק בחקלאות בעתיד: משתנה בדיד, המקבל ערך 1 אם התשובה היא "כן" או "אולי", או 0 אם התשובה היא "לא" או "לא יודע";

- קיום התנאים לעיסוק בחקלאות בעתיד: משתנה בדיד, המקבל ערך 1 אם הנשאל מגדיר את התנאים שיאפשרו לו לעסוק בחקלאות, 2 אם הנשאל מציין כי אין צורך בתנאים מיוחדים בכדי שיעסוק בחקלאות, או 3 אם המשיב מציין שלא יעסוק בחקלאות בכל מקרה ללא קשר עם התנאים;
- מיקום העבודה: משתנה בדיד, המקבל ערך 1 אם מקום העבודה העיקרית הוא בישוב המגורים, 2 אם מקום העבודה נמצאת בישוב כפרי אחר, או 3 אם מקום העבודה היא בישוב עירוני;
- גיל: משתנה קטגוריאלי, המקבל ערכים בהתאם לקבוצת הגילאים, ערך 1 (23-34), 2 (35-44), 3 (45-54) או 4 (גיל 55 או מעלה);
- השכלה: משתנה קטגוריאלי, המקבל ערך 1 (השכלה תיכונית), 2 (לימודים חלקיים באוניברסיטה או ביה"ס טכני), או 3 – השכלה אקדמית;
- מצב משפחתי: משתנה בדיד המקבל ערך 1 (נשוי או חי עם בן/בת זוג), או 2 (אחר);
- ארץ מוצא: משתנה בדיד, המקבל ערך 1 אם הנשאל יליד הארץ, או 0 אם לאו.

תחילה נאמדו המודלים שכללו את כל המשתנים המסבירים שתוארו לעיל. מאמידת המודלים עלה כי חלק מהמשתנים המסבירים אינם מובהקים מבחינה סטטיסטית (סף המובהקות הוא 10%). לפיכך, המודלים הסופיים נאמדו אך ורק עם המשתנים שיצאו מובהקים ברמה של 10% לפחות ($p < 0.1$). מקדם (אומדן b) של המשתנה המסביר מצביע על עוצמת השפעתו על המשתנה התלוי וכן על כיוון הקשר. מקדם המשתנה מבטא את השינוי שייווצר במשתנה התלוי כתוצאה מהשינוי במשתנה המסביר ביחידה אחת (אם הוא משתנה רציף), או במעבר המשתנה המסביר מקטגוריה אחת לשנייה (אם משתנה מסביר הוא קטגוריאלי). סימן האומדן מעיד על כיוון ההשפעה: סימן חיובי מבטא את הקשר הישיר בין המשתנה המסביר למשתנה מוסבר, בעוד שסימן שלילי פירושו קשר הפוך בין המשתנה המסביר למשתנה תלוי. בלוחות 4.22 - 4.28 מוצגים ממצאי המודלים.

ראשית, מעניין להשוות בין הממצאים של שני המודלים האומדים את עמדותיהם ומאפייניהם של הנשאלים התומכים בפיתוח עסקים לא חקלאים בישובים הכפריים כתעסוקה משלימה לחקלאות (לוח 4.22) לעומת עסקים לא חקלאים כתחליף לעיסוק בחקלאות (לוח 4.23). לוח 4.22 מביא תוצאות המודל בו המשתנה התלוי הוא מידת ההסכמה עם הטענה כי "צריך לאפשר פיתוח עסקים לא חקלאיים בישובים הכפריים משום שהם יכולים לשמש תעסוקה משלימה לחקלאי".

לוח 4.22: פיתוח עסקים לא חקלאיים כתעסוקה משלימה

משתנה (x)	אומדן (b)	טעות התקן	מובהקות (p)
פיתוח עסקים לא חקלאיים כתחליף לעיסוק בחקלאות	0.430	0.043	<.0001
יש להטיל איסור מוחלט על פל"ח בקרקע חקלאית	-0.139	0.041	0.0009
פל"ח בישוב כפרי פוגעת באיכות חיים של תושביו	-0.145	0.039	0.0002
תמריץ להמשך עיסוק בחקלאות: ויתור על דמי חכירת קרקע לחקלאי המעבד את אדמתו	0.153	0.043	0.0005
מידת התמיכה בשימושי קרקע הממוקמים באזור נפרד בישוב:			
- פעילות מסחרית מינורית (מסעדות, חנויות, גלריות)	0.116	0.040	0.0045
- מחסנים	-0.115	0.046	0.0124
- מבני תעסוקה ומשרדים	0.193	0.055	0.0005
מידת התמיכה בשימושי קרקע הפזורים במרחב הכפרי:			
- חממות מפלסטיק	0.078	0.038	0.0409
- אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים	-0.080	0.036	0.0254
- גני אירועים	0.085	0.0350	0.0157
- אתרי סילוק פסולת, מכון לטיהור שפכים וכד'	0.070	0.032	0.0288
גיל:			
- קבוצות גיל 23-44 לעומת קבוצת גיל 45-54	0.335	0.121	0.0061
- קבוצת גיל 45-54 לעומת קבוצת גיל +55	-0.260	0.114	0.0233
R² – מקדם ההסבר		0.64	

N = 270

נתוני הלוח 4.22 מראים כי כל המשתנים המסבירים מובהקים ברמה של 5% ומצליחים להסביר כ- 64% מהשונות במשתנה התלוי. ממצאי המודל מלמדים כי אלו התומכים בפיתוח עסקים לא חקלאיים בישובים הכפריים כתעסוקה משלימה לעיסוק בחקלאות:

- נוטים גם לתמוך בפיתוח עסקים לא חקלאיים כתעסוקת תחליף לחקלאות;
- מתנגדים להטלת איסור על פל"ח בקרקע חקלאית, על כך מעיד קשר הפוך (סימן שלילי) בין המשתנים;
- אינם מסכימים עם הטענה כי פל"ח בישוב כפרי פוגעת באיכות חיים של תושביו (קשר הפוך בין המשתנים);
- מגלים עניין מובהק בויתור על דמי חכירת קרקע לחקלאי המעבד את אדמתו, כתמריץ להמשך עיסוק בחקלאות;
- אינם בהכרח רואים בחיוב את מחסנים כעיסוק אלטרנטיבי הראוי להיות ממוקם בישוב, אף באזור נפרד (סימן שלילי); וזאת לעומת פעילות מסחרית מינורית, מבני תעסוקה ומשרדים;
- סבורים כי אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים, אינן מתאימות למרחב הכפרי (קשר הפוך), זאת בניגוד למבנים חקלאיים (כגון חממות) ושימושים לא חקלאיים (כגון גני אירועים);

- נוטים לעודד במרחב הכפרי אפילו את אותם שימושי קרקע שהם הכי לא פופולאריים, שעבורם קיימת סטיגמה כשימושים לא רצויים בקרבה למגורים (NIMBY) ושוודאי לא יכולים לשמש עיסוק אלטרנטיבי לחקלאי - אתרי סילוק פסולת או מכון לטיהור שפכים ;
- לאנשים בגילאי ביניים, 45 – 54, יש סיכוי רב יותר לתמוך בפיתוח עסקים לא חקלאיים כתעסוקה משלימה לחקלאות, הן בהשוואה לאנשים צעירים יותר (קבוצות גיל 23-44), והן ביחס למבוגרים יותר (גילאים 55 ומעלה).

לוח 4.23 מציג ממצאי המודל בו המשתנה התלוי הוא מידת ההסכמה עם הטענה כי "צריך לאפשר פיתוח עסקים לא חקלאיים בישובים הכפריים משום שהם יכולים לשמש תחליף לעיסוק חקלאי"

לוח 4.23: פיתוח עסקים לא חקלאיים כתחליף לחקלאות

משתנה (x)	אומדן (b)	טעות התקן	מובהקות (p)
פיתוח עסקים לא חקלאיים כתעסוקה משלימה	0.564	0.056	<.0001
יש להטיל איסור מוחלט על פל"ח בקרקע חקלאית	-0.117	0.050	0.0206
יש להגן על השטחים החקלאיים באזור מפני שינוי ייעודם	-0.088	0.049	0.0712
מידת התמיכה בשימושי קרקע הממוקמים באזור המגורים: מבני תעסוקה ומשרדים	0.133	0.044	0.0026
מידת התמיכה בשימושי קרקע הפזורים במרחב הכפרי: אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים	0.064	0.036	0.0815
גיל:			
- קבוצות גיל 23-44 לעומת קבוצת גיל 45-54	-0.375	0.143	0.0091
- קבוצת גיל 45-54 לעומת קבוצת גיל +55	0.395	0.132	0.0030
R² – מקדם ההסבר		0.52	

N = 277

כפי שניתן לראות, שלושה משתנים מסבירים מובהקים ברמה של 10%, רמת המובהקות של שאר המשתנים היא 5%. אחוז ההסבר מגיע ל- 52%.

מהשוואת נתוני הלוח 4.23 עם נתוני הלוח 4.22 עולה, כי אף על פי שהתומכים בפיתוח עסקים לא חקלאיים בישובים הכפריים כתחליף לעיסוק חקלאי נוטים גם לתמוך בהשלמת העיסוק בחקלאות בתעסוקה אלטרנטיבית לא חקלאית, יש בעמדותיהם ובמאפייניהם שוני מסוים. כלומר, אלו התומכים בעסקים לא חקלאיים כתחליף לחקלאות, מוכנים להרחיק לכת אף יותר בכיוון זה.

כמובן, אלו התומכים בעסקים לא חקלאיים כתחליף לחקלאות, גם מתנגדים להטלת איסור על פל"ח בקרקע חקלאית, ובנוסף לכך מסתבר כי:

- הם גם לא חושבים שיש להגן על קרקע חקלאית באזור מפני שינוי ייעודה (קשר הפוך בין המשתנים);
- נוטים לתמוך במבני תעסוקה ומשרדים בישוב אף אם הם ממוקמים באזור המגורים;
- סבורים כי גם אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים, מתאימים להיות מוקמים במרחב הכפרי, זאת בניגוד לתומכי פל"ח כתעסוקה משלימה (לוח 4.22).
- כמו כן, יש גם הבדל מובהק בגיל בין תומכי פל"ח כתעסוקת תחליף לבין תומכי פל"ח כהשלמה: בקרב התומכים בעסקים לא חקלאיים כתחליף לחקלאות אנשים צעירים יותר

(קבוצות גילאים 23-44) וכן אנשים מבוגרים (מעל גיל 55), כאשר אנשים בגיל הביניים פחות תומכים ברעיון זה; זאת בניגוד לקשר בין גיל לתמיכה בפל"ח כתעסוקה משלימה (לוח 4.22).

בלוח 4.24 מוצגים ממצאי המודל שנאמד עבור המשתנה התלוי שהוא מידת ההסכמה עם הטענה כי "חשוב לשמור על הצביון הכפרי של המרחב הכפרי באזור המרכז".

לוח 4.24: שמירה על הצביון הכפרי

משתנה (x)	אומדן (b)	טעות התקן	מובהקות (p)
פעילות חקלאית תורמת לאיכות החיים של תושבי האזור	0.121	0.052	0.0211
יש להגן על השטחים החקלאיים באזור מפני שינוי ייעודם	0.120	0.042	0.0051
פעילות לא חקלאית בישוב הכפרי פוגעת באיכות חיים של תושביו	0.070	0.041	0.0887
תמריץ להמשיך עיסוק בחקלאות: תמיכה ישירה בעיבוד חקלאי (מענקי עיבוד)	0.129	0.052	0.0142
מידת התמיכה בשימושי קרקע הממוקמים באזור המגורים בישוב:			
- מוסדות תרבות	0.121	0.040	0.0026
- גני אירועים	-0.159	0.043	0.0003
גיל:			
- קבוצות גיל 45 ומעלה לעומת קבוצות גיל אחרות	0.359	0.119	0.0029
R² – מקדם ההסבר			0.29

N = 254

מלוח 4.24 נמצא, המשתנים המסבירים מובהקים ברמה של 5%, למעט משתנה אחד שרמת מובהקותו היא 10%; המודל מסביר כ- 29% מהשונויות במשתנה התלוי. ממצאי המודל מעידים, כי אלו מתושבי הישובים הכפריים המייחסים לשמירה על הצביון הכפרי חשיבות רבה יותר:

- סבורים כי פעילות חקלאית באזור הכפרי תורמת לאיכות החיים של התושבים, ולפיכך חשוב להגן על קרקע חקלאית מפני שינוי ייעודה לשימושים לא חקלאיים הפוגעים באיכות החיים;
- תומכים במענקי עיבוד על מנת לתמרץ חקלאים להמשיך בעיבוד חקלאי;
- מתנגדים באופן מובהק להקמת גני אירועים בסמיכות לאזור המגורים;
- הם, בעיקר, אנשים מבוגרים יותר: בגיל 45 ומעלה.

לוח 4.25 מציג ממצאי המודל בו המשתנה התלוי הוא מידת ההסכמה עם הטענה כי "פעילות חקלאית תורמת לאיכות החיים".

לוח 4.25: פעילות חקלאית תורמת לאיכות החיים

משתנה (x)	אומדן (b)	טעות התקן	מובהקות (p)
חשוב לשמור על הצביון הכפרי	0.214	0.064	0.0010
פעילות לא חקלאית באזור הכפרי פוגעת בנוף הכפרי	0.163	0.043	0.0002
תמריץ להמשך עיסוק בחקלאות: תמיכה ישירה בעיבוד חקלאי (מענקי עיבוד)	0.201	0.060	0.0009
מידת התמיכה בשימושי קרקע במרחב הכפרי :			
- גידול בעלי חיים (רפתות, לולים, סוסים וכד')	0.117	0.039	0.0030
- שטחים פתוחים טבעיים	0.109	0.051	0.0337
קיום תנאים לעיסוק בחקלאות: "לא יעסוק בחקלאות בכל מקרה ללא קשר עם התנאים"	-0.195	0.077	0.0124
צורת הישוב:			
- ישובים קהילתיים	0.162-	0.077	0.0361
- קיבוצים	0.159	0.066	0.0162
R² – מקדם ההסבר	0.34		

N = 255

כפי שניתן לראות, רמת המובהקות של כל המשתנים המסבירים היא 5%. המודל מסביר כ- 34% מהשונות במשתנה התלוי.

ראשית, ממצאי המודל עולה, קיימת הבדל מובהק בין תושבי הישובים הקהילתיים לבין תושבי הקיבוצים, מבחינת התייחסותם לפעילות חקלאית כפעילות התורמת לאיכות החיים. דהיינו, בניגוד לתושבי הקיבוצים הסבורים שהטענה הינה נכונה, תושבי הישובים הקהילתיים מטילים ספק בכך – סימן שלילי של המשתנה "צורת ישוב – ישובים קהילתיים" מעיד על כך. קטגוריה "מושבים" של המשתנה "צורת ישוב" לא יצאה מובהק, פירושה – קטגוריה זו אינה שונה באופן מובהק מערך הממוצע בין כל הקטגוריות ("מושבים", "קיבוצים" ו"ישובים קהילתיים"). בפרט, לפי האומדנים והסימנים של הקטגוריות המובהקות של המשתנה (0.162- ו- 0.159), התייחסותם של תושבי המושבים לטענה זו הינה חיובית, אך לא שונה באופן מובהק מ"התייחסות ממוצעת" של הנשאלים מכל צורות הישובים.

בנוסף, אותם נשאלים המסכימים כי פעילות חקלאית תורמת לאיכות חיים:

- יש להם סיכוי רב יותר לעסוק בחקלאות בעתיד, בין אם הם מגדירים את התנאים הספציפיים על מנת שיעסקו בה, ובין אם לאו. לחלופין, אלו שלא יעסקו בחקלאות בכל מקרה ללא קשר עם התנאים, נוטים לחשוב כי חקלאות אינה תורמת לאיכות חייהם.
- מסכימים בהחלט כי חשוב לשמור על הצביון הכפרי של האזור, כאשר פעילות לא חקלאית עלולה לפגוע בו;
- תומכים במענקי עיבוד על מנת לתמרץ חקלאים להמשיך בעיבוד חקלאי;
- סבורים כי שטחים פתוחים טבעיים ראויים למרחב הכפרי, וכן שדווקא פעילות חקלאית, כגון גידול בעלי חיים, יכולה לתרום לאיכות החיים.

בלוח 4.26 מוצגים ממצאי המודל שנאמד עבור המשתנה התלוי שהוא מידת ההסכמה עם הטענה כי "פעילות לא חקלאית בישובים הכפריים פוגעת באיכות החיים של תושביהם".

לוח 4.26: פל"ח פוגעת באיכות החיים

משתנה (x)	אומדן (b)	טעות התקן	מובהקות (p)
יש לפתח עסקים לא חקלאיים כתעסוקה משלימה	-0.190	0.055	0.0007
יש לשמור על הצביון הכפרי	0.162	0.073	0.0279
יש להגן על השטחים החקלאיים באזור מפני שינוי ייעודם	0.181	0.056	0.0014
פעילות לא חקלאית בישוב הכפרי פוגעת בנוף הכפרי	0.474	0.053	<.0001
מידת התמיכה בשימושי קרקע הממוקמים באזור נפרד בישוב: מחסנים	-0.065	0.038	0.0856
חקלאות כמקור הפרנסה: כ- 50% מכלל ההכנסה או יותר, לעומת פחות מ- 50% מכלל ההכנסה או כלל לא מחקלאות	0.382	0.187	0.0418
R² – מקדם ההסבר		0.50	

N = 278

נתוני לוח 4.26 מראים, למעט משתנה אחד שהוא מובהק ברמה של 10%, כל שאר המשתנים המסבירים מובהקים ברמה של 5%. המשתנים המסבירים מצליחים להסביר כ- 50% מהשונויות של המשתנה התלוי. ממצאי המודל מעידים כי אלו מתושבי הישובים הכפריים הסבורים כי פעילות לא חקלאית פוגעת באיכות החיים, הם:

- נוטים לחשוב כי אין לפתח עסקים לא חקלאיים גם כתעסוקה משלימה לחקלאות;
- סבורים כי פל"ח פוגעת גם בנוף הכפרי; קשר זה הוא החזק ביותר במודל, על כך מעידים אומדן המשתנה ורמת מובהקותו.
- בעד שמירה על הצביון הכפרי של האזור וסבורים כי לשם כך יש להגן על הקרקע החקלאית מפני שינוי ייעודה;
- מתנגדים באופן מובהק למחסנים, אפילו אם הם ממוקמים באזור נפרד בישוב;
- ממצע הגיוני וחשוב: פל"ח מפריע בעיקר לאלו שעבורם פעילות חקלאית מהווה מקור הכנסה חשוב.

לוח 4.27 מציג ממצאי המודל בו המשתנה התלוי הוא מידת ההסכמה עם הטענה כי "יש להגן על קרקע חקלאית מפני שינוי ייעודה".

לוח 4.27: הגנה על קרקע חקלאית מפני שינוי ייעודה

משתנה (x)	אומדן (b)	טעות התקן	מובהקות (pv)
חשוב לשמור על הצביון הכפרי	0.214	0.074	0.0040
יש לפתח עסקים לא חקלאיים כתחליף לעיסוק חקלאי	-0.119	0.054	0.0303
יש להטיל איסור מוחלט על הפעילות הלא חקלאית בקרקע חקלאית	0.208	0.052	<.0001
פעילות לא חקלאית באזור הכפרי פוגעת בנוף הכפרי	0.182	0.059	0.0024
צריך להסדיר את הפל"ח באמצעות כללים הקובעים סוג הפעילות המותרת, היקפה ומקומה	0.134	0.068	0.0516
פעילות לא חקלאית פוגעת באיכות החיים	0.174	0.059	0.0033
מידת התמיכה בהרחבת בנייה למגורים בישוב מחוץ לשטח הבנוי הקיים	-0.153	0.046	0.0009
מידת התמיכה בשימושי קרקע הממוקמים במרחב הכפרי: מחסנים	-0.079	0.045	0.0792
כוונת עיסוק בחקלאות בעתיד: "כן" או "אולי" לעומת "לא" או "לא יודע"	0.375	0.119	0.0017
R² – מקדם ההסבר	0.49		

N = 275

למעט שני המשתנים המובהקים ברמה של 10%, שאר המשתנים מובהקים ברמה של 5%. המודל מסביר כ- 49% מהשונות במשתנה התלוי. ממצאי המודל מלמדים כי:

- לתושבי הישובים הכפריים הסבורים שיש להגן על קרקע חקלאית מפני שינוי ייעודם, "דרישות מחמירות" ביותר בנוגע לאופיו של הנוף והמרחב הכפרי. בפרט, הם לא רק מודעים לחשיבות השמירה על הצביון הכפרי בו פוגעת הפעילות הלא חקלאית ועלולה לפגוע גם באיכות החיים, ולא רק תומכים בהסדרת הפל"ח בהתאם לכללים הברורים. מחזיקים דעה זו מסכימים גם עם הטענה "הקיצונית" והלא פופולארית (סעיף 4.4, איור 4.19) שיש להטיל איסור מוחלט על הפעילות הלא חקלאית בקרקע חקלאית.
- לאור הממצאים הקודמים, חשובים גם הממצאים הבאים: התומכים בהגנה על קרקע חקלאית מפני שינוי ייעודה מתנגדים לא רק לעסקים כגון מחסנים, אלא שבעיניהם הרחבת המגורים מעבר לשטח הבנוי של הישוב אינה רצויה, חרף הפופולאריות הכללית של רעיון ההרחבה ועיבוי הבניה הכפרית באזור (סעיף 4.5, איורים 4.6 – 4.8).
- כמו כן, לתומכים בהגנה על קרקע חקלאית קיים סיכוי גבוה לעסוק בחקלאות בעתיד.

מכלל התמריצים עבורם הנשאלים הביעו את דעתם, להלן מוצגים ממצאי המודל בו המשתנה התלוי הוא מידת ההסכמה עם הטענה כי "יש לתמרץ את החקלאי לעסוק בחקלאות על ידי ויתור על דמי חכירת קרקע לחקלאי המעבד את אדמתו". המודלים לגבי תמריצים אחרים אינם מוסיפים מידע מעניין לממצאים הקיימים. לוח 4.28 מציג ממצאי המודל.

לוח 4.28: ויתר על דמי חכירת קרקע לחקלאי המעבד את אדמתו

משתנה (x)	אומדן (b)	טעות התקן	מובהקות (p)
תמריצים:			
- מענקי עיבוד	0.347	0.055	<.0001
- הקלה במיסים	0.520	0.052	<.0001
חקלאות כמקור הפרנסה: כ- 50% מכלל ההכנסה או יותר, לעומת פחות מ- 50% מכלל ההכנסה או כלל לא מחקלאות	0.348	0.141	0.0140
הרחבת בנייה למגורים בישוב מחוץ לבנייה הקיימת	0.072	0.032	0.0274
R² – מקדם ההסבר	0.58		

N = 280

המשתנים המסבירים מובהקים ברמה של 5%, והמסבירים כ- 58% מהשונות במשתנה התלוי. ממצאי המודל מלמדים כי מי שתומך בסוג תמריץ זה:

- נוטה לתמוך באופן מובהק ביותר גם בשאר התמריצים עליהם נשאלו;
- יש לו סיכוי רב יותר להתפרנס מחקלאות;
- תומך בהרחבת המגורים מחוץ לישוב מגוריו.

כפי שניתן להסיק מממצאי המודלים, חלקם הקונסיסטנטיים עם תוצאות הבדיקות שהתקבלו באמצעות כלים סטטיסטיים אחרים שתוארו לעיל, ומחזקים אותן, וחלקם מלמדים על קשרים נוספים. בפרט, ממצאי המודלים מוסיפים ל"פרופיל" מדויק ופרטני יותר של מחזיקי דעות מסוימות, אף אם דעות אלו נראות דומות מאוד במהותן. כמו כן, המודלים מאפשרים להסיק מסקנות נוספות:

- 1) הטענה על חשיבות השמירה על הצביון הכפרי של האזור היא כללית ביותר בין כל ההיגדים המבטאים בצורה ובמידה זו או אחרת את הדעה החיובים בנוגע להמשך קיומו של האופי והנוף הכפרי באזור המרכז. כמו כן, גם אין הבדלים מובהקים בין צורות ישוב שונות;
- 2) "כפריות" של הנוף והמרחב הינו מושג רחב יותר, כאשר לדעתם של הנשאלים, חקלאות היא רק חלק ממונו;
- 3) למרות קונוטציה הפוכה של שתי הטענות: "פעילות חקלאית תורמת לאיכות החיים" ו"פעילות לא חקלאית פוגעת באיכות החיים", הם אינם בהכרח משקפים אך ורק את שני הפוכים, שכן מבחינת השפעתן של פעילות חקלאית או פעילות לא חקלאית על איכות החיים של התושבים, יש משמעות לסוג הפעילות החקלאית, לסוג השימושים הלא חקלאיים ולמיקומם במרחב.

5. עיקר הממצאים והמסקנות

באופן כללי, ממצאי המחקר הנוכחי מעידים על כך, כי המועצה האזורית דרום השרון שבתחומה נערך המחקר, מהווה אחד האזוריים האופייניים המייצגים את התמורות המתרחשות במגזר הכפרי, בייחוד במרכז הארץ: פגיעה דרמטית בתפקידה של חקלאות כמקור הכנסה עיקרית לאוכלוסייה הכפרית ויצאת האוכלוסייה הכפרית לשוקי עבודה עירוניים באזור, שינוי בשימושי

הקרקע ובנוף הפיזי. מרבית התושבים מצורות ישוב שונות תומכים בפיתוח עסקים לא חקלאיים בישוב כהשלמה או תחליף לעיסוק בחקלאות. ברם, המחקר מלמד על רצון התושבים לשמור על הצביון הכפרי של האזור ואף על פוטנציאל מסוים להמשך קיומה של חקלאות כחלק בלתי נפרד מהאופי הכפרי של האזור.

5.1 הממצאים העיקריים

מבנה התעסוקה וההכנסה

✓ בקרב תושבי המושבים, שיעור המועסקים בישוב המגורים נמוך בהרבה בהשוואה לקיבוצים, ואילו שיעור תושבי המושבים העובדים בישוב עירוני גבוה הרבה יותר מאשר בקיבוצים;

✓ מידת הסתמכותם של תושבי המושבים והקיבוצים על חקלאות כמקור ההכנסה העיקרית היא מועטה ביותר. עם זאת, במושבים נצפית שיעור גבוה במקצת של התושבים שעבורם עבודה בחקלאות מהווה לפחות חלק מהכנסתם. יתרה מכך, כשליש מהנשאלים במושבים רואים בחקלאות אופציה לעיסוקם העתידי. בקיבוצים שיעור הפוסלים לחלוטין את עיסוק בחקלאות בעתיד הוא גבוהה יותר;

✓ לדעתם של רוב הנסקרים, העניין של תמיכה ממשלתית, רווחיות כלכלית ואפשרות להתפרנס מחקלאות – אלו התנאים העיקריים העשויים להשפיע על הרצון ועל היכולת של חקלאים להמשיך לעסוק בחקלאות;

✓ הבדלים בכוונתם של הנשאלים לעסוק בחקלאות בעתיד קיימים גם בין הישובים השונים מאותו סוג. לדוגמה, משלושת הקיבוצים שנבדקו, קיבוץ רמת הכובש בולט באי-רצון מוחלט של תושביו לעסוק בחקלאות בעתיד, ואילו מושב גבעת חן בולט מבחינת "עתידו החקלאי" בין חמשת המושבים שהשתתפו במחקר;

✓ למרות העדר הזיקה לחקלאות אצל הרוב המכריע של תושבי הישובים הקהילתיים, כחמישית מכלל הנשאלים בישובים מסוג זה לא פוסלים את חקלאות כאופציה לעיסוקם העתידי;

✓ קיים קשר ישיר בין ההשכלה לבין אי-עיסוק בחקלאות: אנשים צעירים ומשכילים יותר נוטים לעבוד בשכר מחוץ לישוב מגורים ובעיקר, בעיר. חקלאות מהווה מרכיב חשוב יותר בהכנסתם של אנשים מבוגרים ופחות משכילים.

עמדות הנשאלים בנוגע למרכיבים ושימושי קרקע המעצבים את המרחב הכפרי

- ❖ חלק לא מבוטל של תושבי ישובים חקלאיים רואים בחיוב פיתוח עסקים לא חקלאיים בישוב, אך ברובם מחזיקים דעה כי עסקים אלו צריכים להיות מוקמים באזור נפרד המיועד לכך ולא בתוך מרקם המגורים. כמו כן, הדעה הרווחת היא שמיקומם של פעילויות ושימושי קרקע לא חקלאיים הפזורים במרחב הכפרי הוא פחות מועדף;
- ❖ תושבי הקיבוצים הביעו תמיכה חזקה יותר בפיתוח עסקים לא חקלאיים מאשר תושבי המושבים;

- ❖ תמיכתם של תושבי הישובים הקהילתיים בפעילות לא חקלאית היא מתונה הרבה יותר בהשוואה לתושבי המושבים והקיבוצים, למעט מוסדות הציבור המשרתים את תושבי הישובים. עם זאת, תושבי הישובים הקהילתיים פחות מתנגדים לשימושים הלא חקלאיים הפזורים במרחב הכפרי (ואף תומכים בחלק מהם), ומתנגדים בעוצמה רבה לשימושים אלו בישוב מגוריהם, אף המצויים באזור נפרד;
 - ❖ בתמיכה החזקה ביותר זכו מבנים ציבוריים האמורים לשרת את תושבי הישוב: מוסדות חינוך, תרבות וספורט, ובעיקר אם הם ממוקמים דווקא באזור המגורים;
 - ❖ עוצמת התמיכה בהרחבת שטחי הבנייה הכפרית היא זהה כמעט לחלוטין בקרב קבוצות הנשאלים מיישובים השונים, הן בנוגע לבניה הכפרית במרחב הכפרי, והן באשר להרחבת הבניה למגורים בתוך השטח הבנוי הקיים בישוב;
 - ❖ הרעיון לגבי אזור תעסוקה משותף למספר ישובים זכה לתמיכה מצד תושבי המושבים וישובים קהילתיים;
 - ❖ גני אירועים הוא סוג השימוש הלא חקלאי שמעורר התנגדויות בעוצמה רבה ביותר בקרב תושבי המושבים והישובים הקהילתיים, בעוד שבקיבוצים התושבים תומכים בגני אירועים הממוקמים מחוץ לאזור המגורים.
- המשיבים מכל סוגי הישובים סבורים כי הגידולים החקלאיים בשטחים הפתוחים (גידולי שדה ומטעים) ופעילות הקשורה לעיבוד מוצרים חקלאיים, הם המתאימים ביותר למרחב הכפרי. כמו כן, כלל הנשאלים מעריכים את השטחים הפתוחים, הטבעיים והמתוירים, כמרכיבים חשובים המעצבים את הנוף הכפרי באזור;
 - תושבי הקיבוצים מביעים תמיכה חזקה במאגרי מים למטרות חקלאיות ובפעילות הקשורה לגידול בעלי חיים. לעומתם, תושבי המושבים תומכים יותר בחממות למיניהם ובשטחי מרעה כפעילויות המתאימות למרחב הכפרי;
 - מרבית תושבי הישובים הקהילתיים אינם תומכים בגידול בעלי חיים, שכן פעילות חקלאית סביב משק-חי עלולה להוות מטרד עבורם. לעומת זאת, חממות למיניהם מהוות מרכיבים המתאימים למרחב הכפרי, לדעתם;
 - התייחסות שונה של הנשאלים נצפית בנוגע לאטרקציות תיירותיות; לדעתם של תושבי המרחב הכפרי, אטרקציות ופעילויות של התיירות הכפרית אשר מבוססות על פעילות חקלאית במהותה (גידול סוסים – רכיבה על סוסים, עיבוד מוצרים חקלאיים (מחלבות או יקבים) – בתי קפה או חנויות למכירתם)), הן תואמות יותר את האופי הכפרי של האזור ומשתלבות בו, מאשר דפוסי נופש ואטרקציות תיירותיות שאין להם זיקה כלשהי למהות חקלאי-כפרי;
 - פעילות כלכלית אינטנסיבית (כגון, מתחמי מסחר ותעסוקה גדולים) לא זכתה בתמיכה חזקה במיוחד מתושבי הישובים מסוגים השונים;
 - שימושי קרקע הכי לא פופולאריים במרחב הכפרי הם אתרי סילוק פסולת וטיהור שפחים, לדעתם של תושביו.

באופן כללי, מידת תמיכתם של הנשאלים בשימושים לא חקלאיים, מסחריים ואחרים, היא פחותה יותר בהשוואה לתמיכה בפעילויות ושימושי קרקע חקלאיים, בשטחים הפתוחים ובפעילויות תיירות ונופש.

עמדות הנשאלים באשר לכיווני פיתוח במגזר הכפרי

התייחסות לפעילות החקלאית

- הרוב המכריע של הנשאלים מכל הישובים מודעים לחשיבות השמירה על הצביון הכפרי במרחב הכפרי במרכז הארץ, אולם הדעה לגבי הצורך בהגנה על השטחים החקלאיים באזור מפני שינוי ייעודם, אינה כה מכרעת;
- מרבית התושבים סבורים כי הפעילות החקלאית תורמת לאיכות החיים, ודעה זו חזקה יותר בקיבוצים ובמושבים מאשר בישובים הקהילתיים. עם זאת, פחות משליש מתושבי הישובים הקהילתיים חושבים שפעילות חקלאית בשטחים הגובלים עם הישוב, פוגעת באיכות החיים של תושביו.

התייחסות לאפשרויות התמרוץ לפעילות החקלאית

- תושבי הקיבוצים תומכים באופן חזק יותר בכל התמריצים האפשריים שהוצעו להערכה, בהשוואה לתושבי המושבים והישובים הקהילתיים;
- תושבי הקיבוצים והמושבים אחדים למדי בתמיכתם בתמריץ, כגון: מענקי עיבוד, בעוד שבקרב תושבי הקיבוצים ניכרת תמיכה גבוהה יותר בתמריצים, כגון: ויתור על דמי חכירת קרקע לחקלאי המעבד אדמתו, והקלה במיסים.

התייחסות לפעילות הלא חקלאית בישובים הכפריים ובמרחב הכפרי

- הדעה כי פעילות לא חקלאית יכולה לשמש תעסוקה משלימה לחקלאות, היא רווחת יותר מאשר הטענה כי יש לפתח פעילות לא חקלאית כתחליף לעיסוק בחקלאות;
- תושבי הקיבוצים תומכים בפיתוח עסקים לא חקלאיים (הן כתעסוקה משלימה לחקלאות והן כתחליף לה), באופן חזק יותר מאשר תושבי המושבים והישובים הקהילתיים;
- מרבית הנשאלים מתנגדים לאיסור מוחלט של הפעילות הלא חקלאית בקרקע חקלאית;
- הרוב המכריע של המשיבים סבורים כצריך להסדיר את הפעילות העסקית הלא חקלאית בישובים באמצעות כללים ברורים הקובעים את סוג הפעילות המותרת, היקפה ומיקומה;
- חרף ההתייחסות החיובית לפיתוח עסקים לא חקלאיים בישוב, רוב הנשאלים מסכימים עם הטענה כי פעילות לא חקלאית באזור הכפרי פוגעת בנוף הכפרי. יתרה מכך, שיעורים לא מבוטלים של המשיבים סבורים כי פליח בישובים פוגעת גם באיכות החיים של התושבים, אם כי טענה זו זכתה בתמיכה מתונה יותר.

אפשרות להקלאות תיירותית

- הדעה הרווחת בקרב תושבי הקיבוצים כי אחד המקורות לפרנסה נוספת הוא פיתוח חקלאות תיירותית הנשענת על המשק החקלאי. במילים אחרות, בקיבוצים קיים פוטנציאל לא מבוטל לחקלאות תיירותית, לדעתם של תושביהם. בעיקר, תומכים הנשאלים בפעילות מודרכת ומאורגנת שהקיבוץ יכול להרוויח ממנה (כגון, קטיף מודרך או עיבוד מודרך של תוצרת חקלאית);
- תושבי המושבים שהתייחסו לסוגיה זו, גילו התייחסות מפקפקת יותר; בין החסמים המונעים מבעל משק חקלאי במושב ליזום ולפתח פעילות תיירותית סביב משקו החקלאי מצוינים הנשאלים חוסר מודעות סביבתית אצל הציבור הרחב;
- לדעתם של התומכים בחקלאות התיירותית, הן בקיבוצים והן במושבים, התנאים הנדרשים לפיתוחה הינם תמיכה כלכלית של הממשלה, יזמות, הדרכה והכשרת חקלאים-מדריכים, כדאיות כלכלית למפעילים (חקלאים), תמיכה משפטית, ארגונית ותקשורתית ברמות שונות, החל מהנהלת הישוב וכלה במינהל וממשלה;

5.2 מסקנות והמלצות

✚ מרבית תושבי המרחב הכפרי אכן תומכים, במידה זו או אחרת, בעסקים לא חקלאיים, אולם ממצאי המחקר רומזים כי בעבור לחלק מתושבי הישובים החקלאיים, וכנראה חלק לא מבוטל, תמיכה זו נגזרת מחוסר ברירה. דהיינו, חרף הכרסום בתפקידה של חקלאות לשמש תעסוקה ומקור הכנסה עיקריים בכפר במרכז הארץ, נתוני הבדיקה מעוררים "אופטימיות זעירה" בנוגע לגורלה של חקלאות באזור. הדעה הרווחת בין תושבי הישובים הכפריים, לרבות תושבי הישובים הקהילתיים, כי ניתן "להחיות" את החקלאות באזור המרכז באמצעות מערכת התמריצים השונים. כלומר, בתנאים המעודדים קיים פוטנציאל מסוים לעיסוק בחקלאות, אף בקרב תושבים "חדשים" במגזר הכפרי ללא זיקה לחקלאות. ייתכן, כי זאת התוצאה, בין היתר, של מודעות התושבים לכך שללא חקלאות אין הצביון הכפרי במרחב שהם בחרו לחיות בו. ברם, על מנת להבטיח קיומו של חקלאות במרכז הארץ, יש צורך חיוני שגם הצעירים והמשכילים ימצאו עניין, ובעיקר עניין כלכלי, בעיסוק חקלאי. כלומר, הפגיעה הקשה ביכולת להתפרנס מחקלאות אשר התעצמה עם השנים הביאה לכך, שאנשים צעירים ומשכילים, להם קל יותר למצוא מקור הכנסה אלטרנטיבי, נוטים לא לעסוק בחקלאות בשיעורים גבוהים יותר מאשר אנשים מבוגרים ובעלי השכלה נמוכה יחסית.

✚ ממצאי המחקר מלמדים על תמיכתם של מרבית תושבי המרחב הכפרי בפעילות מסחרית מינורית (בתי קפה, מסעדות, חנויות, גלריות וכד'), כאשר תושבי הקיבוצים והמושבים רואים בפעילות זו, בעיקר, אפשרות תעסוקה אלטרנטיבית, בעוד שתושבי ההרחבות והישובים הקהילתיים תומכים בפעילות מסוג זה כמספקת מוצרים או צרכי בילוי ופנאי. לעומת זאת, תושבי המרחב הכפרי, בין אם הינם עוסקים בחקלאות ובין אם לאו, לא בהכרח תומכים במתחמי מסחר ותעסוקה גדולים הממוקמים במרחב הכפרי באזור

המרכז ; זאת בניגוד לדעה הרווחת הן בקרב כלל הציבור והן בקרב אנשי מקצוע ומקבלי החלטות. מכאן, תוך קבלת ההחלטות בנוגע להקמתם ומקומם של שימושי קרקע, כגון מרכזים מסחריים גדולים באזור הכפרי ראוי לשקול, בין היתר, את התייחסותם של תושביו.

תושבי המגזר הכפרי מביעים תמיכה רבה בהמשך קיומו של המרחב הכפרי ובשמירה על אופיו הכפרי. עם זאת נראה, כי מהותה של "כפריות" המרחב מתבטאת, לדעתם, לא רק בחקלאות. מכאן, ניתן להסיק, בין היתר, כי הבניה החדשה באזור הכפרי, בה תומכים תושבי האזור, צריכה לשאת אופי כפרי, והפלי"ח המוסדר לפי הכללים הברורים ראוי למקם באזורים המיועדים לכך בישובים או צמוד אליהם על מנת להגיע לפגיעה מינימאלית, ככל האפשר, בנוף הכפרי של האזור.

תפיסותיהם ועמדותיהם של הנשאלים בנוגע לכיווני פיתוח המרחב הכפרי הינן, במידה רבה, פונקציה של תחום עיסוקם: פיתוח עסקים לא חקלאיים בקרקע חקלאית זכה בתמיכה פחותה הרבה יותר (ואף להתנגדות) אצל תושבי המרחב הכפרי שעדיין מתפרנסים, לפחות באופן חלקי, מחקלאות וכן לא פוסלים אפשרות זו לעתיד.

לאור ממצאי המחקר הנוכחי המלמדים על המגמה החיובית בהתייחסותם של תושבי הישובים הכפריים לפיתוח התיירות הכפרית והחקלאות התיירותית, וכן בהתחשב בתוצאות המחקר הקודם (פליישמן, פייטלסון, 2007) המעידות על קיומה של אוכלוסיית היעד בעלת עניין בפעילויות הנופש סביב משק חקלאי, ניתן להסיק:

- על כדאיות כלכלית להשקיע ב"מפגש המוצלח" בין הביקוש לתיירות ולפעילויות נופש בעלות מהות ואופי כפריים-חקלאיים, לבין היצע המוצר התיירותי שיווקי המבוסס על ארגון המשק החקלאי על מגוון פעילויותיו;
- על קיומו של הגורם החשוב ביותר למימוש המדיניות לשמירה על חקלאות נופית ועל צביון הכפרי של המרחב הכפרי באזור המרכז; דבר המהווה מידע חיוני לאנשי מקצוע (מתכננים) ולמקבלי החלטות;
- על כך כי ניתן לראות בתיירות כפרית-חקלאית חלק מפעילות המשק החקלאי ואחת האטרנטיבות הנוספות לתעסוקה.

דהיינו, לענף התיירות החקלאית במרכז הארץ קיים פוטנציאל מבטיח להשלים, בעיקר, את התיירות החד-יומית. על ידי פיתוח הענף ניתן להשיג מספר יעדים:

- ✓ להגדיל הפעילות הכלכלית והתעסוקתית במרחב הכפרי על ידי שילוב התיירות בתוך אמצעי הייצור;
- ✓ להציע מוצר תיירותי מבוקש ומגוון ולמשוך מבקרים למטרות ביקור, חוויה או לימוד;
- ✓ לעלות מודעות הציבור לערכים סביבתיים ולחשיבות השמירה על הערכים הכפריים-מסורתיים ועל המרחב הכפרי, תוך שיפור תדמית החקלאיים שנשחק בשנים האחרונות;

✓ לגרום להעלאת חשיבותה של חקלאות בתפקידה המחודשת כמקור להכנסה לבעלי המשק ולקיבוצים העוסקים בחקלאות, תוך שמירה על איכות החיים ואיכות הסביבה ביישוב;

✓ ובכך, להציע לחקלאים פתרון, חלקי לפחות, שיאפשר לא רק להמשיך להתגורר בכפר, אלא גם להמשיך בפעילות החקלאית ולהתפרנס ממנה.

המלצות הנגזרות מכך:

יש לתמוך בתיירות כפרית-חקלאית בכל הרמות, החל ממשרדי הממשלה (תיירות, חקלאות ואחרים) וכלה בהנהלת ישוב כפרי מסוים. בהתאם לכך, יש להסדיר את התיירות הכפרית-חקלאית על פי מדיניות תכנון עקבית לא רק ברמה הארצית והאזורית, אלא גם ברמה מקומית-פרטנית שמטרתה העיקרית לצמצם את החסמים הביורוקרטים אשר מונעים מחקלאים לפתח את הפעילות. יש לעודד ולסייע ליזמים-חקלאים-ישובים לפתח תיירות כפרית-חקלאית בליווי העסק משלב הרעיון ועד לשיווק וביסוס העסק. הסיוע יכול לבוא לידי ביטוי, בין היתר, בסיוע פיננסי (מענקים) בשלב הקמת העסק ובתפעולו, בסיוע טכני וארגוני בקידום פעילויות כגון קטיף ועיבוד מודרך של תוצרת חקלאי, מכירות ושיווק ("פסטיבלים" למיניהם שהופכים להיות יותר ויותר פופולריים בקרב הישראלים: "פסטיבלים" של יינות, גבינות, תבלינים וכד').

ברור כי דינאמיקה של שינויים במגזר הכפרי בארץ, המוכרת גם בארצות מפותחות אחרות כחלק מהתאמה לתנאים הכלכליים של העולם המודרני, תמשיך גם בעתיד. ברם, ממצאי המחקר מעידים כי חקלאות במרכז הארץ אינה "סוס מת" ואפשר לראות את ניצני "תחייתה" באופייה החדש. באמצעות כלים כלכליים, תכנוניים ורגולטיביים ניתן לעצב ולארגן את המרחב הכפרי באופן יעיל, לרבות על ידי איזורו (zoning – חלוקה פונקציונאלית של השטח), בניסיון להגיע לרווחתם של כל הגורמים המעצבים את המרחב והנוף הכפרי.

המחקר הנוכחי והקודם לו בדקו את כיווני הפיתוח למרחב הכפרי באזור המרכז כפי שהם נתפסו על ידי קבוצות עניין שונות, לרבות תושבי הישובים הכפריים לסוגיהם (המחקר הנוכחי) ואנשי מקצוע (המקור הקודם, פליישמן ופייטלסון, 2007). ממצאי המחקרים הללו עשויים לספק מידע חיוני לקביעת מדיניות תכנונית אופרטיבית באשר לעיצוב המרחב הכפרי בכלל, ובאזור המרכז בפרט, במטרה לשמור על הנוף ועל הצביון הכפרי-חקלאי.

תוכניות ברמה המקומית מהוות כלי פעיל שאמור לבטא את התוכן האופרטיבי של המדיניות וההחלטות האסטרטגיות בנוגע לפיתוח המרחב הכפרי, ולקשר בינו לבין מגוון העמדות והציפיות של תושביו, לרבות של אלו שעדיין עוסקים בחקלאות. אולם, המתרחש במגזר הכפרי, סוגיות וקונפליקטים רבים בשימושי קרקע במרחב הכפרי מעידים על כך, כי מדיניות תכנונית ברמה המקומית לא בהכרח מהווה גורם המבטא מדיניות תכנונית ברמה הארצית וגם לא בדיוק תואם את עמדות תושבי המגזר הכפרי. לכן, חשוב לבדוק מה מידת ההתאמה (או אי-התאמה) בין הגורמים השונים, בין הציפיות והעמדות לבין החלטות שונות ברמה המקומית, וכן את תפקידן של הרשויות והועדות המקומיות בתהליך זה. נושאים אלו ואחרים ראויים למחקרים נוספים.

מראי מקום

- אלתרמן ר., האן א., 2004, "הכלים לשמירה על שטחים פתוחים", המרכז לחקר העיר והאזור, הטכניון, חיפה.
- אמדור ל., אבנימלך י., צבן ח., 2005, "שמירה על המרחב הכפרי הזכות לעבד – החובה לעבד מודל יישום "חקלאות בת-קיימא" באזורים חקלאיים נבחרים", המוסד שמואל הנאמן, טכניון, חיפה
- אמדור ל., צבן ש., כהן ט., צבן ח., 2007, "פיתוח כלכלי בר-קיימא של יישוב כפרי בישראל: חקר מקרה – קיבוץ בהרי ירושלים", דו"ח מחקר, נקודת ח"ן.
- ברשישת א., פייטלסון ע., 1998, "התפשטות היזמות הפרטית בקרקע ציבורית", מכון פלורסהיימר, ירושלים.
- האן א., 2004, שימושים חורגים בשטחים החקלאיים הפתוחים", מכון ירושלים לחקר ישראל, ירושלים.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל, 2005.
- כהן א., סופר מ., 2007, "תמורות במושבים בשולי מטרופולין: מקרה חקר המועצה האזורית חוף הכרמל", קרקע, 63 : 94-123.
- חשן א., לסטר ר., 2005, "שימוש בחקיקה בלתי-ייעודית לשמירה על שטחים חקלאיים ופתוחים", מכון ירושלים לחקר ישראל, ירושלים.
- משרד החקלאות, 2004, ריכוז הנתונים על החקלאות והכפר בשנים 2001-2002, הרשות לתכנון ופיתוח החקלאות ההתיישבות והכפר.
- פייטלסון ע., 1995, שמירת השטחים הפתוחים בנקודת מפנה, אופקים בגיאוגרפיה 42-43 : 7-22.
- פליישמן ל., פייטלסון ע., 2007, "נוף כפרי פתוח, מציאות ודימוי: תפיסות המרחב הכפרי באזור המרכז בעיני הציבור", מכון ירושלים לחקר ישראל.
- פרנקל ואשכנזי, 2005, "חזון בר-קיימא מול מציאות זוחלת תבנית הזחילה העירונית בישראל", מוסד שמואל הנאמן, הטכניון, חיפה.
- צבן ח., פלר נ., אמדור ל., אבנימלך י., אילן א., 2004, "חקלאות בת-קיימא במכלול שמירת ערכם של שטחים פתוחים בישראל", כתב עת ליער, חורש וסביבה, גליון 5-6.
- קמחי א., פוט ה., 2004, "סקר תושבים ובעלי תפקידים במגזר הכפרי", בתוך "עבודה מקדימה למחקר על עתיד המגזר הכפרי וההתיישבות", ערך א. קמחי, המרכז למחקר בכלכלה חקלאית.
- שמש-עדני א., 2002, "הערך הכלכלי של סוגי נוף חקלאיים", דו"ח מחקר המוגש לקרן לקידום ערכי נוף וסביבה באזורים חקלאיים בישראל (נקודת ח"ן).
- Feitelson E., 1999, "Social norms, rationales and policies: reframing farmland protection in Israel", *Journal of Rural Studies*, 15: 431-446.
- Garrod B., R. Wornell and R. Youell, 2006, "Re-conceptualizing rural resources as countryside capital: The case of rural tourism", *Journal of Rural Studies*, 22 (1): 117-128.
- Kimhi A., 1998, "Institutional environment, ideological commitment, and farmers' time allocation: the Case of Israeli moshavim", *Economic Development and Cultural Change*, 47: 27-44.
- Kislev Y., Z. Lerman and P. Zusman, 1991, "Recent experience with cooperative farm credit in Israel", *Economic Development and Cultural Change*, 39: 773-789.
- Roberts L. and D. Hall, 2001, *Rural Tourism and Recreation: Principles to Practice*. CABI, Wallingford.

Robinson G., 2004, *Geographies of Agriculture: Globalization, Restructuring and Sustainability*. Pearson Education Limited, Harlow.

Sofer M., 2001, "Pluriactivity in the Moshav: family farming in Israel", *Journal of Rural Studies*, 17: 363-375.

Sofer M., 2005, "The future of family farming in Israel: The second generation in the Moshav", *The Geographical Journal*, 171: 357-368.

נספח 1

שאלון המושבים

1. כמה שנים אתה/את מתגורר/ת במושב _____

2. מהו מעמד המגורים שלך במושב?

- בעלת/ת משק חקלאי
- בעלת/ת בית מגורים
- מתגורר/ת בשכירות
- אחר, נא לפרט _____

3. באיזו מידה אתה/את מתפרנס/ת מחקלאות?

- רק מחקלאות
- יותר מ- 50% מסך ההכנסה הוא מחקלאות
- בערך 50% מסך ההכנסה הוא מחקלאות
- פחות מ- 50% מסך ההכנסה הוא מחקלאות
- כלל לא

4. האם בכוונתך לעסוק בפעילות חקלאית בעתיד?

- כן
- אולי
- לא
- לא יודע

5. אילו תנאים נדרשים בכדי שתעסוק/תעסקי בפעילות חקלאית בעתיד?

- עובדים זרים
- מימון / הון
- מים
- תשואה גבוהה יותר
- תמיכה ממשרד החקלאות
- אחר (נא לפרט) _____

-
- אין צורך בתנאים מיוחדים כדי שאעסוק בחקלאות בעתיד
 - לא אעסוק בחקלאות בכל מקרה

6. לפניך רשימת פעילויות ושימושי קרקע האפשריים במושב.

באיזו מידה אתה/את תומך/ת בשימושים אלו במושב מגוריד (באם שימושים אלו קיימים בפועל או לא).

1 מתנגד מאוד	2 מתנגד	3 לא תומך, אך לא מתנגד	4 תומך	5 תומך מאד	שימושי קרקע
					שטחי עיבוד חקלאי ומגורים קיימים בלבד
					<u>באזור בתי המגורים:</u>
					- מוסדות חינוך (גנים, בתי-ספר)
					- מוסדות תרבות
					- מתקני ספורט (מגרשי ספורט, בריכת שחייה, מכון כושר)
					- חדרי אירוח (צימרים)
					- מסעדות, בתי קפה, חנויות, גלריות וכיו"ב
					- אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים וכיו"ב
					- מבנים הקשורים לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם כגון: יקבים, מחלבות, בתי בד, וכד'
					- מחסנים
					- מבני תעסוקה ומשרדים
					- גני אירועים
					<u>באזור נפרד:</u>
					- מוסדות חינוך (גנים, בתי-ספר)
					- מוסדות תרבות
					- מתקני ספורט (מגרשי ספורט, בריכת שחייה, מכון כושר)
					- חדרי אירוח (צימרים)
					- מסעדות, בתי קפה, חנויות, גלריות וכיו"ב
					- אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים וכיו"ב
					- מבנים הקשורים לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם כגון: יקבים, מחלבות, בתי בד, וכד'
					- מחסנים
					- מבני תעסוקה ומשרדים
					- גני אירועים
					מבני תעסוקה ומשרדים <u>באזור נפרד</u> המשמש <u>אזור תעסוקה</u> <u>משותף למספר ישובים</u>
					הרחבת המגורים <u>בתוך</u> השטח הבנוי הקיים
					הרחבת המגורים <u>מחוץ</u> לשטח הבנוי הקיים

7. באיזו מידה לדעתך פעילויות ושימושי קרקע הבאים מתאימים למרחב הכפרי באזור המרכז?

1 לא מתאים כלל	2 לא מתאים	3 ניטרלי	4 מתאים	5 מתאים מאד	שימושי קרקע
					פעילויות ושימושים חקלאיים:
					• שטחים חקלאיים:
					- מטעים, פרדסים וכרמים
					- גידולי שדה בשטח פתוח
					- בתי רשת
					- חממות מפלסטיק
					- שטחים למרעה
					• גידול בעלי חיים (רפתות, לולים, צאן, דגים, סוסים)
					• מאגרי מים למטרות חקלאות
					• פעילות חקלאית הקשורה לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם כגון: יקבים, מחלבות, בתי בד, וכד'
					שטחים פתוחים, פעילויות ושימושי נופש ותיירות:
					- שטחים פתוחים טבעיים
					- שטחים פתוחים מתוררים, עם שבילי הליכה/אופניים, מסלולים, מוקדי עניין ונקודות תצפית
					- אגמים למטרות נופש
					- צימרים
					- אטרקציות תיירותיות, כגון חוות סוסים וכיו"ב
					- אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים וכיו"ב
					פעילויות ושימושים מסחריים:
					- פעילות מסחרית מינורית, כגון: בתי קפה, גלריות וכיו"ב
					- מחסנים
					- פעילות כלכלית אינטנסיבית, כגון: מתחמי מסחר ותעסוקה גדולים וכיו"ב
					גני אירועים
					שטחי בינוי להרחבת יישובים כפריים (בנייה כפרית)
					פעילות הקשורה לאיכות הסביבה (אתרי סילוק פסולת, מכון לטיהור שפכים וכד')

8. האם ישנם פעילויות ו/או שימושי קרקע נוספים שלדעתך מתאימים?

- למושב מגורך _____

- למרחב הכפרי באזור המרכז _____

9. מהי מידת הסכמתך עם ההיגדים הבאים?

1 לא מסכים כלל	2 לא מסכים	3 ניטראלי	4 מסכים	5 מסכים מאד	
					צריך לאפשר פיתוח עסקים לא חקלאיים ביישובים כפריים משום שהם יכולים לשמש תעסוקה משלימה לחקלאי חשוב לשמור על הצביון הכפרי במרחב הכפרי באזור המרכז
					צריך לאפשר פיתוח עסקים לא חקלאיים ביישובים כפריים משום שהם יכולים לשמש תחליף לעיסוק חקלאי
					צריך להטיל איסור מוחלט על הפעילות הלא חקלאית בקרקע חקלאית
					הפעילות החקלאית באזור הכפרי תורמת <u>לאיכות החיים של התושבים</u>
					יש צורך לתמרץ את החקלאים כדי שימשיכו בפעילות חקלאית, באמצעות:
					- תמיכה ישירה בעיבוד חקלאי (מענקי עיבוד)
					- ויתור על דמי חכירת קרקע לחקלאי המעבד אדמתו
					- הקלה במיסים
					- הגנה מתביעות בגין פעילות חקלאית הסמוכה לאזור מגורים
					- אחר, נא לפרט _____
					פעילות לא חקלאית באזור הכפרי פוגעת <u>בנוף הכפרי</u>
					יש להגן על השטחים החקלאיים באזור מפני שינוי יעודם
					צריך להסדיר את הפעילות העסקית (הלא חקלאית) ביישובים כפריים באמצעות כללים הקובעים את סוג הפעילות המותרת, היקפה ומקומה
					פעילות לא חקלאית ביישובים כפריים פוגעת <u>באיכות החיים של תושביהם</u>

אם אתה/את עוסק/ת בחקלאות, תענה/תעני, בבקשה, על השאלה הבאה. אם לא, עברי/י לשאלה 11

10. האם אתה/את מעונין/ת לשלב את עיסוקך בחקלאות עם חקלאות תיירותית ולפתוח את המשק שלך לציבור הרחב? נא להתייחס לכל אחת מהאפשרויות הבאות.

(לידיעתך: קיום פעילות כלשהי בתשלום לא סותר ולא תגרע מהתמיכה לחקלאי)

לא רלוונטי	לא	אולי	מעוניין	פעילות כבר קיימת	
					פתיחת שבילי הליכה למעבר <u>חופשי</u> לציבור במשק החקלאי
					<u>פעילות בתשלום:</u>
					- סיורים מודרכים במשק
					- קטיף מודרך
					- סיורי טעימה
					- עיבוד מודרך של תוצרת חקלאית
					- פעילות אחרת, נא לפרט _____

מהם החסמים המונעים ממוך פיתוח חקלאות תיירותית על בסיס המשק החקלאית שלך?

11. מהו מקור ההכנסה העיקרי של משפחתך?

- משק חקלאי

- עבודה בשכר

- עסק עצמאי

- אחר, נא לפרט _____

12. מקום עבודתך נמצא:

- במושב המגורים

- ביישוב כפרי אחר

- בישוב עירוני

- אחר, נא לפרט _____

13. האם אתה/את סבור/ה שילדיך ירצו להתגורר במושב שלך?

- כבר גרים במושב שלי

- ירצו להתגורר במושב שלי

- לא ירצו להתגורר במושב שלי

- ילדי כבר גרים ביישוב אחר (יישוב חקלאי / ישוב קהילתי / עיר / אחר _____)

- לא יודע

- לא רלוונטי

14. לאיזו קבוצת גיל אתה/את משתייך/ת?

- א. 23-34
- ב. 35-44
- ג. 45-54
- ד. 55-64
- ה. +65

15. ציין/י בבקשה את רמת השכלתך

- א. יסודית או פחות (עד 8 שנים לימוד)
- ב. השכלה תיכונית (חלקית או מלאה – 9-12 שנות לימוד)
- ג. לימודים חלקיים באוניברסיטה/ ביה"ס טכני
- ד. תואר ראשון באוניברסיטה/ ביה"ס טכני
- ה. תואר שני ומעלה

16. מצב משפחתי

- א. נשוי/אה או חי עם בן/בת זוג
- ב. אחר _____

17. מספר ילדים המתגוררים בבית המגורים שלך באופן קבוע _____

18. האם נולדת בישראל?

- א. כן
- ב. לא ציין/י בבקשה את ארץ המוצא שלך _____ ושנת עלייתך _____

19. האם ברשות משפחתך כלי רכב?

- א. כן, מס' כלי רכב _____
- ב. לא

שאלון קיבוצים

1. מהו המעמד שלך בקיבוץ?

- חבר קיבוץ (כמה שנים _____)
- בן/בת זוג של חבר קיבוץ
- מתגורר/ת בשכירות
- אחר, נא לפרט _____

2. כמה שנים אתה/את מתגורר/ת בקיבוץ?

3. האם תעסוקתך היא בחקלאות?

- רק בחקלאות
- יותר מ- 50% מסך התעסוקה הוא בחקלאות
- בערך 50% מסך התעסוקה הוא בחקלאות
- פחות מ- 50% מסך התעסוקה הוא בחקלאות
- לא עוסק בחקלאות

4. האם בכוונתך לעסוק בפעילות חקלאית בעתיד?

- כן
- אולי
- לא
- לא יודע

5. אילו תנאים נדרשים בכדי שתעסוק/י בפעילות חקלאית בעתיד?

(א)

(ב) אין צורך בתנאים מיוחדים כדי שאעסוק בחקלאות בעתיד

(ג) לא אעסוק בחקלאות בכל מקרה

6. לפניך רשימת פעילויות ושימושי קרקע האפשריים בישוב הכפרי.

באיזו מידה אתה/את תומך/ת בשימושים אלו בקבוצך (באם השימושים קיימים בפועל או לא).

1 מתנגד מאוד	2 מתנגד	3 לא תומך, אך לא מתנגד	4 תומך	5 תומך מאד	שימושי קרקע
					שטחי עיבוד חקלאי ומגורים קיימים בלבד
					<u>באזור בתי המגורים:</u>
					- מוסדות חינוך (גנים, בתי-ספר)
					- מוסדות תרבות
					- מתקני ספורט (מגרשי ספורט, בריכת שחייה, מכון כושר)
					- חדרי אירוח (צימרים)
					- מסעדות, בתי קפה, חנויות, גלריות וכיו"ב
					- אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים וכיו"ב
					- מבנים הקשורים לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם כגון: יקבים, מחלבות, בתי בד וכד'
					- מחסנים
					- מבני תעסוקה ומשרדים
					- גני אירועים
					<u>באזור נפרד:</u>
					- מוסדות חינוך (גנים, בתי-ספר)
					- מוסדות תרבות
					- מתקני ספורט (מגרשי ספורט, בריכת שחייה, מכון כושר)
					- חדרי אירוח (צימרים)
					- מסעדות, בתי קפה, חנויות, גלריות וכיו"ב
					- אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים וכיו"ב
					- מבנים הקשורים לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם כגון: יקבים, מחלבות, בתי בד, וכד'
					- מחסנים
					- מבני תעסוקה ומשרדים
					- גני אירועים
					הרחבת המגורים <u>בתוך</u> השטח הבנוי הקיים
					הרחבת המגורים <u>מחוץ</u> לשטח הבנוי הקיים

7. באיזו מידה לדעתך פעילויות ושימושי הקרקע הבאים מתאימים למרחב הכפרי באזור המרכז?

1 לא מתאים כלל	2 לא מתאים	3 ניטראלי	4 מתאים	5 מתאים מאד	שימושי קרקע
					פעילויות ושימושים חקלאיים:
					• שטחים חקלאיים:
					- מטעים, פרדסים וכרמים
					- גידולי שדה בשטח פתוח
					- בתי רשת
					- חממות מפלסטיק
					- שטחים למרעה
					• גידול בעלי חיים (רפתות, לולים, צאן, דגים, סוסים)
					• מאגרי מים למטרות חקלאות
					• פעילות חקלאית הקשורה לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם כגון: יקבים, מחלבות, בתי בד, וכד'
					שטחים פתוחים, פעילויות ושימושי נופש ותיירות:
					- שטחים פתוחים טבעיים
					- שטחים פתוחים מתוירים, עם שבילי הליכה/אופניים, מסלולים, מוקדי עניין ונקודות תצפית
					- אגמים למטרות נופש
					- צימרים
					- אטרקציות תיירותיות, כגון חוות סוסים וכיו"ב
					- אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים וכיו"ב
					פעילויות ושימושים מסחריים:
					- פעילות מסחרית מינורית, כגון: בתי קפה, גלריות וכיו"ב
					- מחסנים
					- פעילות כלכלית אינטנסיבית, כגון: מתחמי מסחר ותעסוקה גדולים וכיו"ב
					גני אירועים
					שטחי בינוי להרחבת יישובים כפריים (בנייה כפרית)
					פעילות הקשורה לאיכות הסביבה (אתרי סילוק פסולת, מכון לטיהור שפכים וכד')

8. האם ישנם פעילויות ו/או שימושי קרקע נוספים שלדעתך מתאימים?

- לקיבוצך _____

- למרחב הכפרי באזור המרכז _____

9. מהי מידת הסכמתך עם ההיגדים הבאים?

1 לא מסכים כלל	2 לא מסכים	3 ניטראלי	4 מסכים	5 מסכים מאד	
					צריך לאפשר פיתוח עסקים לא חקלאיים ביישובים כפריים משום שהם יכולים לשמש תעסוקה משלימה לחקלאי חשוב לשמור על הצביון הכפרי במרחב הכפרי באזור המרכז
					צריך לאפשר פיתוח עסקים לא חקלאיים ביישובים כפריים משום שהם יכולים לשמש תחליף לעיסוק חקלאי
					צריך להטיל איסור מוחלט על הפעילות הלא חקלאית בקרקע חקלאית
					הפעילות החקלאית באזור הכפרי תורמת לאיכות החיים של התושבים
					יש צורך לתמרץ את החקלאים כדי שימשיכו בפעילות חקלאית, באמצעות:
					- תמיכה ישירה בעיבוד חקלאי (מענקי עיבוד)
					- ויתור על דמי חכירת קרקע לחקלאי המעבד אדמתו
					- הקלה במיסים
					- הגנה מתביעות בגין פעילות חקלאית הסמוכה לאזור מגורים
					- אחר, נא לפרט _____
					פעילות לא חקלאית באזור הכפרי פוגעת בנוף הכפרי
					יש להגן על השטחים החקלאיים באזור מפני שינוי יעודם
					צריך להסדיר את הפעילות העסקית (הלא חקלאית) ביישובים כפריים באמצעות כללים הקובעים את סוג הפעילות המותרת, היקפה ומקומה
					פעילות לא חקלאית ביישובים כפריים פוגעת באיכות החיים של תושביהם

10. האם, לדעתך, כדאי לקיבוץ לפתוח את הפעילות החקלאית לציבור הרחב ('חקלאות תיירותית')?
נא להתייחס לכל אחת מהאפשרויות הבאות.

לא רלוונטי	לא	אולי	כדאי	פעילות כבר קיימת	
					פתיחת שבילי הליכה למעבר <u>חופשי</u> לציבור במשק החקלאי
					<u>פעילות בתשלום:</u>
					- סיורים מודרכים במשק
					- קטיף מודרך
					- סיורי טעימה
					- עיבוד מודרך של תוצרת חקלאית
					- פעילות אחרת, נא לפרט _____

מה נדרש, לדעתך, כדי שהקיבוץ יעסוק בחקלאות תיירותית ויפתח את הפעילות החקלאית לציבור הרחב?

11. מהו מקור העיסוק העיקרי שלך?

- תעסוקה בענפי קיבוץ
- תעסוקה כשכיר מחוץ לקיבוץ
- עסק עצמאי
- אחר, נא לפרט _____

12. מקום עבודתך נמצא:

- בקיבוץ
- ביישוב כפרי אחר
- בישוב עירוני
- לא רלוונטי

13. האם אתה/את סבור/ה שילדיך ירצו להתגורר בקיבוץ שלך?

- כבר גרים בקיבוץ שלי
- ירצו להתגורר בקיבוץ שלי
- לא ירצו להתגורר בקיבוץ שלי
- ילדי כבר גרים ביישוב אחר (יישוב חקלאי / ישוב קהילתי / עיר / אחר _____)
- לא יודע
- לא רלוונטי

14. לאיזו קבוצת גיל אתה/את משתייך/ת?

- א. 23-34
- ב. 35-44
- ג. 45-54
- ד. 55-64
- ה. +65

15. ציין/י בבקשה את רמת השכלתך :

- א. יסודית או פחות (עד 8 שנים לימוד)
- ב. השכלה תיכונית (חלקית או מלאה – 9-12 שנות לימוד)
- ג. לימודים חלקיים באוניברסיטה/ ביה"ס טכני
- ד. תואר ראשון באוניברסיטה/ ביה"ס טכני
- ה. תואר שני ומעלה

16. מצב משפחתי

- א. נשוי/אה או חי עם בן/בת זוג
- ב. אחר _____

17. מספר ילדים המתגוררים בבית מגוריך באופן קבוע _____

18. האם נולדת בישראל?

- א. כן
- ב. לא ציין/י בבקשה את ארץ המוצא שלך _____ ושנת עלייתך _____

19. האם ברשות משפחתך כלי רכב?

- א. כן, מס' כלי רכב _____
- ב. לא

שאלון ליישובים קהילתיים ולהרחבות הבנייה

1. כמה שנים אתה/את מתגורר/ת ביישוב / הרחבה קהילתית? _____

2. היכן התגוררת לפני יישוב זה?

- במושב חקלאי

- בקיבוץ

- ביישוב עירוני

- אחר, נא לפרט _____

3. האם אתה/את או בני משפחתך עוסקים / עסקו בחקלאות?

- אני עוסק/ת בחקלאות

- אני כבר לא עוסק/ת בחקלאות, אך עסקתי בחקלאות בעבר

- לא עוסק/ת עכשיו ולא עסקתי קודם בחקלאות

- בני משפחתי עוסקים בחקלאות

- בני משפחתי עסקו בחקלאות בעבר

4. באיזו מידה משפחתך מתפרנסת מחקלאות?

- רק מחקלאות

- יותר מ- 50% מסך ההכנסה הוא מחקלאות

- בערך 50% מסך ההכנסה הוא מחקלאות

- פחות מ- 50% מסך ההכנסה הוא מחקלאות

- כלל לא

5. מהו המעמד של משפחתך ביישוב?

- בעלת בית מגורים

- מתגוררת בשכירות

- אחר, נא לפרט _____

6. האם בכוונתך לעסוק בחקלאות בעתיד?

- כן

- אולי

- לא

- לא יודע

7. אילו תנאים נדרשים בכדי שתעסוק בפעילות חקלאית בעתיד?

(א) _____

(ב) אין צורך בתנאים מיוחדים כדי שאעסוק בחקלאות בעתיד

(ג) לא אעסוק בחקלאות בכל מקרה

8. לפניך רשימת פעילויות ושימושי קרקע האפשריים ביישוב הכפרי.

באיזו מידה אתה/את תומך/ת בשימושים אלו ביישוב מגודלך (באם שימושים אלו קיימים בפועל או לא)?

לא רלוונטי	1 מתנגד מאוד	2 מתנגד	3 לא תומך, אך לא מתנגד	4 תומך	5 תומך מאוד	שימושי קרקע
						מגורים קיימים בלבד
						<u>באזור בתי המגורים:</u>
						- מוסדות חינוך (גנים, בתי-ספר)
						- מוסדות תרבות
						- מתקני ספורט (מגרשי ספורט, בריכת שחייה, מכון כושר)
						- חדרי אירוח (צימרים)
						- מסעדות, בתי קפה, חנויות, גלריות וכיו"ב
						- אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים וכיו"ב
						- מבנים הקשורים לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם כגון: יקבים, מחלבות, בתי בד, וכד'
						- מחסנים
						- מבני תעסוקה ומשרדים
						- גני אירועים
						<u>באזור נפרד:</u>
						- מוסדות חינוך (גנים, בתי-ספר)
						- מוסדות תרבות
						- מתקני ספורט (מגרשי ספורט, בריכת שחייה, מכון כושר)
						- חדרי אירוח (צימרים)
						- מסעדות, בתי קפה, חנויות, גלריות וכיו"ב
						- אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים וכיו"ב
						- מבנים הקשורים לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם כגון: יקבים, מחלבות, בתי בד, וכד'
						- מחסנים
						- מבני תעסוקה ומשרדים
						- גני אירועים
						מבני תעסוקה ומשרדים באזור נפרד המשמש אזור תעסוקה משותף למספר ישובים
						הרחבת המגורים בתוך השטח הבנוי הקיים
						הרחבת המגורים מחוץ לשטח הבנוי הקיים

9. באיזו מידה לדעתך פעילויות ושימושי קרקע הבאים מתאימים למרחב הכפרי באזור המרכז?

(ניתן להיעזר בתמונות שבידי הסוקר)

1 לא מתאים כלל	2 לא מתאים	3 ניטראלי	4 מתאים	5 מתאים מאד	שימושי קרקע
					פעילויות ושימושים חקלאיים:
					• שטחים חקלאיים:
					- מטעים, פרדסים וכרמים
					- גידולי שדה בשטח פתוח
					- בתי רשת
					- חממות מפלסטיק
					- שטחים למרעה
					• גידול בעלי חיים (רפתות, לולים, צאן, דגים, סוסים)
					• מאגרי מים למטרות חקלאות
					• פעילות חקלאית הקשורה לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם כגון: יקבים, מחלבות, בתי בד, וכד'
					שטחים פתוחים, פעילויות ושימושי נופש ותיירות:
					- שטחים פתוחים טבעיים
					- שטחים פתוחים מתוררים, עם שבילי הליכה/אופניים, מסלולים, מוקדי עניין ונקודות תצפית
					- אגמים למטרות נופש
					- צימרים
					- אטרקציות תיירותיות, כגון חוות סוסים וכיו"ב
					- אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים וכיו"ב
					פעילויות ושימושים מסחריים:
					- פעילות מסחרית מינורית, כגון: בתי קפה, גלריות וכיו"ב
					- מחסנים
					- פעילות כלכלית אינטנסיבית, כגון: מתחמי מסחר ותעסוקה גדולים וכיו"ב
					גני אירועים
					שטחי בינוי להרחבת יישובים כפריים (בנייה כפרית)
					פעילות הקשורה לאיכות הסביבה (אתרי סילוק פסולת, מכון לטיהור שפכים וכד')

10. האם ישנם פעילויות ו/או שימושי קרקע נוספים שלדעתך מתאימים?

- ליישוב מגוריד _____

- למרחב הכפרי באזור המרכז _____

11. מהי מידת הסכמתך עם ההיגדים הבאים?

1 לא מסכים כלל	2 לא מסכים	3 ניטראלי	4 מסכים	5 מסכים מאד	
					צריך לאפשר פיתוח עסקים לא חקלאיים ביישובים כפריים משום שהם יכולים לשמש תעסוקה משלימה לחקלאי חשוב לשמור על הצביון הכפרי במרחב הכפרי באזור המרכז
					צריך לאפשר פיתוח עסקים לא חקלאיים ביישובים כפריים משום שהם יכולים לשמש תחליף לעיסוק חקלאי
					צריך להטיל איסור מוחלט על הפעילות הלא חקלאית בקרקע חקלאית
					<u>הפעילות החקלאית באזור הכפרי תורמת לאיכות החיים של התושבים</u>
					יש צורך לתמרץ את החקלאים כדי שימשיכו בפעילות חקלאית, באמצעות:
					- תמיכה ישירה בעיבוד חקלאי (מענקי עיבוד)
					- ויתור על דמי חכירת קרקע לחקלאי המעבד אדמתו
					- הקלה במיסים
					- אחר, נא לפרט _____
					<u>פעילות לא חקלאית באזור הכפרי פוגעת בנוף הכפרי</u>
					יש להגן על השטחים החקלאיים באזור מפני שינוי יעודם
					צריך להסדיר את הפעילות העסקית (הלא חקלאית) ביישובים כפריים באמצעות כללים הקובעים את סוג הפעילות המותרת, היקפה ומיקומה
					<u>פעילות לא חקלאית ביישובים כפריים פוגעת באיכות החיים של התושבים</u>
					<u>פעילות חקלאית בשטחים הגובלים עם היישוב פוגעת באיכות החיים של התושבים</u>

12. מהו מקור ההכנסה העיקרי של משפחתך?

- עסק עצמאי

- שכר מעבודה שכירה

- אחר, נא לפרט _____

13. מקום עבודתך נמצא:

- ביישוב המגורים
- ביישוב כפרי אחר
- בישוב עירוני
- אחר, נא לפרט _____

14. האם אתה/את סבור/ה שילדיך ירצו להתגורר ביישוב שלך?

- כבר גרים ביישוב שלי
- ירצו להתגורר ביישוב שלי
- לא ירצו להתגורר ביישוב שלי
- ילדי כבר גרים ביישוב אחר (יישוב חקלאי / ישוב קהילתי / עיר / אחר _____)
- לא יודע
- לא רלוונטי

15. לאיזו קבוצת גיל אתה/את משתייך/ת?

- א. 23-34
- ב. 35-44
- ג. 45-54
- ד. 55-64
- ה. 65+

16. ציין/י בבקשה את רמת השכלתך

- א. יסודית או פחות (עד 8 שנים לימוד)
- ב. השכלה תיכונית (חלקית או מלאה – 9-12 שנות לימוד)
- ג. לימודים חלקיים באוניברסיטה/ ביה"ס טכני
- ד. תואר ראשון באוניברסיטה/ ביה"ס טכני
- ה. תואר שני ומעלה

17. מצב משפחתי

- א. נשוי/אה או חי עם בן/בת זוג
- ב. אחר _____

18. מספר ילדים המתגוררים בביתך באופן קבוע _____

19. האם נולדת בישראל?

- א. כן
- ב. לא ציין/י בבקשה את ארץ המוצא שלך _____ ושנת עלייתך _____

20. האם ברשותך כלי רכב?

- א. כן, מס' כלי רכב _____
- ב. לא

לוח 1: התפלגות הנשאלים בקבוצות מדגם שונות לפי הערכות הפעילויות ושימושי קרקע האפשריים בישוב מגוריהם (אחוזים)

משתנים	ערכים	קיבוצים	מושבים	ישובים* קהילתיים
סה"כ מדגם		129	92	75
באזור בתי מגורים:				
- מוסדות חינוך (גנים, בתי ספר)	- תומך	83.2	85.2	84.8
	- ניטראלי	8.0	9.9	6.1
	- מתנגד	8.8	4.9	7.5
- מוסדות תרבות	- תומך	80.8	82.7	77.3
	- ניטראלי	11.2	8.6	4.5
	- מתנגד	8.0	8.7	16.7
- מתקני ספורט (מגרשי ספורט, בריכות שחייה, מכוני כושר וכד')	- תומך	70.2	82.7	80.3
	- ניטראלי	11.3	8.6	7.6
	- מתנגד	18.5	8.7	10.6
- חדרי אירוח (צימרים)	- תומך	26.2	32.6	21.3
	- ניטראלי	23.8	25.0	30.7
	- מתנגד	50.0	42.4	48.0
- מסעדות, בתי רפה, חנויות, גלריות וכיו"ב	- תומך	27.4	31.5	26.7
	- ניטראלי	23.4	17.4	17.3
	- מתנגד	49.2	51.1	53.3
- אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים	- תומך	17.2	21.7	8.0
	- ניטראלי	16.4	14.1	10.7
	- מתנגד	66.4	64.2	81.3
- פעילות הקשורה לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם (יקבים, מחלבות וכד')	- תומך	36.6	50.0	16.0
	- ניטראלי	15.4	17.4	18.7
	- מתנגד	48.0	32.6	65.3
- מחסנים	- תומך	14.9	20.6	2.7
	- ניטראלי	20.7	22.8	4.0
	- מתנגד	64.5	56.6	83.3
- מבני תעסוקה ומשרדים	- תומך	27.9	25.0	2.7
	- ניטראלי	26.2	20.8	14.7
	- מתנגד	45.9	54.2	80.0
גני אירועים	- תומך	10.7	3.7	-
	- ניטראלי	17.3	7.4	3.0
	- מתנגד	71.9	87.9	97.0
באזור נפרד				
- מוסדות חינוך (גנים, בתי ספר)	- תומך	62.7	70.4	77.3
	- ניטראלי	15.3	22.2	4.5
	- מתנגד	22.0	7.4	18.2
- מוסדות תרבות	- תומך	64.5	63.0	78.8
	- ניטראלי	16.9	25.9	9.1
	- מתנגד	18.6	11.1	12.1
- מתקני ספורט (מגרשי ספורט, בריכות שחייה, מכוני כושר וכד')	- תומך	75.6	69.1	81.8
	- ניטראלי	14.3	21.0	6.1
	- מתנגד	10.1	9.9	12.1

לוח 1 (המשך): התפלגות הנשאלים בקבוצות מדגם שונות לפי הערכות הפעילויות ושימושי קרקע האפשריים בישוב מגוריהם (אחוזים)

משתנים	ערכים	קיבוצים	מושבים	ישובים* קהילתיים
- חדרי אירוח (צימרים)	- תומך	65.8	46.7	50.7
	- ניטראלי	20.8	30.4	25.3
	- מתנגד	13.3	22.9	24.0
- מסעדות, בתי רפה, חנויות, גלריות וכיו"ב	- תומך	75.0	58.7	64.0
	- ניטראלי	16.7	17.4	17.3
	- מתנגד	8.3	23.9	18.7
- אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים	- תומך	68.4	43.5	42.7
	- ניטראלי	19.6	22.8	20.0
	- מתנגד	12.0	33.7	37.3
- פעילות הקשורה לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם (יקבים, מחלבות וכד')	- תומך	81.0	65.2	46.7
	- ניטראלי	14.9	17.4	25.3
	- מתנגד	4.1	17.4	28.0
- מחסנים	- תומך	64.5	42.4	29.3
	- ניטראלי	23.1	19.6	17.3
	- מתנגד	12.4	38.0	52.0
- מבני תעסוקה ומשרדים	- תומך	71.4	43.5	42.7
	- ניטראלי	21.0	21.7	16.0
	- מתנגד	7.6	34.8	40.0
גני אירועים	- תומך	59.2	32.6	24.0
	- ניטראלי	17.5	17.4	10.7
	- מתנגד	23.3	50.0	64.0
מבני תעסוקה ומשרדים באזור נפרד המשמש אזור תעסוקה משותף למספר ישובים	- תומך	-	69.2	70.7
	- ניטראלי	-	19.8	14.6
	- מתנגד	-	11.0	14.7
שטחי עיבוד חקלאי ומגורים קיימים בלבד (לישובים קהילתיים – מגורים קיימים בלבד)	- תומך	36.1	44.5	30.7
	- ניטראלי	31.5	27.2	24.0
	- מתנגד	32.4	28.3	45.3
הרחבת המגורים בתוך השטח הבנוי הקיים	- תומך	75.8	67.4	36.0
	- ניטראלי	8.3	15.2	16.0
	- מתנגד	15.8	17.4	33.3
הרחבת המגורים מחוץ השטח הבנוי הקיים	- תומך	76.2	69.6	50.7
	- ניטראלי	13.9	18.5	18.6
	- מתנגד	9.8	11.9	30.7

* - לנשאלים בישובים קהילתיים ניתנה אפשרות לבחור אופציה נוספת, "לא רלוונטי", בנוגע לשאלה זו (שאלה 8, שאלון לישובים קהילתיים, נספח 1). כתוצאה מכך, בחלק מהתשובות של קהל המדגם בישובים קהילתיים, האחוז המסתכם הוא פחות מ-100.

לוח 2: התפלגות הנשאלים בקבוצות מדגם שונות לפי הערכות הפעילויות ושימושי קרקע במרחב הכפרי באזור המרכז (אחוזים)

משתנים	ערכים	קיבוצים	מושבים	ישובים קהילתיים
סה"כ מדגם		129	92	75
פעילויות ושימושים חקלאיים:				
- מטעים, פרדסים וכרמים	- מתאים - ניטרואלי - לא מתאים	86.4 8.8 4.8	90.2 6.5 3.3	80.0 16.0 4.0
- גידולי שדה בשטח פתוח	- מתאים - ניטרואלי - לא מתאים	91.2 6.4 2.4	88.0 7.6 4.4	76.0 17.3 6.7
- בתי רשת	- מתאים - ניטרואלי - לא מתאים	57.0 29.8 13.2	72.8 13.1 14.1	62.7 24.0 13.3
- חממות מפלסטיק	- מתאים - ניטרואלי - לא מתאים	59.2 25.2 15.6	70.7 16.3 13.0	60.0 22.7 17.3
- שטחים למרעה	- מתאים - ניטרואלי - לא מתאים	37.2 23.1 39.7	55.6 17.3 27.1	47.0 21.2 31.8
- גידול בעלי חיים (רפתות, לולים, צאן וכו')	- מתאים - ניטרואלי - לא מתאים	67.7 14.5 17.8	59.3 16.1 24.6	33.3 16.7 50.0
- מאגרי מים למטרות חקלאות	- מתאים - ניטרואלי - לא מתאים	75.6 17.9 6.5	55.4 25.0 19.6	48.0 29.3 22.7
- פעילות הקשורה לעיבוד מוצרים חקלאיים ו/או למכירתם (יקבים, מחלבות וכו')	- מתאים - ניטרואלי - לא מתאים	79.2 17.6 3.2	77.2 14.1 8.7	70.0 18.7 10.7
שטחים פתוחים, פעילויות ושימושי נופש ותיירות:				
- שטחים פתוחים טבעיים	- מתאים - ניטרואלי - לא מתאים	87.1 10.5 2.4	78.3 6.5 15.2	90.7 5.3 4.0
- שטחים פתוחים מתוירים, עם שבילי הליכה/אופניים, מוקדי עניין ותצפיות	- מתאים - ניטרואלי - לא מתאים	82.4 11.2 6.4	88.5 4.7 6.8	94.7 5.3 -
- אגמים למטרות נופש	- מתאים - ניטרואלי - לא מתאים	62.1 15.3 22.6	52.7 24.2 23.1	68.0 12.0 20.0
- צימרים	- מתאים - ניטרואלי - לא מתאים	46.4 21.6 32.0	44.4 27.9 27.7	58.7 28.0 13.3
- אטרקציות תיירותיות, כגון חוות סוסים וכיו"ב	- מתאים - ניטרואלי - לא מתאים	68.5 16.9 14.6	62.6 20.9 16.5	72.0 17.3 10.7
- אטרקציות תיירותיות, כגון פארק שעשועים וכיו"ב	- מתאים - ניטרואלי - לא מתאים	55.6 21.0 23.4	33.1 19.9 47.0	54.7 17.3 28.0

לוח 2 (המשך): התפלגות הנשאלים בקבוצות מדגם שונות לפי הערכות הפעילויות ושימושי קרקע במרחב הכפרי באזור המרכז (אחוזים)

משתנים	ערכים	קיבוצים	מושבנים	ישובים קהילתיים
פעילויות ושימושים מסחריים:				
- פעילות מסחרית מינורית, כגון: בתי קפה, גלריות וכיו"ב	- מתאים	77.6	58.8	78.7
	- ניטראלי	12.0	13.6	14.7
	- לא מתאים	10.4	27.6	6.6
- מחסנים	- מתאים	40.8	27.6	24.0
	- ניטראלי	23.2	25.4	26.7
	- לא מתאים	36.0	47.0	49.3
- פעילות כלכלית אינטנסיבית, כגון: מתחמי מסחר ותעסוקה גדולים וכיו"ב	- מתאים	33.3	22.0	29.3
	- ניטראלי	28.5	13.3	22.7
	- לא מתאים	38.2	64.7	48.0
גני אירועים				
	- מתאים	48.8	22.0	24.0
	- ניטראלי	16.0	20.1	28.0
	- לא מתאים	35.2	57.9	48.0
שטחי בינוי להרחבת יישובים כפריים	- מתאים	68.0	67.4	64.0
	- ניטראלי	16.0	18.5	24.0
	- לא מתאים	16.0	14.1	12.0
פעילות הקשורה לאיכות הסביבה (אתרי סילוק פסולת, מכון לטיהור שפכים וכד')	- מתאים	32.0	27.2	21.3
	- ניטראלי	19.2	20.6	14.7
	- לא מתאים	48.8	47.8	64.0